

HALİL İBRAHİM BULUŞMALARI ABRAHAM MEETINGS

İki Tepeli Urfa Şehrinin Tarihi Mahalleleri
Siverek Keçeleri
Şanlıurfa Köy Camileri
Urfalı Hattat Şâir Mustafa Hattî Efendi

Urfa Halk Oyunları Araştırma ve Derlemeleri
Halfeti Feyzullah Efendi Konağı
1927 Urfa Salnamesi İncelemesi
Urfalı Bestekârlar

Hız. İbrahim'in Tenceresi

**Vakıfların memleketimizin
önemli bir servetini
oluşturduğu herkesçe
bilinmektedir.**

**Bu servetten millet ve
memleketi gerektiği şekilde
faydalandırabilmek için
bütün Bakanlar Kurulunun
ve hatta yüce Meclisin bu
hususu önemle inceleyerek
bu büyük müessesenin
harap olmaktan
korunmasını ve memlekete
faydalı bir hale getirilmesini
temenni ederim.**

K. Atatürk

Şanlıurfa

kültür sanat tarih ve turizm dergisi

Yıl:1 Sayı :2 - Eylül 2008
4 Ayda Bir Yayınlanır

ISSN 1308-3449

SAHİBİ

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi
ŞURKAV Başkanı

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Salih GELGEÇ
Vali Yardımcısı
ŞURKAV II.Başkanı

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Şükrü ÜZÜMCÜ

EDİTÖR

S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

HUKUK DANIŞMANI

Av. Müslüm C. AKALIN

YAYIN KURULU

Naci İPEK
Mehmet Hulusi ÖCAL
Mehmet OYMAK
Abdullah BALAK
Mahmut KARAKAŞ
Yrd.Doç.Dr. A. Cihat KÜRKCÜOĞLU

SEKRETERYA

Salih KAPLAN

ŞURKAV YÖNETİM KURULU

M.Zeki ERDEM
Alaaddin ÇATALTAŞ
Ömer ÇETİNER
A.Semih POLAT
Müslüm SÜZER

İLETİŞİM

ŞURKAV İdare Merkezi
Balıklıgöl Cıvarı 1252. Sokak No:10
ŞANLIURFA
Tel : 0.414. 215 65 27 - 215 82 00 (Pbx)
Fax: 0.414. 216 89 02
e-mail : surkav@hotmail.com
web adresi: www.surkav.org

Ön ve Arka Kapak Fotoğrafları
S.Sabri KÜRKCÜOĞLU

BASKI

Sembol Ofset Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0.414 216 97 97
www.sembolofset.com
ŞANLIURFA

İÇİNDEKİLER

2

SUNUŞ

Yusuf YAVAŞCAN Şanlıurfa Valisi

3

RÜZGÂRIN UZUN YÜRÜYÜŞÜ

İbrahim TEZÖLMEZ

5

İKİ TEPELİ URFA ŞEHRİNİN
TARİHİ MAHALLELERİ

Doc. Dr. Abdullah EKİNCİ

14

SİVEREK KEÇELERİNDE TEKNİK,
MOTİF VE KOMPOZİSYON

Yrd. Doç. Dr. H. Feriha AKPINARLI

19

ŞANLIURFA KÖY CAMİLERİ

Yrd.Doç.Dr. A. Cihat KÜRKCÜOĞLU

29

URFALI HATTAT

ŞÂİR MUSTAFA HATTÎ EFENDİ

Yrd.Doç.Dr. Halit KARATAY

31

MARTILARIN ÇIĞLIĞI

Mahmut KARAKAŞ

34

URFA HALK OYUNLARI ARAŞTIRMA
VE DERLEME ÇALIŞMALARI

Şükrü ÜZÜMCÜ

38

"HALFETİ FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI"

S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

43

1927 URFA SALNÂMESİ'NİN "URFA'NIN AHVALI TARİHİYESİ"

BÖLÜMÜNÜN TARİHİ AÇIDAN İNCELENMESİ

Selahattin Eyyubi GÜLER

54

Urfalı Bestekârlar: İbrahim ÖZKAN

Abdullah BALAK

57

Urfa'da Hamam Geleneği

R. Şeref USLUSOY

58

AB ile ŞURKAV'ın "Şanlıurfa Geleneksel Yöre Kilim Desen ve
Çeşitlerinin Tespiti, Araştırılması ve Üretim Şekliyle
Değerlendirilmesi Projesi" Başarılı Bir Şekilde Tamamlandı

61

Narlı Ev İç Mimari Uygulamalar Projesi

62

"ŞANLIURFA HALK KÜLTÜRÜ KONULU BİLGİ YARIŞMASI"
ile Türkiye'de bir ilk gerçekleştirildi

64

BALIKLIGÖL ŞİİR AKŞAMLARI

Fotoğraf: Nedim ATİLLA

Sevgili okurlar,

ŞURKAV “ŞANLIURFA kültür sanat tarih ve turizm dergisi”; alanında uzman, akademisyenler ve yerel araştırmacılarla Şanlıurfa'nın kültür, sanat, tarih ve turizm değerlerinin tanıtımında büyük bir boşluğu doldurmanın sorumluluğunu üstlenmiştir.

Bu çalışmayla Şanlıurfa'daki kültürel mirasın araştırılması, yaşatılması, tanıtılması ve yeni kuşaklara bu varlıklarımızın aktarılması amaçlanmıştır.

Derginin ilk sayısı geniş bir çevreye gönderilmiş ve çok beğeni almıştır. Dergimizin ulaştığı standardı koruyup geliştirmeye ve okuyucumuzun karşısına aynı gönül rahatlığı ile çıkmaya devam edeceğiz.

Ayrıca, araştırmacılarımızın dergiye yazılarıyla, görüş ve önerileriyle katkıda bulunmalarını ve okurlarımızı bilgilendirmelerini bekliyoruz.

Bu sayıda da Şanlıurfa ile ilgili özgün yazılara yer verilmiş, araştırmaya dayalı ve bilimsellikten yana olmaya özen gösterilmiştir. Yayın olarak araştırmaların ışığında mümkün olduğunca Şanlıurfa'nın bilinmeyen veya az bilinen değerleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kültür sanat faaliyetleri bölümünde ise ŞURKAV tarafından yürütülen projeler ve gerçekleştirilen kültürel etkinlikler yer almaktadır.

Değişik konuları bulacağınızı ve yazıları ilgiyle okuyup yeni bilgiler edineceğinizi düşünüyorum.

Bu sayımızda değerli yazılarıyla katkıda bulunan yazarlarımıza ve yayında emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle selam ve saygılarımla.

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi
ŞURKAV Başkanı

RÛZGÂRIN UZUN YÛRÛYÛŞÛ

İbrahim TEZÖLMEZ

Edebiyat öğretmeni

I

Karacadağ'ın karlı tepesinden kalkan rûzgâr, yabani arpa tarlalarının arasından süzülerek güneybatıya yöneldi. Urfa'nın ta göbeğine yerleşti. Kutsal antik tepenin üstünde T biçimli stelleri selamladı, hortumlaştı döne döne, göğe ağdı ve orada, bulutların arasında neolitik insan zihninin tasavvur ettiği tanrılardan birinin şeklini aldı. Dokuz bin beş yüz yılında milattan önce bir çocuk, tepenin eteğinde durmaktaydı, gökyüzünde bulutların arasında bağdaş kuran bu rûzgâra bakmaktaydı. Ve zaman ve rûzgâr âdeti üzre sessiz sakin akmaktaydı.

II

Gökyüzü ezeli sessizliğiyle her zamanki yerindeydi. Geniş zaviyesinden seyretmekteydi âlemin hây ü hûyunu nöbetteydi yine ay, güneşini bekliyordu sabahın. Ve rûzgâr yoluna devam etmekteydi, Soğmatar'a, o 'yağmur çarşısı'na yetmekteydi. Önce

dolandı yedi gezegeni temsil eden yedi tepeyi. Sene yüz altmış beşti ve gezgin rûzgâr Venüs Tapınağı'nın duvarını yalayıp geçti. Ay tanrısı Sin'in önünde durdu, merhabaladı Mareleha'yı. Lacivert gök hiçbir yerde bunca mavi olmadı ve dolup taşmadı bunca yıldızla ve yıldızlar taşımadı bu kadar gizem. Geceledi Pagan rûzgâr Pognon Mağarası'nda, duvardaki Süryanice yazıtları heceledi. Kalktı sabah, geldi Musa Kuyusu'na. Söylenceler taşıyan rûzgâr gördü ki, Musa'nın ayağını bastığı yerde kaya kuyu olmaktadır, sarnıçlar su dolmaktadır. Ve bu yerde Şuayp Peygamber'den, Hazreti Musa mucizevî esasını almaktadır.

III

Ve rûzgâr Soğmatar'da kâhinlerden kalan sesleri de alarak yanına, çevirdi yüzünü güneye. Kısa bir seyirden sonra vardı Şuayp Şehri'ne, o antik şar'a. Dilsiz taşlar, yıkık konaklar, kuru kuyular, susuz

sarnıçlar karşıladı rûzgârı. Eski zamanların görkeminden taşlara sinmiş mırıltıları, uğultuları dinledi bir müddet. Sonra indi yeraltı mağaralarına, buldu Şuayp Peygamber Makamı'nı. Yoklayıp kırkambar hafızasını, hatırladı, ol belağat mülkünün 'hatibü'l enbiyası'nı, mizana nizam veren Şuayp'ın kıssasını.

Görünce Şuaypşar'ın hali pürmelâlini, düşündü o kadim halkların zevalini. Oralarda hak yiyen artıp da şaşınca mizan, buluttan bârân yerine har ile nâr yağdıran, yerleri şiddetle sarsan Kahhar Tanrı Medyen ve Eyke'yi etmişti hâk ile yeksân.

Sonra düşündü rûzgâr yedi yıl Şuayp'e çobanlık yapan Musa'yı ve Şuayp'ın onunla evlendirdiği gözürü kızını Safura'yı. Ve rûzgârın yolu onların ayak izi peşine düştü, menzili Tektek Dağları'na erişti.

IV

Yörük Güneydoğu Toroslar sıra sıra yürümüş yürümüş de orta

kesimlerinde sine sine gelerek güney eteklerinde bir hilal olmuş ve bura beyleri gibi bağdaş kurup oturmuştur. Bu dağlar Tektek Dağları'dır; entarisi yeşimden hâkidir, karalıdır, maralını avcı vurmuş, âhusu yaralıdır. Sıram sıram sarnıçlar, salkım salkım bittimlerle süslüdür göğsü.

Melengiç kokulu rûzgâr der ki: "bu dağların insanı ki Harranlıdır, Urfalıdır/bu toprağın insanı ki vefalıdır/zaman zaman Hâmânlarla hemdem olsa da/tanır buranın insanı/Âsâf bilen Süleymanı/ve yorgundur asırlardır/Oturur dağlarla aynı minval üzere..."

Ayazması yoktur bu dağın, bu yerlerin perileri sarnıçlarda serpilir, nergise aşık yankı derler ki buralarda dolaşır ve Davudi sesleri Urfalıların biraz da bu dağların yankısını taşır. Ve bir hoyrat yankılanır bu dağda:

Dağ gördüm

Dere tepe dağ gördüm

Ferhat yarasın bağlar

Bağrını dağ dağ gördüm

Ve esti melengiç kokulu dağ yeli, ay açtı yaşmağını, yabani fıstıklara vurdu şavkı, salkım salkım melengiçler işidi.

V

Tektekler'den esen rûzgâr uğradı yol üstü Han el Ba'rur'a. Konakladı bir dem o hanı gururda. Ne o üzüm bağlarından kalmış hatıra, ne de avluyu üzümle dolduran sahibinden iz.

Bağdat-Halep-Harran-Urfa güzergâhında bir zaman, güzerân etmişti nice kervan. Taşımıştı nice ipek, baharat, nice inci nice la'l. Bakmayın şimdi tek ü تنها, şimdi lâl.

VI

Ve batıya doğru yöneldi rüzgar, indi Bazda Mağraları na. Baktı dağlar oylum oylum oyulmuş. Kat kat mağaralar, galeriler, meydanlar ve sütunlar. 'Dağın üstünü kazan Ferhad'ı' hatırladı. 'Sevda

derinlerde'ydi oysa. Gözü takıldı duvarda Arapça kitâbeye. Vurmuştu külüngü asırlarca bu kayalara el- Hakkâri, bin Bakır, el-Uzzar... Ve buradaki taşlar yüzlerce yıl taşınmıştı Şuaypşar'a, Harran'a. Telkâri titizliğiyle işlenmişti köşklere, konaklara. Bazı bir kuş evi olmuştu dantel dantel, bazı revak, bazı şadırvan.

VII

1

Muhaddisanı rûzgâr rivayet eder ki, nice bin yıllar önce ağzı süt kokan insanlık, henüz uygarlığın eşiğindedir ve Fırat-Dicle arasındaki yemyeşil beşiğinde ağır ağır boy atmaktadır. Ve raviyanı ahbar der ki, zamanın en gizemli hazineleri bu toprakta yatmaktadır.

Burası yukarı Mezopotamya'nın Anadolu'ya bağlanma odağı, antik kervan yollarının durağı, uygarlıklar otağı Harran'dır. Tarih burda yaşamıştır sanki kıyametini. Medeniyet burda idrâk etmiş adeta bidayetini, nihayetini.

Yolu Harran'a varan rûzgâr bir bir hatırladı sonsuz ovanın sonsuz geçmişini. Sönmüş ihtirasları, unutulmuş isimleri, efsaneleri. Salmanasar, Nabonaid, Şahpur, Seleukos Nikator... Bu gökler nelere şahit olmadı ki, binlerce yıl birer birer yanıp sönen yıldızlar. Babil, Keldani, Asur, Hitit, Med ve Pers. Sonra 'cihana sığmamışken bir mezara sığın İskender'. Sonra Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Hamdani ve Numeyri. Sonra Selçuklu, Zengi, Eyyubi, Memluk, Osmanlı. Binlerce yıllık kibrit alevleri, zamanın dipsiz uçurumunda açan, kuruyan ateşböceği çiçekleri. Oysa Samanyolu hâlâ yanmakta, saman alevi gibi yanıp sönen hayatların ardından bu semalarda...

2

Güneşin cihan-sûz sıcağında temmuzdan alev alan rûzgâr, konik kubbeli evin küçük bacasından süzüldü içeriye. Kerpiç saman karışımı bir serdâb serinliğinde

buldu kendini. Geniş loş odada boydan boya sedirlerde bağdaş kurmuş o bilgiler, bilginler oturmuşlardı. En hazık hekimleri o çağın, kevâkib sırrına vakıf astronomları, matematikçileri, kimyacıları, mühendisleri.

Ve gördü rûzgâr; bir köşede Battani oturmakta, ayın dünyaya uzaklığını sessiz sessiz ve rûyi arzda ilk defa eksiksiz hesaplamaktadır. Sabit bin Kurra, ol tabibi hazık ve ulumi riyaziyede üstat, antik Yunan âsârını Arapça'ya nakletmekte ve bir diğer köşede tilmizleriyle oturan Cabir bin Hayyan ol hâcei hâcegân, atomu parçalanamaz sanan Yunan filozofyasını reddetmekte ve 'parçalanırsa atom, Bağdat gibi bir şehir olur yerle bir' demektedir.

3

Çerağlar, kandiller tutuşturan rûzgâr ışıklardan, gölgelerden geçti. Zulüm taşıdı bazen, gazap yelleriyle çölü çıldırttı. Ve bir gün kurudu o Gül-bû ırmak ve kurudu Deysan.

Moğol fillerinin istilasından beri harabe, yedi yüz kırk yedi yıldır virane Harran. Harabeler hatıralarıyla birlikte sessizliğe bürünmüş. Yanmış kitapların külleri hâlâ savrulur meçhul izbelerde. Tarihin tozlu aynasına yansırizleri.

Mezopotamya güzeli, ey Harran!/ bir zamanlar mavi şerâreler açardı saçların/ şimdi vahşi çiçekler açan/ gözlerindeki ışık yıldız yalazı/ altından hâleler taşardı yüzünden gülümsesen/ Cül-âb gibi uzardı boynun kuğu/ siyah seyyâl saçların Deysan

Ve gün oldu, Fırat'ın gözyaşları düştü kavrulmuş sinesine Harran'ın. Gülüşünün altın aylasında aydınlanmakta yine yüzü ve bir zümrüt, bir anka olma arzusuyla yine yol alıyor...

İKİ TEPELİ URFA ŞEHRİNİN TARİHİ MAHALLELERİ

Doç. Dr. Abdullah EKİNCİ

Harran Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Kentlerin hafızası, daha teknolojik bir ifadeyle bellek kavramı benim için şehirlerin tarihiyle eş değerdir. Kentlerin ve toplumların geçmişi, aynı zamanda tarihi de ifade eder. Hilmi Yavuz "toplumun geçmişi, onun belleğidir", der. Ona göre belleğini "kaybeden bir toplum, kimliğini de kaybeder." Köksüz, geçmişi olmayan, belleksiz bir gelecek inşası vahim ve ürkütücü sonuçlar doğurur. Bu yüzden bizler, başımızı siyaset ve popüler kültür kumuna gömmek için kentlerimizin hafızalarını ortaya çıkarmak zorundayız.

Bu nedenle geçmişi Neolitik döneme kadar uzandığı kesinleşen Urfa şehrinin kurulduğu saha olan iki tepe (Damlacak ve Tell Futur)¹ üzerinde kurulan mahallelerle başlayan Urfa şehrinin serüveni, kentimizin hafızası açısından kayda değerdir. İslam fetihlerinin bu bölgeye ulaşması ve kısa bir sürede bölgenin Müslümanların eline geçmesinden sonra, mahalle örgütlenmelerine baktığımızda, genel olarak inanç cihetiyle mahallerin birbirinden ayrıldığını görmekteyiz. Yukarıda bahsettiğimiz cihetle İslam orduları bölgeye girdikten sonra, şehir halkıyla yaptıkları antlaşmada, gayr-müslim halkın kendilerini farklı kılacak birtakım elbiseler giymelerini şart koşmuştu. Bu şüphesiz Müslümanlar ile diğer gayrı müslim halkı birbirinden kesin hatlarla ayırmak gayesiyle yapılmıştı. Müslüman Arap fatihler, başlangıçta eski şehrin karşısında yer alan yeni mahallelere yerleştiler. Böylece şehir banliyölere çevriliyor, ribat yani kale, büyük cami, çarşı-pazar semtleri ile tamamlanıyordu². Bu gelenek, hiç şüphesiz

İslam'ı her yönüyle tartışmasız kabul eden ve ileriki dönemlerde şehre hakim olan Türklerce de devam ettirilmiştir.

Urfa, Anadolu'da var olan kadim kentler içinde, günümüze en az hasarla ulaşabilen nadir kentlerimizdendir. Kadim şehirlerin fizikî görünümüne ve yerleşme biçimlerine bakıldığında, gerek coğrafya ve gerekse meydana getirilen eserler açısından ortak özellikler oldukça fazladır. Benzerliğin sebeplerini, Anadolu'da yapılan fetihlerin ardından, yeni şehirlerin kurulmasında ve eski şehirlerin yeniden imarında etkili olan, sosyo-ekonomik ve kültürel haslerde aramak gerekir³. Şehirlerin oluşmasında ve birbirine benzemesinde bazı müesseseler ile şehir oluşumunu sağlayan unsurlar etkili olmuştur. Şehirlerin oluşumunda, imarında ve şehir toplumunun çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasında ilk sırada yer alan müessese⁴ hiç şüphesiz ki vakıf müessesesidir. "Bir mülkü Allah için sonsuza kadar kamunun hizmetine tahsis etme"⁵ düşüncesi, vakıf müessesinin ana temasıdır. Bu nedenle bu müessese tarih boyunca kentlerin ekonomik, sosyal, kültürel, dinî ve sağlık alanlarında çok önemli işlevler üstlenmiştir.

İlkçağ şehir sitelerine, Yakındoğu İslam ve Osmanlı şehirlerine bakıldığında bu şehirlerin temelinde farklı unsurların etkili olduğu görülecektir. İlkçağ şehir siteleri için pazar yeri, tapınak ve resmi kurumlar; Orta Asya Türk şehirleri için, şehristan, ribat ve içkale; İslam şehirleri için;

camii, pazar ve hamam; Osmanlı şehirleri için de cami, bedesten ve imaret siteleri gibi unsurlar şehirlerin kuruluşuna katkı sağlamışlar.⁶ Vakıf müessesesinin Urfa'da şehirleşmeye katkısının ne düzeyde olduğunu görebilmek için, vakıf imaretine bakmak yeterli olacaktır. Şehirde toplumun faydalandığı eserlerin büyük çoğunluğu vakıf eserleridir. Şehirdeki kale, sur, saray, mahkeme gibi yapılar hariç tutulur; camiler, mescitler, zaviyeler, medreseler, mektepler, hastaneler, kütüphaneler, aşevleri, hanlar, hamamlar, çeşmeler, kuyular, köprüler, çarşılar, dükkanlar, mezarlıklar, saat kuleleri (muvakkithaneler), bedestenler, kahvehaneler ve türbeler gibi eserleri çıkartırsanız şehir çıplaklaşır.

Urfa şehrinin fiziki oluşumu değerlendirildiğinde, şehrin kültür ve ekonomik coğrafya şeridi üzerinde geliştiği görülecektir. Kentin ekonomik coğrafyası hanlar, bedestenler, çarşılar, hamamlar, değirmenler, sarâçhaneler, pazarlar, debbağhane, boyahane ve taş ocaklarından oluşmaktadır. Kentin kültür coğrafyası ise kale, surlar, kapılar, mahalleler, meydanlar, cadde ve sokaklar, tetirbeler, camiler, mescitler, zaviyeler, türbeler, konaklar ve evlerden oluşmaktadır.⁷ Bütün bu eserlerin bulunduğu mahalleler, meydanlar ve sokaklar şehrin oluşumunu sağlar ve adeta kentin kanaviçeleri hükümdedir.

A- URFA ŞEHİRİNİN TARİHİ MAHALLELERİ

Şehir ve medeniyet kavramları arasındaki ilişki öteden beri bilinen bir husustur. Medeniyet, Raymond Williams'in ifadesiyle "organize edilmiş sosyal hayattır". Organize edilmiş sosyal hayatın yerleşme ve yaşama mekanı ise şehirdir.⁸ Bu nedenle şehri oluşturan mahalle, aynı zamanda medeniyetin de bir parçasıdır. Şehrin az çok kapalı mahallelere bölünmesi çok eski bir örgütlenme biçimidir. Mahallelerin, kentin ilk kuruluşuna katılan farklı etnik grupları barındırmak amacıyla doğduğunu ifade edenler bulunmaktadır. Bu örgütlenme tarzı, her topluluğun homojen bir toplumsal hücre oluşturacak biçimde bir araya gelme kaygısının da bir karşılığıdır. Bu örgütlenme tarzı, güvenlik nedenleriyle de artmış ve genelleşmiş olabilir. J. Sauvaget, bu örgütlenme tarzının çok eski zamanlardan itibaren var olduğunu kaydetmektedir.⁹ Aynı örgütlenme tarzı, ortaçağ ve Osmanlı döneminde de sürdürülmüştür.

Şehrin fiziki yapısını oluşturan ekonomik ve sosyo-kültürel unsurlar toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmıştır. Bunlar; başta yönetim ve savunma binaları, dini ve kültürel yapılar, çarşı-pazar gibi ekonomik yapı ve bölgeler, toplumun barınma ihtiyacını karşılayan evler, yeşil alanlar ve yollardır. Bunların tümünü içinde barındıran birim ise, mahallelerdir. Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli bölgelerinde mahalleler farklı isimlerle adlandırılmıştır. Cezayir ve Tunus'ta havme, Kahire, Şam ve San'a da hare, Halep, Musul, Bağdat ve Urfa'da *mahalle* denilmekte idi¹⁰. Mahalle, sadece fiziki

bir mekan değildir. Mahalle; bireylerin birbirini tanıdığı, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu olduğu, sosyo-kültürel, ekonomik, dini ve hatta siyasi dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı bölgedir¹¹. Başka bir tanımla, aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir¹². Osmanlı şehrinde mahalle, sadece fiziki bir mekan olmaktan öte, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı bölgelerdir¹³.

Mahallelerin yapıları dışarıdan girişi sağlayan ve bir kapı ile kapatılan ana sokaktan çıkmazlara dek hiyerarşik bir sokakağı, iki komşu semtin evlerinin bitişik duvarları boyunca uzanan bir sınırdan oluşmaktadır. Mahalle sayıları kentin büyüklüğüne göre değişirdi. Cezayir'de 50, Tunus'ta 40, Kahire'de 100, Şam'da XVI. yüzyılda 29, Halep'te XVII. Yüzyılın sonlarında 72, Musul'da 35, Bağdat'ta 61¹⁴ ve Ortaçağ kaynakları, Osmanlı dönemi kaynaklarıyla modern araştırmalardan tespit ettiğimiz Urfa'da mahalle ismi 73'dür¹⁵.

Urfa mahallelerinin oluşum safhasını Tell Futur Tepesi'nin bitiş sınırında (Cumhuriyet İlköğretim okulunun alt tarafı) yer alan sahadaki Neolitik yerleşim ile Neolitik bir yerleşim olduğu kuvvetle mühtemel olan damlacık tepesinde yer alan kale ve çevresindeki yerleşimi dikkate alırsak, Urfa mahallelerinin oluşumunu Neolitik dönemden başlatabiliriz. Urfa'daki mekan isimlerinin bir kısmının tarihçesi İslam fethi öncesine; önemli bir kısmı ise, İslam fethi sonrasına tekabül eder. Urfa'daki mahalle isimlerinden bir kısmını tarihlendirebiliyoruz. Bu isimlerden Ömeriye 7. yüzyıla, yani İslam fethine; bazı isimler ise, Zengi-Eyyübi-Akkoyunlu dönemine; bazıları da Osmanlı dönemine tarihlenir. Urfa ve çevresinin İslam hakimiyetine girmesinden sonra (639/40) kentte birçok cami ve mescit inşa edilmiştir. Camilerle birlikte yerleşimler de açılmıştır. Yedinci yüzyıldan itibaren İslam devletlerinin egemenliğine giren Urfa'da 39 adet tarihi câmiden Eski Ömeriye Camii Dört Halife; Ulu Câmii ve Pazar Câmii muhtemelen Zengiler dönemine (XII. yüzyıl); Halilü'r-Rahman Câmii Eyyubîler dönemine (1211); Hasan Padişah Camisi ile Nur Ali Bey Camisi Akkoyunlular dönemine aittir. Bilindiği üzere Ortaçağ'da mabet ve yerleşim birlikte değerlendirdiği için, her açılan mabet beraberinde yeni bir yerleşimi de kurdu muştur. Mesela Nur Ali Bey mahallesinin kuruluş serüveni, Nur Ali Bey'in 1404 yılında amcası Karayülük Osman tarafından Ruha valiliğine getirilmesiyle başlamıştır. Nur Ali Bey, Valiliği döneminde Urfa'nın Bey Kapısı mevkiinde, Nur Ali Mescidi'ni yaptırır. Bu mescidin bulunduğu mahalleye de "Nur Ali Bey" mahallesi adı verilir. Ayrıca kaynaklarımız mahalledeki caminin yanına medrese ve bir külliyenin de yapıldığını kaydetmektedir. İkinci örnek ise Hasan Padişah Mahallesi'dir. Akarbaşı mevkiindeki Hasan Padişah Camii'nin eski bir Sinagog üzerine inşa edildiği belirtilmektedir. Camideki en eski tarihli kitabe

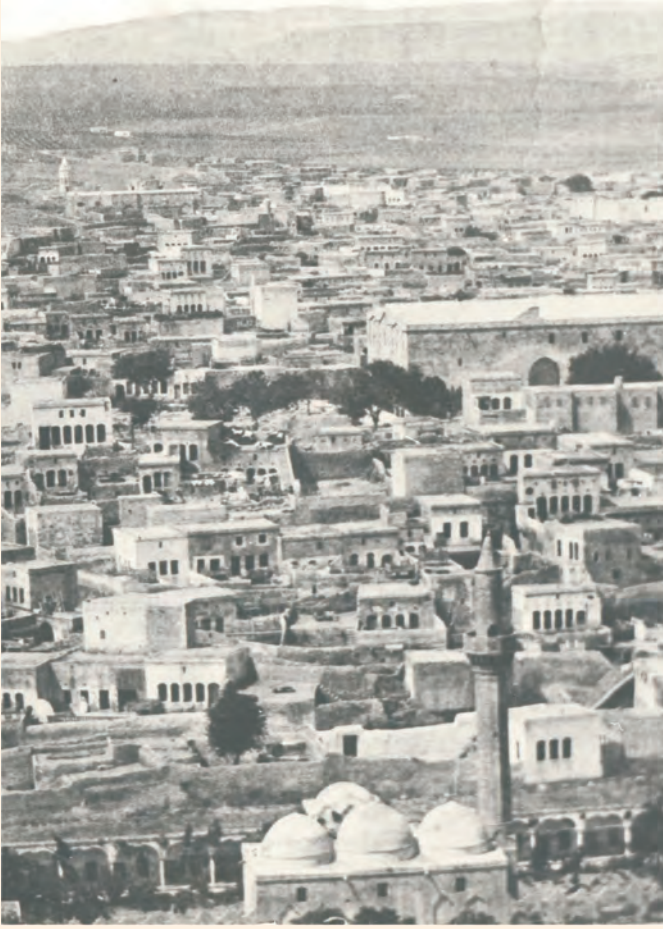
son cemaat yerindeki mihrap üzerinde yer alır. Bu kitabede, caminin 902 (M.1496) tarihinde Sultan Selim Han devrinde Şeyh Abdulkadir oğlu Hacı Yakub tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Aslında bunun bir onarım kitabesi olması kuvvetle muhtemeldir. 1927 tarihli Urfa Salnamesinde caminin Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Evliya Çelebi bu camiden "Sultan Hasan Cami" adıyla söz eder. Aslında kaynaklarımızdaki bilgiler değerlendirildiğinde Hasan Padişah Camisi 1404-1514 tarihleri arasında bölgeyi ellerinde tutan Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan tarafından yaptırıldığı görüşü ağırlık kazandığı görülmektedir. Urfa'daki mahallelerden Nur Ali Bey mahallesi ve camisi Urfa'daki ortaçağ'dan kalma mahallelerin başında gelmektedir. Bu mahalle, Akoyunlu döneminde Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'ın, Yağmur Beye vermiş olduğu Ruha şehrini ondan alarak yeğeni Nur Ali Beye teslim etmesinden sonra¹⁶ oluşmuştur.

Kentin hafızasını oluşturan unsurlardan biri, hiç şüphesiz mekan isimleridir. Urfa mahallelerinin oluşma ve adlandırılması mercek altına alındığında; dış kaleden şehre açılan kapılar, cami, türbe, medrese, imaret, şeyh-zaviye gibi şehrin kültürel coğrafyasını oluşturan unsurlar ile çarşı-pazar, han, hamam ve bedesten gibi şehrin ekonomi coğrafyasını oluşturan unsurlar Urfa şehrinin mahallelerine hayat verdiği görülmektedir. Urfa'da mahalle alanları genellikle mescit, cami, kilise veya daha çok aynı ibadethanenin cemaat üyeleri ile onların ailelerinin ikamet ettikleri mekanlardan oluşan yerleşim birimleridir. Farklı dinden olanlar ya aynı mahallede veya aynı mahallenin ayrı bir bölümünde oturmakta idiler¹⁷. Hatta Ticaret ve zanaat erbabı için ayrı mahalleler de oluşmuştur¹⁸. Görüldüğü gibi kentin mahalleleri sınıfsal olarak değil, toplumdaki dini ve etnik gruplara göre farklılaşmıştır. Mahallelerin kent içindeki topografik konumlarından da bir saygınlık sıralaması kendini göstermekteydi¹⁹. İçkale çevresinde daha çok Müslim mahalleler yer almaktaydı. Mahallelerin içinde sınıfsal farklılaşma görülmüyordu. Değişik sınıflardan aileler farklı büyüklükteki konutlarda yanyana yaşıyordu²⁰. Mahallenin bu şekilde oluşmuş olması kent ve hafıza kavramlarının yanyana gelişini de izah eder.

Mahallelerle ilgili bir başka hususta yüzölçüm ve nüfuslarının değişken oluşudur. Kahire'nin 71 haresi (mahallesi) içinde, Kavas'ın yüzölçümü 0.25 hektar iken, hattabiye 7,8 hektardır. Musul'un 35 mahallesinden en küçüğü 1,71 hektar (Amu el-Bakkal mahallesi), en büyüğü ise 10,19 hektar ile Hazrac'tır. Kahire mahallelerinin ortalama yüzölçümü 2,2 hektar iken Musul'da ortalama yüzölçüm 5,23'tir. Mahallelerin ortalama nüfusu ise 1000 ile 2000 kişi olarak kabul etmek gerekir. Bu sayı 200 ile 400 aileye denk düşmektedir²¹. Urfa mahallerine bakıldığında ise kentin en büyük mahallesi Bâb-ı Emîr mahallesidir. Kalenin doğu kısmında yer almaktadır. 1518 tahririnde²² 204

hane, 15 mücerred²³, 1523 tahririnde 213 hane ve 48 mücerred müslim yaşarken gayr-ı müslim ise 25 hane ile bir mücerredden oluşmaktaydı. 1566 tahririnde ise Müslim hane sayısı 569'a, mücerred 295'e yükselmiştir. Gayr-ı Müslim cemaati ise 43 hane ve 14 mücerrede (230 kişi kadar) ulaştığı görülmektedir. Bu son tahrirde Bâb-ı Emîr mahallesinin nüfusunun 3000 kişinin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Urfa'nın Bey Kapısı (Bâb-ı Emir) ile Harran Kapısı arasında yer alan Bâb-ı Berriye Mahallesi; 1518'de 133 hane ve 15 mücerredten oluşan bir Müslüman cemaati ikamet ederken 1523'de bu sayı 250 hane ve 58 mücerrede yükselmiştir. 1566'da ise aynı mahalle 317 hane ve 107 mücerrede yükselmiştir. Yaklaşık 50 yıllık bir zaman diliminde bu mahallenin ortalama nüfusu 1200 kişi olmuştur. Urfa'nın Bâbü'l-Mâ mahallesi adını Halilürrahman Gölü'ne dökülen suyun şehre giriş kapısından almaktadır²⁴. Bâbü'l-Mâ (Su Kapısı) dış surun güney batı ucunda yer almaktadır²⁵. Söz konusu mahallede, bu mevkide yer almaktadır. Mahallede 1518'de Müslim 144 hane ve 23 mücerred, 1523'te 140 hane 38 mücerred ikamet ederken, 1566 tahririnde hane sayısı 252'ye mücerredler ise 83'e yükselmiştir. Söz konusu mahalleimizin yaklaşık nüfusu 1350'dir. Urfa şehrinin ikinci büyük mahallesi, Bâb-ı Harran mahallesidir. Söz konusu mahalleimiz şehrin güneye Haran ilçesine açılan kapısının bulunduğu mevkide yer almaktadır. 1518'de 253 hanelik Müslim cemaati ile 22 mücerred vardır. 1566'da hane sayısı 566'ya mücerred ise 220'ye ulaşmıştır. Şehrin gayr-ı müslüm nüfusunun yoğunlukta yaşadığı mahalle ise Cemâ't-at-i Erâmine Mahallesi'dir. Bu mahalle 1518'de 300 hane ve 42 mücerred kalabalık bir nüfusu barındırmaktadır. 1523'te 304 hane ve 88 mücerrede yükselmiştir. 1566'da Cemâ't-at-i Erâmine mahallesi Bab-ı Berriye mahallesinin bir bölümü olarak ifade edilmiştir. Bu tahrirde mahalle 827 hane ve 203 mücerrede ulaşmıştır. Bâb-ı Emîr mahallesindeki 43 hanelik grupla birlikte, şehirde toplam 870 hane gayr-ı müslim ikamet ettiği görülmektedir. Bu da 4.550 kişi kadar olduğu anlaşılmaktadır. Sur dışında teşekkül etmiş olan Müslim Mağarcık Mahallesi ise 1518'de 48 hane, 1523'de 30 hane bir mücerred, 1566 kaydında ise yer almamıştır. Cemâ't-at-ı Birûniyân adı verilen müslim mahallede ise 1523'te 96 hane ikamet ettiği görülmektedir²⁶.

Osmanlı dönemi Urfa mahallelerini, Urfa sancağının ilk tahririne göre (1518) tespit etmekteyiz. Bu dönemde şehir Bab-ı Berriye, Bab-ı Mâ, Bab-ı Amid, Bab-ı Emir, Bab-ı Harran ve Mağarcık adlı beşi Müslüman biri de Bab-ı Erâmina adı verilen gayr-ı müslim mahalleler bulunmakta idi²⁷. 1523 ve 1566 yılı tahrirlerinde ise Cemâat-i Birûniyân ile Cemâat-i Şeyh Çâkerî adı verilen mahallelerin adı geçmektedir²⁸. Urfa'da Ortaçağ kaynaklarıyla Şer'iyye Sicilleri, Halep Salnamesi ve Kamil Bali'nin eserinden derlediğimiz 73 mahalle ismi geçmektedir. Bu mahalle isimlerinden bazıları şunlardır;

Acem Bey, Ali Han Bey Camii, Arap Meydanı, Askeri (Askeriye), Çakeri (Çakerli), Esb Pazarı (At Pazarı), Feneriye (Kameriye), Kütiler, Gürz Mescidi, Hacı Yadiğâr Mescidi, Haseki, Karaburç (Hazanoğlu), Helvacı Mescidi, Hüсниye, İmam Kulu, Kabziye, Kazgancı, Ketolar, Kolluk, Kudbeddin, Lekler, Merkezi Zokak'ül Beled, Meşarikiyye, Narebci, Sarkiyye, Sehabiye, Şehbenderiye, Sultan Bey, Taht-ı Mor, Toktemür, Tell Futur, Turasin, Tuzeken ve Zevakiye²⁹. Bugün bu mahalle isimlerinden kaçısı yaşamakta... İsimleri yaşamasa da bu tarihi mahallelerimiz hala ayakta. Her biri apayrı bir dönemin uzantısı. Her birinin ayrı ayrı hikayeleri, doğum tarihleri var. Bunları bilmek ve gelecek nesillere aktarmak gerekir. Urfa gibi onlar da tarihin bir parçasıdır. Mesela Şehbenderiye mahallesi doğu-batı ticaretini organize eden Şehbenderlikler (İran ticaret konsoloslukları) kentimize bir mahalle ismini kazandırmıştır. O da Şehbenderiyye Camisi ve mahallesidir. Bu yerleşimin tarihi ise 1908'dir. İran ticaret konsolosluğuyla başlayan süreç bir mahalleyle sonuçlanmıştır. 20. yüzyılın başlarında Urfa'nın en büyük mahallesi Bıçaklı veya Bıçakçı mahallesidir. En küçük mahallesi ise Kenise-i Kebir mahallesidir.

Muhtelif Kaynak ve Belgelerde Urfa Mahalleleri

Arkeolojik Buluntular, Ortaçağ Kaynakları, Tahrir Defterleri (1518, 1523, 1540, 1561), Urfa Şer'iyye Sicilleri, Halep Salmameleri (H. 1258/1842, 1259/1843, 1262/1846, 1264/1848, 1265/1849, 1284/1867, 1285/1868) ve Kamil Bali'nin eserinden

derlenen Urfa Mahalleleri:

Sıra	MAHALLE ADI	YIL/KAYNAK
1	Halife Mahallesi veya Cemaat-ı Ömeriye	7. Yüzyıl ve 1284, 1285/1867, 1868 Halep Sal. ve Şer'iyye Sic. ile Kamil Bali 1404
2	Nur Ali Bey Mahallesi	
3	Bab-ı Emir	1518-1566
4	Bab-ı Mahallesi	1518-1566
5	Bab-ı Harran	1518-1566
6	Bab-ı Amid	1518-1566
7	Bab-ı Beriye	1518-1566
8	Bab-ı Erâmina	1518-1566
9	Bab-ı Beriyye'nin Bir Bölümü Halilurrahman Mah.	Urfa Şer'iyye Sicilleri- H.1258(1842), 1259(1843) 1262(1846), 1264(1848), 1265(1849), 1284(1867), 1285(1868), Kamil Bali
10	Toktemur Mahallesi	"
11	Narınca Mahallesi	"
12	Kazancı Mahallesi	"
13	Alihan Bey Mahallesi	"
14	Kırk Mağara Mahallesi	"
15	Sultan Bey Mahallesi	"
16	Kötüler Mahallesi ³⁰	"
17	Hacı Hazma Mahallesi	"
18	Medrese Mahallesi	"
19	Çakeri Mahallesi	"
20	Askeri Mahallesi	"
21	Hasan Padişah Mahallesi	"
22	Camii Kebir Mahallesi	"
23	Ahlamiye Mahallesi	"
24	Mahkeme Mahallesi	"
25	Kıbrıslı Mahallesi	"
26	Kutbeddin Gürz	"
27	Tancana	"
28	Meşarikiye	"
29	Pazar Camii, Nam-ı Diğer Hoca Ahmed	"
30	Yusuf Paşa	"
31	Dergezenli	"
32	Kanberkiye	"
33	Lekler (Bekler)	"
34	Kilise-i Kebir	"
35	Bıcanlı	"
36	Tell Futur	"
37	Timur	"
38	Şehabiye	"
39	Karaburç Nam-ı Diğer Hızanoğlu	"
40	Atbazarı	"
41	Katolik	"
42	Yahudi Mahallesi	" Salnamede
43	Acem Bey	"
44	Arap Meydanı	"
45	Bıçakçı (Bıçaklı)	"
46	Debbeğhane	"
47	Esp Pazarı	"
48	Feneriye	"
49	Hacı Gazi	"
50	Hacı Yadiyâr	"
51	Hekim Dede Camii	"
52	Haseki Mahallesi	"
53	Helvacı Mescidi	"
54	Hüseyin Paşa	"
55	İhlasiye	"
56	İmam Kulu	"
57	Kabziye (Kabarzi)	"
58	Kaba Mescidi	"
59	Kadioğlu	"
60	Kara Musa	"
61	Kazgancı	"
62	Kenise-i Kebir	"
63	Ketoler	"
64	Merkezi Zokak'ül Beled	"
65	Nimetullah	"
66	Sarkiyye	"
67	Sehabiye	"
68	Sivrekli	"
69	Sultan Bey	"
70	Dışarı ve Yukarı Mahalle (Süryani)	"
71	Taşyari	"
72	Tuzeken	"
73	Şehbenderiye	1908

Urfa mahallelerinin toplam sayısı yıllara göre değişmektedir. Ortaçağ Kaynakları, 1518, 1523, 1540, 1561 Tahrir Defterleri, Urfa Şer'iyye Sicillerinde 55 mahalle; H. 1284 Halep Salnamesinde 50 mahalle, 1285 Halep Salnamesinde 40 mahalle, 1286 Halep Salnamesinde ve Kamil Bali'nin eserinde 50 mahalle ismi geçmektedir. 1326 Halep Salnamesinde Urfa şehrinde 48 mahalle mevcut olduğu belirtilmektedir. Bunlar büyüklük sırasına göre şöyledir. İhlasiye, Halil Rahman, İmamkulu, Ulucami, Pazar Camii, Hacıhamza, Hekimdede, Çakiri, Hacıyadigar, Hüseyinpaşa, Kanberiyeye, Karamusa, Müderris, Hüseyiniye, Haseki, Debbağhane, Sultanbey, Acembey, Alihanbey, Ömeriye, Askeri, Kırkmağara, Kazancı, Götüler, Lekler, Mevlüt Halil, Nur Ali ve Yusuf Paşa³¹ mahalleleridir. Söz konusu eserlerde ortak isimler olduğu gibi farklı mahalle isimlerine de yer verilmiştir³². Biz bütün eserlerde adları geçen mahalleleri toplu bir şekilde almaya çalıştık.

Bazı mahalleler her üç kaynaktan geçerken, Hasan Paşa, Zimmiyan, Zokak'ül-Beled, Kızıl Camii, Korkmazlar, Hazanoğlu, Helvacı Mescidi, At Pazarı, Azli mahalleleri, sadece sicillerde. Kaba Mescidi, Kolluk, Sarkıyye, Sahabiye, Timur ve Yahudi mahalleleri sadece Salnamelerde. Ketolar ve Gürz veya Göz Kamil Bali'de geçmektedir.

B. MAHALLE GÖREVLİLERİ

Tarih boyunca mahalle, kentin temel idari bölgeleri olarak kabul görmüştür. Toplumdan topluma farklı adlarla ifade edilse de, her bölgedeki mahalle görevlileri hemen hemen aynı işlevleri görmekte idiler. Urfa mahallelerindeki görevliler ile İslam dünyasının diğer bölgelerindeki mahalle görevlileri hemen hemen aynı görevleri yürütmekte idiler. Örneğin Tunus'ta muharrik adı verilen şeyhler mahallelerin başında bulunuyorlardı. Şeyhlerin yanlarında yardımcılar bulunmaktaydı. Bu yardımcılara Kahire'de Nakip, Halep ve çevresinde Kethüda denilmekte idi. Ayrıca kâtip adı verilen memurlarda mahallelerde çalışıyordu. Mahalle şeyhlerinin işlevleri, lonca şeyhlerinin kentin merkezinde üstlendikleri işlevle aynıydı. Genel anlamda, denetledikleri halka iktidarın emirlerinin tercümanlığını yapıyorlardı. Tunus'un şehir ve varoş şeyhleri, semt şeyhlerini toplarlar ve hepsi kendi mahallelerindeki gençleri kaydetmeye koyulurlardı. Temel ödevleri, mahallerinden vergi ve resimlerin toplanmasıydı. Örneğin Halep'te toplanan evamir-i sultanıyyenin pek çoğu, nüfustan semt semt alınan vergilerden oluşmaktaydı. Kent sakinlerinden istenen vergi mahallelere paylaştırılırdı. Her mahallenin vergisi, hane sayısına göre saptanırdı. Mahalle güvenlik ve düzenin korunmasında ana işlevi gören idari bölge idi. Gerçek bir saldırı karşısında, mahalle kapısının kapatılması tek başına koruyucu bir önlem değildi. Kapılar bir yeniçeri nöçbetçi noktasının da desteğiyle kapıyı bekleyen bevvap (kapıcı), kentteki karışıklıklar

sırasında önemli bir güvence olarak görülmekteydi. Bu gibi durumlarda, mahalleler kapanıyor ve mahalleliden oluşturulan milisler (Tunus'ta bunlara "assa" denilmekte) gece boyunca nöbet tutuyorlardı. Gece kapı örtülür ve bekçi, mahallede oturanların ya da tanınanların dışında kimseyi içeri bırakmıyordu. Herhangi bir karışıklık ya da şüpheli bir durum vaki olduğunda kapılar kapanır, mahalle bütün gün ev ev aranır. Karışıklık, mahallenin ortak sorumluluğu olarak değerlendirildiği için mahalleli iktidarın kendilerini cezaya çarptıracağı endişesiyle olaylardan sakınmak zorunda idiler. Bu da mahallenin meslek loncaları gibi, iktidarla halk arasındaki çarkın önemli bir dişlisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu görevliler yetkili makamların kent nüfusunu yakından denetlemelerine katkı sağlıyorlardı³³.

Urfa'da da aynı durum geçerliydi. Şehir kapıları Harran, Samsat, Bey Kapısı, Batı kapıları açılmadan kolcu (bevvap=nöbetçi) şehirde herhangi bir vukaatın olup olmadığını sorar, eğer bir problem yoksa kapı açılır ve sur dışında bekleyenler içeri alınır. Şehirde bir suç işlendiği beyan edildiği takdirde, kolcu şehir kapılarını açmayıp, bütün evleri tek tek arar, sorumlular tespit edildikten sonra, ancak kapılar açılırdı³⁴. Urfa'da şehir kapılarının güvenliği inzibat örgütünün denetiminde idi. Urfa şehir kapılarında nöbet tutan kolcular da şehirdeki inzibat örgütüne bağlıydı. Aslında Ortaçağ'da Şurta olarak ifade edilen bu görevliler, Ortadoğu ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan bölgelerde farklı isimlerle anılmışlardır. Tunus, Cezayir ve Kahire'de mizvar olarak ifade edilmekte idi. Bu görevlinin yetkileri hem gündüz, hem gece geçerliydi. Emrinde özel bir muhafız birliği vardı ve gece devriyesi yapmakta idiler. Geceleri görevli birliğin başında subay veya kolcubaşı bulunmakta idi. 15 kişiden oluşan bu birlik geceleri fener taşımaktaydılar. Hatta Raymond Yahudilerin fener taşıma haklarının olmadığını belirtmektedir. Onlar ellerinde ya bir mum ya da bir kandil bulundurmaları gerekiyordu³⁵.

a. Mahalle İmamları

1245 (1829) senesinde muhtarlık teşkilatı kurulana kadar mahalle yöneticisi olan imamlar, kâdının bir nevi temsilciliğini yapıyorlardı. İmamlara mahallenin idaresinde müezzin ve mahalle kethüdası³⁶ gibi görevliler de yardımcı olmaktaydılar³⁷. İmamlar mahallenin düzeninden, halk arasındaki ahenk ve barıştan sorumlu idiler. Devletin tespit ettiği kıyafetlerden başkasının giyilmesinden yine imamlar sorumlu tutulmaktaydılar. Mahalledeki bir kısım beledi ve zabıta işleri de mahalle imamları tarafından yürütülmekteydi. Nüfus kayıtları, doğum-ölüm, evlenme-boşanma gibi işlemler de imamlar vasıtasıyla yerine getirilirdi. Mahalleye gelip gidenler, mahalle halkını rahatsız edecek şekilde uygunsuz davrananlar, içki içip sarhoş olanlar, cemaatla kılınan namaza gelmeyenler, alenen oruç yiyenler vs. gibi dinî emirleri

yerine getirmeyenler, imamlar tarafından araştırılır ve gerekli tedbirler alınır³⁸.

İmam, mahallede yardımlaşma sandığından da sorumluydu. Mahalle halkı tarafından biriktirilen "Avarız akçesi" denilen bir nevi yardımlaşma sandığı imama teslim edilirdi. Bu parayla mahalledeki hasta ve fakirlere yardım yapılırdı. İmamlar bu parayı çalıştırır ihtiyaç hasıl olduğunda ise, fakirlere yardım yaptığı gibi, cami ve mescidin ufak-tefek ihtiyaçlarını da karşılardı. Avarız vakıfları ile mahallenin yol, köprü, kaldırım tamiri, çeşme yapımı, su yolları tamirleri gibi beledî hizmetleri görülmekteydi³⁹.

İmamların belki de en önemli görevleri mahallede kefilsiz oturanlar ile beş seneden az kalanların araştırılıp çıkarılması idi⁴⁰. XVI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde köyden şehre göçler başladı. Devlet ihtiyaç olmadan yer değiştirmeleri önlemek, üretim ve vergi gelirlerinin düşmesine mani olmak istemiştir. Bu nedenle birçok kanunnâmeyle sipahiye, başka köylere yerleşen ya da en yakın kente taşınan köylülerin geri getirilme hakkını tanımıştır. Bazı vilayetlerde yerel idareciler bu hakkı, 10, 15 yıl içinde kullanabilirken bazı yerlerde bu, 20 yıldır. Köylünün asıl köyüne dönmeye zorlanmadığı durumlarda da sipahi, tarımdan vazgeçip başka işlerle uğraşan köylülerden "çiftbozan akçesi" adı verilen vergiyi alırdı. 16⁴¹. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı köylüsünün son derece hareketli olduğu dönemdir. Düzeni koruma adına, hem göçerler hemde

köylülerin göçlerine resmi sınırlamalar getirilmiştir. Tımar sahipleri de kâdıllara başvurarak belli bir kente yerleşmiş birisinin aslında köylü olduğunu kanıtlamaya çalıştığı ve bu kişinin ya çiftbozan akçesi ödemesini ya da toprağına dönmesini istediği olurdu⁴². Aksi durumda göçmenin ayrıldığı köyün halkı, bu kişinin köyden toplu olarak alınan vergi ödemesine katkıda bulunmasını isteyebiliyordu. Tımar sahibinin geri istediği göçmen, kentte 15 yıl (ya da yasal süre boyunca) oturduğunu kanıtlamak için tanık göstermek zorundaydı. Yazılı kanıt gerekmiyordu. Toplum tarafından iyi tanınan iki müslümanın tanıklığı yeterliydi. Bu durumda bir mahallede birkaç yıldır oturan ve komşularını rahatsız edecek bir şey yapmamış birisinin, yasal süreyi doldurmamış da olsa, istediği tanıklıkları bulmasına imkan sağlıyordu. Aslında mahalleli de köylüler ile göçebelerin mahalleye göçlerine avâriz-ı divanîye'nin kendi payına düşen kısmını düzenli olarak ödeyebilecek göçmenleri, seve seve kabul edip, onlara tanıklık etmekte idiler. Avâriz köylerden ve kent mahallerinden toplu olarak alındığı için, vergi yükünü paylaşacak bir kişinin daha gelmesi komşular tarafından genellikle iyi karşılanırdı. İşte köyden şehre göçle başlayan süreci mahallede takip eden görevli de imam idi. İmamlar göçmenlerin tespiti, iadesi, vergilerin tahakkuk edilmesi ve kefil işlemlerinin de mahalledeki adeta tek takipçisi idi⁴³.

İmamların bir başka görevi ise, devlet ve hükümetin

Çift Kubbe'den Urfa'nın görünümü

her türlü emir ve yasaklarını halka bildirmek idi. İmamlar bu emirleri naiplerden, onlarda kadırlardan alırlardı. Çünkü, mahallenin ergenlik çağına gelmiş erkeklerin tamamına yakın bir kısmı, camide hazır bulunurdu⁴⁴. 1245 (1829)'de muhtarlıkların kurulmasıyla mahalle yöneticisi statüsündeki imamların din işleri dışında, yönetim ve diğer dünya ile meşgul olmalarına mani olunmuştur. Böylece imamların, mahalledeki idari nüfuzu sıfırlanmıştır.

b. Mahalle Kethüdası Osmanlı şehirlerinde, halk ile devlet arasındaki ilişkileri sağlayan bir şehir kethüdası veya şehir emini bulunuyordu. Şehir kethüdası bütün mahalle kethüdalarının da başı idi⁴⁵. Mahalle kethüdası halkın seçimi ile göreve gelirdi⁴⁶.

c. Mahalle Temizliği İle İlgili Görevliler

Osmanlı kentlerinde masrafları genellikle sokak sakinlerince karşılanan bir sokak temizleme sistemi vardı. Özellikle Kahire örneğinde, süpürürken toz kalkmasın diye sulama işleri, ücretleri evlerde oturanlar tarafından ödenen profesyonel çöpçülere (zebbal) verilmişti. Toprak, döküntüler, çöpler "Terrabin" adı verilen özel bir loncanın üyeleri tarafından toplanıyordu. Toplanan çöpler merkeplere yüklenilerek kent dışına atılmaktaydı. Halep'te ücretlerini esnafların ödediği "kennâs (süpürücü) loncası" pazarların temizliğiyle ilgileniyordu. Ayrıca serinliği sağlamak için sokakları ve toz-toprağın mallara zarar vermesin diye, pazarları sulamakla yükümlü "reşşâşlar loncası" vardı. Reşşâşlar esnaftan, önceden saptanmış bir ücret alırlardı⁴⁷. Halep Eyaleti'ne bağlı olan Ruha Sancağı'ndaki temizlik hizmetleri de Halep ile bire bir örtüşme de kentin temizliğinde benzer uygulamaların hakim olduğu tahmin edilmektedir.

Mahalle aralarındaki sokakların süpürülüp temizlenmesinden mahalle halkı, çarşı ile pazarlardaki sokakların temizlenmesinden esnaf, cadde ve meydanların temizliğinden ise hükümet mesul idi. Nöbetleşe ve bazen de imece suretiyle halka bu hizmeti gördürmek mahallede imam, çarşı ve pazarlarda da esnaf kethüdası⁴⁸ veya lonca yetkilileri yürütmekte idi⁴⁹. Osmanlı şehirlerinde gerek tenzifat memurları ve gerekse temizliği teftişle görevli kavaslar, sadece çarşı ve pazarları dolaştıklarından; çoğunlukla mahallenin ara sokaklarının temizliği imamlara; çarşı ve pazarlar ise, esnaf kethüdalarına bırakılmıştı.

d. Mahallede İmama Yardımcı Görevliler

Cami-i Kebir Vakfıyesi ile Hoca Ahmed Camii (Pazar Camii) vakfiesinde mahalle imamına yardımcı görevliler detaylıca anlatılmaktadır. Söz konusu vakfiyelere göre Urfa şehrindeki mahallelerde görevli imamlara yardımcı görevliler şunlardan oluşmaktadır. Hafızlar, müezzinler, ferraşlar (camileri süpürenler, hizmetçi), loğkeşler, kayyumlar, bevvaplar (kapıcılar), çırakmanlık (meşale yakıcı vazifesi), temcidhanlar

(sabah namazı vaktinden önce minarelerde belli makamlarda ilahi okuyan ve niyaz eden kişi)⁵⁰, tevliyet vazifelileri (vakfın işlerine bakan, mütevellilik). Güher riz (cegher dökken) (lağımaları tamir ve tathiri (temizliği), asiyapların tathirinden (değirmenlerin temizliği) sorumlu görevliler⁵¹ yer almakta idi.

e. Arayıcı Esnafı

Ortaçağ İslam dünyasında kent temizliği, oldukça mükemmel bir biçimde örgütlenmişti. Kent sakinleri çöplerini duvarlara oyulmuş deliklere bırakmak zorundaydılar. Her sabah merkeplerin sırtlarında sepetlerle geçen adamlar, delikleri boşaltıyor ve çöpleri kent dışına atıyorlardı⁵². İhmalkâr şehirlilere ise, para cezası veriliyor ya da birkaç sopa atılıyordu. Geleneksel Osmanlı şehrinde ise, temizlik işleri resmi görevlilerin denetimi altında, her mahallenin halkı ve bazı çarşı esnafı tarafından yürütülürdü. Yeniçeri Ocağı zâbitlerinden, çöplük subaşı veya tahir subaşı denen bir görevli; arayıcı esnafı denen esnafa evlerdeki çöpleri toplama hakkını verir ve karşılığında belirli bir meblağ alır, bu işler her yıl tekrarlanırdı⁵³.

1909 yılında "Saray Meydanı", 1900 yılı başlarında yaptırılan anıtın üzerinde aydınlatma lambası bulunmaktadır. 1958 yılında bu anıt yıkılmıştır.

f. Mahalle Aydınlatılması

Osmanlı mahallelerindeki sokaklarının aydınlatılmasında da bir incelik söz konusu idi. Genellikle gece sokağa çıkması gerekenler, yanında fener ile çıkmak zorunda idiler. Bu kurala uymayanlara şüpheli diye bakılır, şiddetli cezalar uygulanırdı. Şehrin gece kandil ile aydınlatılması, birinci derecede uygarlık ve asayiş meselesi olup, zabıtarca gerekli görülen işler arasında yer almaktaydı. Güvenlik ve düzeni tehlikeye sokabilecek girişimlere, mani olmak amacıyla, umumen gaz yakılıncaya kadar her memur kendi evinin önünde fener yaktırmakla sorumluuydu.

Esnaf da pazar ve çarşıda 40-50 adım mesafe ile fener asmakla sorumlu idiler. Fenerin şekli ise, zabıtarca verilmekte idi. Gece fenersiz gezenler yakalandığında ceza olarak hamam külhanına atılır ve külhan yaktırılmış. Külhanbeyi tabiri de bu cezanın uygulandığı devirden kalmıştır⁵⁴. Geceleri pazar ve sokakların iki yanına yerleştirilen kandillerle aydınlatma alışkanlığı, ortaçağlardan itibaren yapılmaktadır. Andre Raymond,

Osmanlı dönemindeki Arap kentlerinde “Kandil yıkıcıları” loncaları olduğunu belirtmektedir⁵⁵. Urfa'da Sarayönü mevkiinde gaz lambalı bir abide yapılmıştır. Bugün fotoğrafları mevcut olan bu abide, şehir merkezini aydınlatma amacına dönük yapılmış olmalıdır.

g. Kolcular⁵⁶(Karakollar)

Kolcu, bulunduğu mahallenin, taşrada ise kasaba ve şehrin inzibatiyle alakadar olup o şehir ve kasaba halkının emniyeti için konan karakol, zabıta dairesidir⁵⁷. Yeniçerilerin bir bölümü tüm kente dağılmış ve bölükbaşlarının komutasındaki küçük karakollara (kolluk) yerleştirilirdi. Yeniçerilerin buralardaki hizmeti nöbetleşeydi. Kendilerine verilmiş “nöbetçi” ismi de buradan gelmektedir. Bu kollukların ana görevi mahallelerde güvenliği sağlamaktı⁵⁸.

1868 (H. 1284) Tarihili Halep Salnamesine göre Urfa Kazasının mahalleleri yedi kola ayrılmaktadır:

1. Halilürrahman Kolu: Toplam 11 mahalle; Halilürrahman, Tajt-ı Mos, Mevlit Halil, Narenci, Kazgancı, Acem Bey, Kirk Mağara, Sultan Bey, Kaba Mescidi, İmam Sekkaki, Acem Bey.

2. Kara Musa Kolu: Toplam 9 mahalle; Kara Musa, İmam Nur Ali, Hoca Ahmed, Ömeriye, Zevakiye, Siverekli, Hacı Gazi, Hacı Yedigâr.

3. Guşiler (Köşiler) Kolu: Toplam 7 mahalle; Gutiler, Halife, Hacı Hamza, Medrese, Çakerli, Askeri, Karaburç, Sahabiye.

4. Cami-i Kebir Kolu: Toplam 10 mahalle; Cami-i Kebir, Hüseyin Paşa, İhlasiye, Mahkeme, Kabziye, Kudbeddin, Gürz, Turasin, Sarkiye, Pazar.

5. Yusuf Paşa Kolu: Toplam 7 mahalle; Yusuf Paşa, Dergezenli, Kabziye, Hakim Dede, Kadioğlu, Haseki, Lekler.

6. Hristiyan Kolu: Toplam 5 mahalle; Kenise-i Kebir (Kilise-i Kebir), Bacaklı, Tell Fütur, Timur, Esb Pazarı.

7. Küçük Kenise Kolu: Tayşarı, Kolluk, Yahudi⁵⁹.

Sonuç olarak Urfa şehrinin tarihi mahalleleri yaklaşık MÖ. 9500 yılında iki tepede başlamış ve 20. yüzyılın başlarında Şehbendireye Mahallesi'yle son bulmuştur. 20. yüzyılın başlarından itibaren sur dışına çıkış başlamıştır. Şehbenderiyye Mahallesi Urfa'nın sur dışına çıkan ilk mahallesidir.

Urfa'nın tarihi mahalleleri, sadece bir yerleşim birimi olarak değerlendirilmeyecek kadar zenginliktedir. Urfa mahalleleri minimize edilmiş bir Urfa şehridir. Her Urfa mahallesi de büyükçe bir evdir. Mahalledeki toplumsal ilişkiler, bu çerçevede şekillenmiştir. Mahalleler; meydanı, tetirbesi, sokakları, hamamları, hazireleri, medrese-mektepleri, cami ve mescitleriyle adeta bir kültür merkezidir. İşte bu yüzden Efraim, Urfa'yı

“arkadaşlarının hocası şehir” olarak tasvir eder. Urfa geçmişten aldığı engin birikime rağmen, zaman zaman siyasi ve kültürel çalkantılar kenti hayal kırıklığına uğramıştır. Bu dönemlerde bile, Urfa Şehri yukarıdan bakmaya devam edebilen, nadir uygarlık abidesi kentlerdendir.

DİPNOTLAR

1) “İki Tepeli Şehir” tabiri Urfa'nın başlangıçtan itibaren kurulduğu sahayı ifade etmektedir. Tepelerden biri Tell Futur tepesidir. Tell Futur tepesi Balıklı Gölü kadar uzanan bir sınıra sahiptir. Söz konusu sınırdaki Neolitik bir merkezin olduğu tespit edilmiştir. Benzeri bir çalışma Damlacık tepesinde yapıldığı takdirde aynı izlerin burda da bulunması kuvvetle mühtemeldir. Sonuç olarak Urfa şehrinin kuruluş sahası su kaynağının Kuzey ve Güneydoğu yakasıdır. Bu yüzden Urfa “İki Tepeli Şehir” tabirini fazlasıyla hak etmektedir. Tarihi Urfa mahallerinin topoğrafyası incelendiğinde, şehrin bu iki tepenin oluşturduğu hilalin içine doğru gelişerek büyüdüğü görülecektir.

2) Maurice Lombard, İlk Zafer Yıllarında İslâm, terc. Nezh Uzel, İstanbul 1988, s. 125

3) Özer Ergenç, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler” Belleten, LII, (1988), s. 667-683.

4) H. Z. Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, VD., IX, (1971), s. 13-37; Ö. L. Barkan, “Osmanlı İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, İÜİF, XXIII, 1-2 (1962-63), s. 239-296.

5) N. Öztürk, Menşei ve Tarih Gelişimi Açısından Vakıflar, Vakıflar Genel Müd., Yay., Ankara 1983, s. 28.

6) R. Hassan, “The Nature of Islamic Urbanization: A historical perspective”, Ekistics, C. XXXI, S. 182, 1987, s. 63; G. E. Van Grunebaum, Islam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition, London 1961, s. 141-158; Nikita Elisseef, “Fiziki Plan”, İslam Şehri, İstanbul 1992, s. 121-141; Özer Ergenç, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler” Belleten, LII, (1988), s. 667-683; Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, Türkiye'nin sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara 1980, s. 103-109; H. Z. Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, s. 13-37; Ö. L. Barkan, “Osmanlı İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, s. 239-296.

7) Urfa şehrinin fiziki oluşumunu sağlayan coğrafi ve ekonomik unsurları oluşturan Urfa şehrinin kale, surlar, kapılar, mahalleler, meydanlar, camiler, mescitler, zaviyeler, türbeler, caddeler, sokaklar, konaklar, evler, hanlar, bedesten ve çarşılar, hamamlar, değirmenler, sarâçhaneler, pazarlar, debbağhane, boyahane, taş ocakları için Abdullah Ekinci, “Erdemli Şehir Urfa” adlı çalışmamıza bakınız.

8) Ali Yurtgezen, “Bizim Bir Mahallemiz Var mı ?”, Mostar, Sayı 33 Kasım 2007, s. 38.

9) Ira Marvin Lapidus, Muslim Cities in Later Middle Ages, Cambridge, 1967, s. 85-95; Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, İstanbul 1995, s. 89.

10) Dına Rızık Houry, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Topluluğu Musul 1540-1834, çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2008; Ahmet Gündüz, Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639), Elazığ 2003; Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, İstanbul 1995; Enver Çakar, 17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenler, Elazığ 2006, s. 88; Bruce Masters, “Halep”, DİA., XV, s. 246; Ekinci, Ortaçağ'da Urfa, s. 269-270.

11) Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, OAV, 1984, s. 69

12) Özer Ergenç, “Esnaf Örgütleri”, s. 103-109; Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, terc. M. Harmancı, İstanbul 1982, s. 228.

13) Ö. Ergenç, “Esnaf Örgütleri”, s. 100-109.

14) Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, 89.

15) Kamil Bali, Kitab-ı Nehrûz-Zehap fi Tarih-i Halep, yay. Şevki Şa'as ve Mahmud Fahûrî, Darü'l-Kalem-i Arabî, Halep 1992, C. II, s. 411; H. 1284 tarihli Halep Salnamesi; Abdullah Ekinci, Ortaçağ'da Urfa Efsane, Tarih, İnanç, İlim, ve Felsefe Kenti, Ankara 2006, s. 269-270; Hilmi Bayraktar, Tanzimattan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı, Elazığ 2007, s. 73-76.

16) John E. Woods, Akkoyunlular, s. 91; Abdullah Ekinci, Ortaçağ'da Urfa, s. 269.

17) Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”,

s. 69; Ömer Demirel, Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rölü, Ankara 1991, s. 22.

18) Mehmet Ali Kılıçbay, Şehirler ve Kentler, Ankara 1993, s. 129.

19) Bugün bile Tarihi Urfa mahallelerinde oturmuş olma, bazı kesimlerce bir ayrıcalık olarak kabul edilir. Hatta bu mahalleler arasında da bir saygınlık derecesi söz konusudur.

20) İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi ve Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler, II, ed. Prof. Dr. Vechi Akyüz, İstanbul 1996, s. 54.

21) Andre Raymond, s. 89.

22) Tahrir: Osmanlılar aldıkları yerlerde nüfus ve arazilerini tescil maksadıyla tayin olunan heyetler marifetiyle yazdırırlar ve bunlara dayanılarak arazi ve emlakın kayıtlarını muntazam surette tuttururlardır. M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri, III, s. 376.

23) Mücerred: Yaşça balığı olup babasının yanında bir işte çalışıp, gelir ve kazanç sağlayın kimseye denir.

24) Ahmet Nezihi Turan, XVI. Yüzyılda Ruha Sancağı, Şanlıurfa 2005, s. 144.

25) A. Gabriel, Voyages, s. 278; J. B. Segal, The Blessed City, Oxford 1970; C. Niebuhr, Voyage en Arabie et en d'autres pays circonvoisins, Amsterdam: S. J. Baalde 1780, II, s. 330; Turan s. 144.

26) A. Nezihi Turan, s. 145.

27) Honigmann-Göyünc, "Urfa", İA, XIII, s. 55; Ağırakça, a.g.m., s. 71; Ahmet Nezihi Turan, s. 141-144.

28) A. Nezihi Turan, s. 143-144.

29) Kamil Bali, Kitab-ı Nehrü'z-Zehep fi Tarih-i Halep, C. II, s. 411.

30) Osmanlı Vilayeti Halep Salnamesinde Mevlüd-ü Halil mağarasının paralelinde Hz. İbrahim'in ikametgâhi olarak gösterilen Gotha adlı bir köyden bahsedilmektedir. Salnamede bu yerin halk arasında yanlışlıkla Gothiler yerine Götüler Mahallesi olarak anıldığı belirtilmektedir. Cengiz Eroglu, Murat Babuşçoğuşu, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Köçer, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, TTKV, Ankara 2007, s. 135.

31) 1326 tarihli Halep Salnamesinden aktaran Cengiz Eroglu vd., Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep, s. 158.

32) Urfa mahalleri için geniş bilgi için bkz. Kamil Bali, Kitab-ı Nehrü'z-Zehep fi Tarih-i Halep, C. II, s. 411; H. 1284 tarihli Halep Salnamesi; Abdullah Ekinci, Ortaçağ'da Urfa, s. 269-270; Hilmi Bayraktar, s. 73-76; Ahmet Nezihi Turan, s. 144.

33) Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, s. 92-93

34) Urfa şehir kapılarındaki kolcular ve çalışma tarzlarıyla ilgili olarak Urfa eşrafından Gazelhan Yusuf Bilgin'in dedesinden dinleyip bizlere aktardığı anekdot.

35) Andre Raymond, s. 94

36) Şehir Kethüdası: Şehirlerde malî ve idarî işlerle vazifeli memurlardan birine verilen unvandır. Devletçe yazılan ferman ve hükümlerin bir örneği de valiler ve sancak beyleri gibi âyan veya şehir kethüdası unvanını alan memurlara gönderilirdi. Şehir Kethüda'nın halk ile hükümet arasında vasıtalık hizmetini görürlerdi. Başlangıçta vergi tahsilatında halk ile hükümet arasında bir vasıta olan Şehir kethüda'nın nüfuzu artıkça ahaliye zulümleri ve hükümet işlerine müdahaleleri de o nisbette artmıştır. Âyanlığın yerine konmuş olan Şehir kethüdalığı çıkan karışıklık üzerine Âyanlık tekrar ihdas edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu'daki toprak ağalığı sisteminin kökenlerini muhtemelen bu sipahi, âyan ve toprak işletmeciliğinin havale edildiği kişiler ve onların soyundan gelme kimselere dayanmaktadır. Kethüdalık için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri, III, s. 317-318.

37) Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf-A'yan üzerine Bazı Bilgiler", Osmanlı Arap Araştırmaları, İstanbul 1982, III, s. 107.

38) Ahmet Refik (Altınay), Eski İstanbul, İstanbul 1931, s. 53; Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi" İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler, s. 29.

39) Ömer Lütfü Barkan, "Avarız" İA., İstanbul 1978, C. II, s. 17-18; Himmet Taşkömür, "Osmanlı Mahallesinde Beşeri Münasebetler", s. 38.

40) Köyden şehre göçün en önemli nedeni köylülerden alınan vergilerin ağır gelmesi idi. Bir başka nedeni ise huzuru kaçıran veya imkanları başkaları tarafından el konulan köy ahalisinin göçe zorlanmasıdır. Devletin göçleri sınırlandırma sebepleri ise; göçmenlerin terk ettikleri alanların nüfussuz kalarak harabe olmasına mani olmak, şehirlerde çarpık kentleşme ve gecekondulaşmanın

önlenmesi, istihdam gücünün yaratılmaması, altyapı yetersizliğinin ortaya çıkması gibi nedenlerden ötürü izin verilmemektedir. Ayrıca şehirde ikamet edebilmek için 15, 20 yıl şehirde oturmuş olma gibi bir zorunluluğun getirilmiş olması, kent kültürünü benimseme açısından ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.

41) Çiftbozan Vergisi: Bir yerin boş kalmasından dolayı uğranılacak zararın karşılığında reayadan alınan vergi. Çift-bozan akçesi alınmasının en önemli sebebi köylünün işsiz güçsüz dolaşmasını önlemek değil de toprağın boş kalmasını önlemek ruhu hakimdir. Çift-bozan kimse ticaret yapsa veya başka bir mesleğe intibak etse veya kendisine ait yeri bırakıp başka bir tarafta ziraat ederek, kendisine ait yerin boş kalmasına sebep olsa dahi, çift-bozan vergisi vermek zorundaydı. Bkz. Barkan, 1570 Tarihli Halep Kanunnamesi, Kanunlar; Mustafa Cezar, Osmanlı Devleti'nde Levendler, İstanbul 1965, s. 77

42) Çift-bozan vergisinin bugüne dek uzanan etkileri söz konusudur. Toplumdaki kentin yerlisi telakkisi veya kent-taşra ayrışmasının köklerini çift-bozan sistemine kadar uzatılabilir.

43) Geniş bilgi için bkz. Ömer Lütfü Barkan, Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İ.Ü. İFM., 1949-1950, 11, s. 1-4; Nejat Göyünc, XVI. Yüzyılda Güneydoğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu (Kanuni ve II. Selim Dönemleri), Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinleri/Tartışmalar, ed. Osman Okyar, 8-10 Haziran 1973; Suraiya Faruqi, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla, İstanbul 2000, s. 330-332; Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, İstanbul 2000, 103-112; İlhan Şahin, Osmanlı Döneminde Konar- Göçerler, İstanbul 2006; Hüseyin Arslan, 16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, İstanbul 2001, s. 186-188.

44) Ergin, "Türk Belediyeciliği ve Şehirciliği", s. 613; Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi" s. 30.

45) Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, CII, İstanbul 1979, s. 41

46) Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, KTBV., Ankara 1986, s. 157.

47) Andre Raymond, "Osmanlı Devri Arap Kentlerinde Kamu Hizmetleri", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler, II, s. 40.

48) Osman Nuri Ergin, "Türk Belediyeciliği ve Şehirciliği", İller ve Belediyeler Dergisi (1947), sayı 15-16, s. 615; Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamları ve Yerel Yönetim İlişkisi" s. 30; İlber Ortaylı, Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler, s. 15.

49) Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, s. 94.

50) Urfalıların seslerinin güzelliği ve makamkâr oluşlarının tarihi arka planını açıklayacak çok önemli bir anekdot Camii Kebir ile Hoca Ahmed Hoca (Pazar Camii) vakfiyesinde geçmektedir. Vakfiyenin giderleri arasında temcidhanlar adı altında bir görevliden bahsedilmektedir. Buna göre Temcidhanlar her sabah namazı vaktinden önce minarelerde belli makamlarda ilahi okumak ve niyaz etmek için görevlendirilmiş olduğunu anlamaktayız. Ayrıca İmam, hatip, müezzin ve temcidhanların ses tellerinin tedavisinde kullanılması amacıyla düzenli olarak "Şir Lagan" (susam yağı) alındığını öğrenmekteyiz.

51) Ev, nr:18274, s. 129'dan aktaran Hilmi Bayraktar, s. 175.

52) Andre Raymond, "Osmanlı Devri Arap Kentlerinde Kamu Hizmetleri", II, s. 40

53) İlber Ortaylı, "Osmanlı Belediyeleri ve Kent Hizmetleri", s. 14.

54) İlber Ortaylı, s. 16-17; dip not 8.

55) Andre Raymond, s. 42.

56) Kolcu: Gümrük, orman ve tütün rejisi gibi varidat temin eden müesseselerde muhafaza memuru yerinde kullanılan bir tabirdir. Kaçakçıları takip için kol gezdiklerinden bu ad verilmiştir. Ayrıca kolcu bekçi demektir. Tahsidariyye, mübaşariyye, kefilleme gibi Kolcu hakkı da Hicri 1246 (1830)' de çıkarılan bir karnameyle kaldırılmıştır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, II, s. 288.

57) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, Ankara 1988, s. 195-199.

58) Andre Raymond, Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, s. 94

59) H. 1284 tarihli Halep Vilayeti Salnamesi, s. 142-143; Hilmi Bayraktar, s. 76.

SİVEREK KEÇELERİNDE TEKNİK, MOTİF VE KOMPOZİSYON

Yrd. Doç. Dr. H. Feriha AKPINARLI
Gazi Üniversitesi
Mesleki Eğitim Fakültesi
El Sanatları Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

Keçe; Hayvansal liflerden genellikle yünün ısı, nem, basınç altında, sabun, yağ, asit vb. yardımıyla birbirlerine kenetlenmelerini sağlayarak oluşturulan dokudur. (Kaya, 1978) Veya İplik haline getirilmemiş ve dokunmamış yün veya keçi kılının ıslatılarak dövülmesi suretiyle yapılan kaba (2-3 cm) kumaş türüdür diye tanımlanmaktadır. Kumaş ve tekstilin ilk denemesi de denilebilir. İlk defa nerede yapıldığı ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. Arkeolojik kazılarda ele geçen bazı keçe parçalarının M.Ö. VIII. yüzyıla tarihlenmesi düşünüldüğünde insanların kullandığı ilk kumaş ve yaygı türünün keçe olduğu söylenebilir.

Türk el sanatlarının en eski tekniklerden biri olan tepme keçecilik 9. yüzyıldan itibaren Orta

Asya'dan batıya göç eden Türkler tarafından diğer sanatlarla birlikte Anadolu'ya gelerek günümüze kadar ulaşmıştır. Keçe, Orta Asya'ya özgü göçebe yaşamın önemli bir ögesi olarak gelişmiştir. Bu nedenle Çinlilerin bu bölgeye "Keçe Diyarı" adını taktıkları söylenmektedir. Anadolu ve İran yaylalarını içine alarak batıda balkanlardan, Moğolistan'ın doğu sınırlarına kadar binlerce kilometreye yayılan bir alanda hala bu sanatın izlerine rastlanmaktadır. (Hellier, 1992)

Türklerin günlük yaşamında önemli bir yeri olan "keçe" sözcüğü, "kidhiz / kidiz / kiz / kiiz / kiyiz" şeklinde adlar almıştır. Kullanılan bu tekniğin ilk örnekleri Uygur dönemine ait örneklerde görülmektedir. Tepme keçe veya fabrikasyon olarak üretimi yapılan keçe yapımında, koyun yünü dışında tavşan yünü, deve yünü,

tiftik keçi kılı da kullanılmaktadır.

Tepme keçeciliğin temel hammaddesi yündür. Ülkemiz dünyanın önde gelen koyun üreticisi ülkelerindedir. Ancak yerli koyun ırklarımızdan alınan yapağılar kaba, karışık bir karakter taşımaktadır. Kumaş, keçe, battaniye ve halı üretimi için yeterli düzeydedir. (Ergenekon, 1994)

Keçecilik kırsal alanda yaşayanların boş zamanlarını değerlendirilmeye yarayan, durağan iş gücünü harekete geçiren, ele geçen ürünlerle ihtiyacı karşılayan, ürünlerin satılmasıyla bir gelir sağlayan, böylece bireye, aileye ve ülkeye katkıda bulunan bir el sanatı özelliğini taşımaktadır. (Gürtanın, Kaya, 1978)

Keçecilik, hammaddenin yeterli olmasına rağmen; yoğun emek,

zaman harcanması, elde edilen gelirin az olması ve eskiye nazaran kullanım alanının sınırlı olması nedenleri gibi olumsuzluklara rağmen Afyon, Şanlıurfa, Konya, Balıkesir, İzmir, Kars ve Erzurum'da biraz daha yoğun olmak üzere; birkaç ilde ise azda olsa halen devam etmektedir.

Tarih boyunca birçok alanda kullanılan keçe, sanayileşme süreci içinde sanayide de kullanılmış, ancak birçok sanayi ürünü keçenin yerini alarak, keçenin kullanıldığı alanları sınırlamıştır.

TARİH İÇİNDE ve GÜNÜMÜZDE KEÇENİN KULLANILDIĞI YERLER İLE KEÇE ÇEŞİTLERİ

ALAKEÇE (YAGI KEÇESİ): Yaygı keçesi'de denir. Evlerde, çadırlarda alaçık ve topak evlerde yerlere serilen desenli veya desensiz değişik boyutlarda keçelerdir.

TURLUK: Genellikle Toroslar'da ve Anadolu'daki göçerler de alaçık üzerine örtülen düz siyah veya düz kirli renkteki keçelerdir. Yaklaşık olarak ölçüleri 120-130 ile 180-200 cm'dir.

SÜT KEÇESİ: Bir parmak kalınlığında, süt, tava veya kazanın üzerine örtülen beyaz keçedir. Amacı süt piştikten sonra sütün hem çabuk soğumasını önlemek hem de toz topraktan sütü korumaktır (termos görevi).

YÜK KEÇESİ: Göçerlerde yolculuk sırasında eşyaların yağmurdan ve pislikten korunması ile yerleşik durumda eşyaların üzerine örtülerek dağınıklığı saklamak amacıyla kullanılır.

EYER KEÇESİ (TER KEÇESİ): Eğerin üzerine geçirilen ve atın sağrısını örten, çoğunlukla saraçlı, tiftik püsküllü desenli veya desensiz keçelerdir.

AT KEÇESİ - BELLEME: Çıplak at üzerine konularak eğer vazifesi gören, bazen eğerin altına yerleştirilen iki cm kalınlığındaki bu keçelerin üzerinde zikzaklı fitle (şeritler) ve ay yıldız nakışları

bulunur.

DEVE KEÇESİ: Develerde havudun altına konulan düz keçedir.

SARGI - BEBE KEÇESİ: Göçerler de ve Yörükler de bebeğin kundaklandığı, üzeri desenli kare formlu bir keçedir.

KEPENEK: Çobanlar tarafından giyilen bu keçe, beyaz ya da mor yünden yapılır ve genellikle nakışsız olur. Ancak göğüs kısımlarında nakışlı olanlara da rastlamak mümkündür. Tek parça halinde yapılan, yaz günlerinde gölge sağlamasından dolayı serinlik, kışın ise sıcaklık veren çoban keçeleri dikişli ve dikişsiz olarak ikiye ayrılır. Uсталık ve özen istemesi bakımından dikişsiz türleri daha kıymetlidir.

KIŞ KEÇESİ: Beyaz yünden düz veya nakışsız olarak yapılan bu keçelerin çevresi "çirtik" olarak tabir edilen zikzaklı bir şekildedir. Yapıldıktan sonra yün boyası ile tamamen turuncu veya pembe renge boyanır. Kış aylarında evlerde ağırılan misafirlerin oturdukları yün minderler üzerine serildiğinden ebatları alttaki minder ölçüsünde olur.

SÜNGER YATAK KEÇESİ: Kauçuk minderlerin piyasaya sürülmesi ile gelişen bu keçe türü 1 cm kalınlığında olup, minder ölçüsüne göre yapılır ve nakışsızdır. Minderin üzerine serilir ve çarşafı kaplanır. Kauçuk minder ile insan vücudu arasında kalan bu keçe sıhhi olması bakımından tercih edilmektedir.

KEÇE BAŞLIKLAR:

Birçok çeşidi vardır; **BÖRK:** Bürk, külah, Yeniçerilere mahsus beyaz keçeden yapılan ve başa giyilen başlıktır. **HARTAVİ:** Sipahilerin giydiği, Yeniçeri keçesine benzeyen toparlak, keçe külahtır. **SİKKE:** Mevlevi dervişlerinin giydiği devetüyü rengindeki keçe külahın adıdır. **ZERRİN KÜLAH:** Osmanlı Saray Teşkilatının (1928'den önce) Zülüflü Ağalar diye anılan iç

oğlanlarının giydiği üzeri som altın sırma işlemeli ve en iyi keçeden yapılmış iki tarafında birer zülül olan başlıktır. **KÜLAH:** Dikişsiz, tek parçadan yapılmış sivri uçlu başlık. Keçeci esnafı giyer. **ÜSKÜF:** Yeniçeri borkünün kenarları sırma işli bir çeşididir

GİYSİ OLARAK KULLANILAN KEÇELER:

ÇİZME: Hun kurganlarından kazılarda ele geçmiştir.

ÇORAP: Hun kurganlarından kazılarda ele geçmiştir.

ELBİSE: Hun kurganlarından kazılarda ele geçmiştir. **ABA:** Siyah ve beyaz keçeden yapılan önü açık hırka. **YELEK:** Açık veya koyu renk olabilen önü düğmeli, cepli, desensiz, keçe yelek.

TÖZ'LER: (Keçeden tanrı ve ata idolleri, heykelcikleri) Hun kurganlarında kazılarda ele geçmiştir.

ÇUVAL: Sıcağı soğuğu geçirmediği için Cumhuriyet döneminde ve öncesinde kar ile Afyon sakızının nakliyesinde kullanılırdı.

SECCADE: Namazla, Camii keçeleri, Yolluk, Duvar – Minder keçesi v.b.

SANAYİDE KULLANILAN KEÇELER: Bu keçeler genelde sert ve preslidirler.

Kullanım alanı zengin olan keçelerin yapımında en önemli olan gereç olan "elyaf"ın keçeleşme niteliğinin yüksek olması gerekmektedir. Tekstil hammaddeleri içerisinde "yün elyafı", en yüksek keçeleşme özelliğine sahip olduğundan dolayı keçe yapımında tercih edilen hammaddedir. Üstlerinde kıl ve yün kaplı olan birçok hayvan ırk ve çeşidi bulunmakla beraber yün ve kıllardan tekstilde faydalanılan hayvansal maddeler sınırlıdır. Bunların arasında da ekonomik değeri ve çeşit zenginliği bakımından koyunlar başta gelmektedir. Keçeleşme, deri

ürünü hayvansal liflerin örtü hücrelerinin birbirine ısı, nem ve basınç etkisiyle çözülmecek bir şekilde kenetlenmesiyle meydana gelir. Keçeleşme için uygun olan nem oranı kuru ağırlığa göre %30-40 dir. Bu nem hem tepme keçecilikte, hem de fabrikasyon keçeciliğinde su ve buharla sağlanır. Keçeleşmenin olması için normal ısı 50-60 C dir. Bu ısı hamamdaki keçeleştirmede 50-60 C lik, atölyedeki keçeleştirmede ise 80 C lik su ile sağlanmaktadır. (Gürtanın.Kaya, 1971)

Keçe yapımında kullanılan araçlar ise; kalıp, çubuk veya sepki, yaya ve tokmak, kalıpleş veya kalıpgaç, makas, halat, terazi, su kabı ve süpürge, buhar kazanı, keçe tepme makinesi, boya kazanı ve ocaktır.

Keçenin yapım tekniği yöreler arasında çok farklılık göstermemektedir. Bazı işlemlerin süresi veya yapım sıralaması farklılıkları ile araç isimlerindeki farklılıklar mevcuttur.

SİVEREK KEÇELERİ

Keçe üretiminde önemli yörelerden biri olan Siverek'te keçe yapımının uzun yıllardan beri yapıldığı ve halen az sayıda usta tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. Siverek ilçesinde Orta Asya'dan gelen Türkmen boylarının sayıca fazla olması, Çadır kültürünün devam ettirilmesi, hayvancılığın geçim kaynaklarından biri olması v.b. nedenlerle keçe halen kullanılmakta ve yapılmaktadır.

Çadırların yapımında ve içinin döşenmesinde keçeler sergi ve yatak olarak kullanılmıştır. Keçe; çobanların kepenek adını verdikleri giysi, seccade, yolluk, binek hayvanlarının semerlerinde, külah, çizme ve daha değişik amaçlarla kullanılmıştır. Günümüzde hala sergi, yolluk ve değişik amaçlarla evlerde, özellikle odalarda halıların altında sıcak ve soğuktan korunmak amacıyla,

sağlığa da elverişli olması nedeniyle kullanılmaktadır. Son zamanlarda hediyelik eşyaların yapımında da kullanılmaya başlanmıştır.

Keçenin Yapımı

Siverek'de keçe yapımında; özellikle kuzu yünü ve Keçi kılı kullanılmaktadır. En güzel keçe birkaç aylık sulak olmayan yerlerde yetişen kuzu yünlerinden yapılmaktadır. Siyah ve renkli yünler nakış işinde, beyaz yünler keçenin alt ve üst yüzeylerinde, kirli yünler orta tabakada kaybolacak şekilde kullanılır.

Şekil 1- Yünlerin Hallaç tarafından kabartılması

Siverek'deki keçe ustalarından Ali Kırkan ve Ferhat Karslı'dan aldığımız bilgi ve atölyelerindeki tesbitlere göre; keçede kullanılacak yünler, dut dalından yapılan "yay"a takılan "kiriş"e, "annep" ağacından yapılmış tokmağın hallaç tarafından vurulmasıyla dövülerek kabartılır. Yere serilen "kahke bezi"nin üzerine dizilecek motiflerin tutunması için su serpiştirilmektedir. Nakış yapımında kullanılan boyalı ham keçe "basta" ismi verilmektedir. Basta'dan kesilen düz ya da kenarları zigzaglı şeritlere "fitle" denilmektedir. Fitleler dizilerek nakış ve motifler oluşturulur. Keçeci yabası, ya da "sepki" denilen parmaklı aletle kabartılmış olan yün, desenin üzerine eşit seviyede serpiştirilir. Yaba ile serpiştirilen kabarık yünlere üstten ve yanlardan hafifçe baskı yapılarak şekillendirilir. Boşluklara "boya" tabir edilen kabartılmış renkli yünler yerleştirilir. Üzerine keçenin üst yüzeyini oluşturacak

kabartılmış yün "sepki" ile eşit aralıkta serpiştirilir. Bunun üzerine kirli renkli yünler, en üste ise keçenin tabanını oluşturacak yünler serilir. Daha sonra iki metre uzunluğundaki dik bir ağaç direğe baştan başlayarak, rulo yapılarak sarılır. Keçe bezinin üzerindeki kabarık yünlerin direğe sarımı bitikten sonra, her iki ucu kendir sicimle uygun bir şekilde bağlanır.

Şekil 2-Sarılmış Keçe

Rulo olarak sarılmış keçeye, keçenin büyüklüğüne göre iki veya beş kişi tarafından ayak tabanlarıyla yuvarlanarak vurulur. Keçeciler tempolu hareketler eşliğinde ritmik sesler ve haykırışlarla bir ileri bir geri vurarak keçeyi iyice döverler.

Şekil 3 -Keçenin Dövülmesi

Ayakta vurma işinden sonra rulo yerde açılır. Kenarları "pavant"lanır. Dağınık ve saçaklı kenarları düzlemek amacıyla katlanır. Keçe, üzerine su dökülerek tekrar ağaç direğe sarılır. Birinci tepme işleminin iki katı sürede ikinci kere

ayakla tepilir. Bu işlemden sonra "ham keçe" elde edilmiş olur.

Şekil 4- Keçenin sulanması

Ham keçenin pişirilmesi "keçeci hamamı" denen hamamlardaki taş sekiler üzerinde yapılır. Siverek'te eskiden Yeraltı Hamamı'nda keçe dövülürmüş. Hamamda keçe dövme işine "pişirme" denir. Hamamda keçeler kucaklanıp göğüsle dövülür. Bu dövme esnasında keçecilerin vücut teri, basınç, sıcak su, ısı, nem ve hamamın sıcaklığı ile yün lifleri girift bir şekilde birbirine kenetlenir ve iyice yapışır. Hamamdaki bu pişirme işlemi beş saat kadar sürer. Bu safha keçeciliğin en zor ve herkesin dayanamayacağı tarafıdır. Hamamdan çıkarılan keçe kenarları tekrar düzlenerek direğe yeniden sarılır. "Direk başı" denilen ve yarım saat kadar süren son tepme işlemi yapılır. Keçe artık hazır hale gelmiştir. Keçe bundan

sonra açılarak kurumaya bırakılır.

Keçe ustalarının eskiden yaptıkları; yünlerin kırışte tokmakla savrulması (kabartılması), ayakla vurarak sıkıştırılması, hamamda göğüsle dövülerek pişirilmesi v.b. diğer işlemler günümüzde artık makinelerle bir saatte yapılmaktadır.

Şekil 6-Keçe Makinesi

Siverek'te üretilen keçelerde renklendirme sadece motiflerde yapılmakta, zeminde kullanılan yün elyafı doğal renkler olan beyaz, kahverengi, siyah ve bejdir. Keçe yapımında kullanılan motifler geçmişten günümüze yaşayan yöre insanının çeşitli duygu, düşünce, sevinç ve kederi yansıtmaktadır. Yörede en çok pencer, yıbrık, zencir, payam, tabak, kepez, kılıç ismi verilen motifler kullanılmaktadır. Bu motifler çeşitli kompozisyon şekillerinde ve keçenin büyüklüğüne göre yerleştirilmektedir. Kompozisyonlar kullanım alanlarına göre de farklılık göstermektedir. Keçe üzerine yerleştirilecek motiflerin seçiminde de kullanım alanı önemlidir. Seccadede dini motifler olan cami kubbe v.b. motifler kullanılır.

Siverek'te keçeler genellikle; tam boy (300 cm x 90 cm.), orta boy (200 cm x 90 cm.), namazlık boy (120 cm x 90 cm.) ebatlarında yapılmaktadır.

Keçeler yapılırken söylenen türküler ve halk ezgileri yörede yaygındır.

Bu küce uzun küce

Küceye serdim keçe

Hakyoluna üç kurban

Yar gele buradan keçe

Eyvana serdim keçe

Neçe bir ömrüm keçe

Acepo gün olur mu?

Yârim elime keçe

Halk türkülerinden örneklerdir.

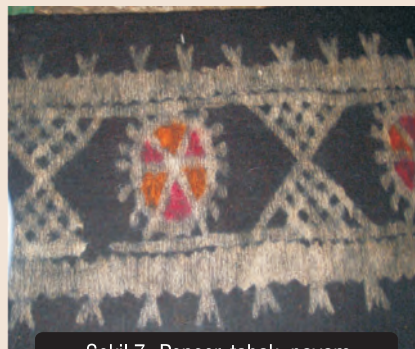

Şekil 8- Siverek'te keçe yapım atölyesi

Siverek'te keçecilik mesleğini devam ettiren az sayıda esnaf kalmıştır. Son derece ağır emek ve işçilik isteyen bu sanatın son ustaları sanatı sürdürmektedir. Birçok yöremizde müze ve özel arşivlerde yer alan keçeler geleneksel özelliğini korumaya devam etmektedir. Siverek'te çeşitli renk, desen ve büyüklükte yapılan keçeler halen birçok evde kullanılmaktadır. Ancak keçe sanatının yaşatılması gelecek kuşaklara tanıtılması Türk kültürü açısından önemlidir. Bu nedenle Siverek'te geleneksel sanatlar ve kültürle ilgili kamu ve özel kuruluşların sahip çıkarak,

Şekil 5- Kurumaya bırakılan keçeler.

Şekil 7- Pencer, tabak, payam, kepez ve kılıç motifleri işlenmiş keçe

günümüzde kullanılacak alanlarda çağdaş tasarımların uygulanması için yeni çalışmalar yapılmalıdır.

Siverek'te en çok yaygı keçelerin kullanıldığı bunu sırasıyla seccade, yolluk, heybe v.b. izlediği görülmüştür.

Şekil 12- Keçe Seccade

Şekil 9- Yıldız, pencere, kepez, kılıç motifli yaygı keçe

Şekil 10- Pencere, zencir, kepez, kılıç, payam motifli yaygı

Şekil 13- Yaygı Keçeler

Şekil 11- Keçe Seccade

KAYNAKLAR

Ergenekon, Cavidan; "Tepme keçelerin tarihi gelişimi ile renk desen teknik ve kullanım özellikleri", G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 1994.

Gürtanın, N.; F. Kaya "Tepme Keçeler Üzerinde Kimi Fiziksel ve Kimi Kimyasal Araştırmalar", Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği Yayını, Ankara, 1978.

Gürtanın, N.; F. Kaya "Afyon Ve Balıkesir'de Yapılan Tepme Keçe Yapımlarının Bazı Fiziksel Özellikleri Üzerine Araştırmalar", Köy İşleri Bakanlığı Kooperatifler Genel Müdürlüğü El Sanatları Dairesi Yayını No: ESD.6, Ankara, 1979.

Hellier, Chris; "Son Keçe Ustaları", Skylife dergisi, İstanbul, 1992.

Kaya, Firdevs; "Keçeleşme Nedir", Sümerbank Dergisi cilt 17, Ankara, 1978

ŞANLIURFA KÖY CAMİLERİ

Yrd.Doç.Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Harran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Bölümü Öğr. Üyesi

Şanlıurfa, Mimarlık tarihinin başlangıcı sayılan Neolitik Çağ'dan bu yana 12.000 yıldır mimarlık sanatının uygulandığı bir şehirdir. Miladi 639 yılında İslam topraklarına katıldıktan sonra, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Zengi, Eyyubi, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Memlûklu ve Osmanlı dönemlerinde mimarinin her şubesi onlarca eserin ortaya konulduğu bu şehirde dini mimarinin en önemli grubunu oluşturan cami mimarisi de önemli gelişmeler göstermiştir.

Şanlıurfa merkezindeki camiler; çok ayaklı camiler, orta kubbenin yanlara doğru genişlediği camiler, eş değerde çok kubbeli camiler, mihrap önü kubbeli camiler, tek kubbeli kübik camiler, kare mekânlı tonozlu camiler, mihraba paralel tek sahnalı tonozlu camiler, mihraba dikey tek sahnalı tonozlu camiler, mihraba dikey çift sahnalı tonozlu camiler ve bazilikadan çevrilen camiler olmak üzere başlıca on plan çeşidine sahiptir.

Bu araştırmada Şanlıurfa köylerindeki cami mimarisi incelemeye çalışılmış, bu camilerde de değişik plan uygulamalarının yapıldığı gözlemlenmiştir.

Şanlıurfa köy camilerinden Haran Ulu Camii ile Çar Melik Camii mihraba paralel iki sahnalı olup her sahnın eş değerde üçer kubbe ile örtülüdür. Çamurlu Köy Camii kare mekânın üzerini örten tek kubbeli bir plana sahiptir. Cabir el Ensar Camii, mihraba paralel sıralanmış eş değerde 6 kubbelidir. Doğudaki kubbeli mekân türbe olarak değerlendirilmiştir. Abdurrahman Dede Camii, mihrap önü kubbesinin sağında ve solunda birer beşik tonozun yer aldığı planıyla mihraba paralel tek sahnalıdır. Betik Camii, Çekem Camii, Eyüp Nebi Köy Camii, Kural (Asman) Köyü Camii, Karasungur Camii ve Şeyh Müslüm Camii örtü sistemlerinin farklılıklarına karşın mihraba paralel iki sahnalı planlarıyla dikkati çeker. Eski bir kiliseden camiye dönüştürülen Saylakkaya İbrahim Halilullah Camii, doğu batı yönünde üç nefli plana sahip olup neflerin üzeri beşer çapraz tonozla örtülüdür. Ağviran Hüseyin Paşa Camii'nde mihraba paralel iki sahnın mihrap önünde dikine bir sahnınla kesilerek Şanlıurfa camilerinde benzeri bulunmayan anıtsal bir plan ortaya konulmuştur. Çekem Camii ve Şeyh Hattab camileri ağaç direkli düz damlı iken son yıllarda betonarmeye dönüştürülmüştür.

Şanlıurfa köy camilerindeki zengin plan çeşitliliğine karşın, Cabir el-Ensar camii'nin taş süslemeleri dışında süslemeye fazla önem verilmediği gözlemlenmiştir.

Köy camilerinde dikkati çeken önemli bir özellik; Abdurrahman Dede, Cabir el-Ensar, Şeyh Hattab, Çekem camileri örneklerinde olduğu gibi cami mekânının bir bölümünde bir mezarın bulunması ve bu bölümün türbe olarak kullanılmasıdır. Eyüp Nebi ve Şih Müslüm camilerinde bu türbeler cami mekânının içinde olmayıp hemen yakınındadır. Ağviran Hüseyin Paşa ve Çamurlu camilerinde ise camiyi yaptıranın ve yakınlarının mezarları son cemaat yeri içerisinde yer almaktadır.

Köy camilerinin hemen tamamının köyün ortak mülkiyetinde olması, bakımları konusunda kaynak sorunu yaşanmasına neden olmakta ve önemli bir kısmı harap olmayla karşı karşıya bulunmaktadır.

Emeviler döneminden kaldığını tahmin ettiğimiz nadir bir mescit örneği Betik Camii kaderine terk edilmiş, uzun yıllar saman deposu olarak kullanılmıştır. Restore edilerek tekrar kullanılması yerine hemen yakınına daha büyük masraflarla betonarme yeni bir cami yapılmıştır. Ne acıdır ki, biblo güzelliğinde olan ve şehirde dahi bir benzeri bulunmayan Çamurlu Köy Camii çökme tehlikesi ile karşı karşıya olup içerisinde koyunlar otlamaktadır. 16. yüzyıl başlarından kaldığını tahmin ettiğimiz Çar Melik Camii, örtü sistemindeki yalıtım sorunları nedeniyle gün geçtikçe yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Diğer camilerin durumları da farklı olmayıp, köylülerin kısıtlı olanaklarıyla restorasyon ilkelerinden uzak bir biçimde bakımları yapılmaya çalışılmaktadır.

Bu camilerimizin köyün ortak mülkiyetinden kurtarılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçirilmesi, restorasyon sorunlarının çözümü için büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bu konuda Şanlıurfa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne büyük sorumluluk düşmektedir. Ayrıca şehir merkezinde yeni cami inşa etme konusunda yarışan derneklerin ve hayırsever şahısların ilgilerini yüzlerce yıllık köy camilerine de yönlendirmeleri gerekmektedir. Bu konuda İl müftülüğümüzün gerekli girişimlerde bulunması, ayrıca Köylere Hizmet Götürme

Birlikleri'nin de sorumluluk üstlenmesi gerektiğine inanıyorum.

ABDURRAHMAN DEDE CAMİİ

Şanlıurfa merkez ilçeye bağlı Hancıgaz köyünün Abdurrahman Dede mezarıdır. Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan caminin yapılış tarihi bilinmemektedir. Camiye giriş kapısı doğusundaki kitabe cami içerisindeki türbe ile ilgili olup H.311 (M.923) tarihlidir. Bu kitabeye dayanarak türbe ve caminin 923 tarihinde (Arap Beylikleri dönemi) inşa edildiğini söylemek mümkündür. Ancak cami daha sonraları temelden itibaren önemli değişiklikler geçirmiştir. Harim kapısı batısında yer alan ve silik bir durumda olan H.1288 (M.1871) tarihli kitabenin temelden itibaren yapılan değişikliklerle ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Caminin güney duvarında yer alan iki kitabe parçasının ise caminin ilk inşa dönemine ait olduğu, caminin temelden itibaren yenilenmesi sırasında duvarda örgü taşı olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Abdurrahman Dede Camii

Uzun kenarı doğu-batı yönünde uzayan dikdörtgen planlı cami, ortada bir kubbe, yanlarda birer beşik tonozla örtülüdür. Kubbe ve tonozlar duvar payelerine oturmaktadır. Yaklaşık 75 cm. eyvan şeklindeki bir girinti içersinde yer alan harim kapısı düz lentoludur. Caminin doğu kesimindeki beşik tonozlu bölümde Abdurrahman bin Avf Hazretleri'ne ait olduğu söylenen bir mezar bulunmaktadır.

Yuvarlak kemerli mihrap nişi sade ve süslemesiz olup son yıllardaki onarımlar sırasında yeşil fayanslarla kaplanmıştır. Duvara asılı ahşap minber orijinal olmayıp yine son yıllardaki onarım sırasında yapılmıştır. Camide minare yoktur.

Önde iki payeye oturan üç gözlü son cemaat yerinin her gözü birer çapraz tonozla örtülüdür.

Cami Kapısı Doğusundaki Kitabe:

“...

Haza kabre'l-merhum Abdullah ibni

Abdurrahman Ebu Yusuf (el-Bermeki)

Tevaffa ila rahmetullahi fi tarih

Safer el-Haysene 311 (M.923)

Kitabede;...Bu kabir, merhum el-Bermeki Ebu Yusuf Abdurrahman'ın oğlu Abdullah'ındır.Ölümü, Allah kendisine rahmet etsin, safer ayı 311 (Miladi Mayıs-Haziran 923) senesidir denilmektedir.

Cami Kapısı Batısındaki Kitabe:

“(Üç mısra okunamamıştır)

İki cihanda bulsun safayı

(İki mısra okunamamıştır)

Nail ola o peygamberinin

Şefaati amin

Sene 1288 şehri Şaban (Ekim-Kasım 1871)”

Cami Avlusu Duvarındaki Kitabe:

“Haza makamu Şeyh Abdurrahman Dede

fi sene 1239 (M.1823-24)”

Türbe Bölümündeki 1.Ahşap Kitabe:

“Bismillahirrahmanirrahim

Haza darihu Abdurrahman

İbni Avf sahibi Resulallah

Salallahu aleyhi ve sellem” Kitabede, bu türbe Resulallah (S.A.V)'ın sahabeti Avf oğlu Abdurrahman'ın türbesidir denilmektedir.

Türbe Bölümündeki 2.Ahşap Kitabe:

“Ceddede Abdulfakirullah taala sa'di ibni Tahir

fi senetü hamsetü aşere ve semane mie” Kitabede, Allahu taala'nın fakir kulu Tahir oğlu Sa'di 815 hicri (M.1412-13) senesinde yenileyerek tamir etti denilmektedir.

Ahşap Sandukanın Baş Tarafındaki Kitabe:

“... Amele el-fakirullah ta'ala el-Hac Bahaeddin ibni Abdullah gafarallahu lehu...” Kitabede, bunu yapan, Abdullah'ın oğlu Allah'ın fakir kulu Hacı Bahaeddin'dir. Allah onu mağfiret etsin denilmektedir.

BETİK CAMİİ

Şanlıurfa merkez ilçeye bağlı Soğmatar ören yerinin 7 km. kuzey doğusunda, Sene Mağara'nın 4 km. güney doğusundadır.

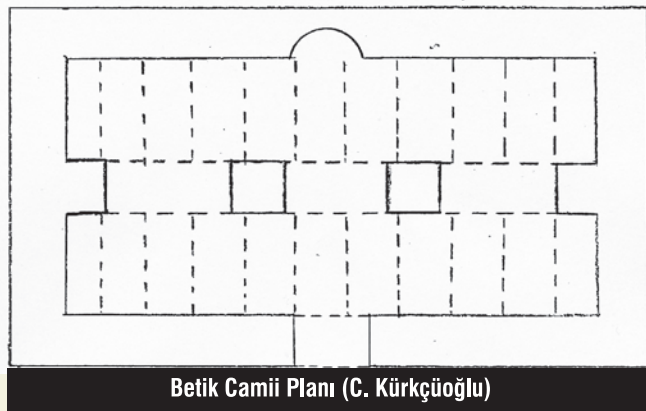
Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş, 8 x 4 m. boyutunda dikdörtgen yapı, mihraba paralel uzayan ve ortada iki payeye oturan üç gözlü bir kemerle iki sahına ayrılmıştır. Sahınların üzeri kuzey güney yönünde atılmış lento taşlarla örtülmüştür. Mihrap sonradan köylüler tarafından delinerek tahrip edilmiştir. Giriş kapısı düz lentoludur.

Betik Camii

Harran Ulu Camii ile çağdaş olduğu sanılan Betik Camii'nin Urfa'nın en eski camilerinden olduğu, Harran Ulu Camii ile birlikte Emeviler zamanında 8. yüzyıl ortalarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kaderine terk edilmiş olan ve yakın geçmişte saman deposu olarak kullanılan yapının üzerinin geç dönemlerde iskân amaçlı kullanıldığı kerpiç duvar kalıntılarında anlaşılmaktadır.

Yapının restore edilerek gerçek işlevine kavuşturulması gerekmektedir.

Betik Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

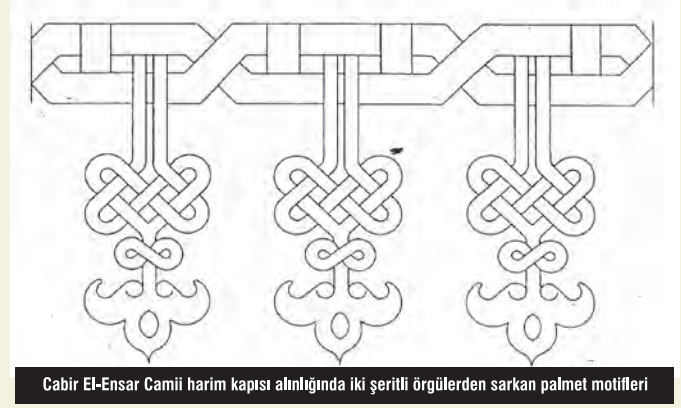
CABİREL-ENSAR CAMİİ

Şanlıurfa merkez ilçeye bağlı Yardımcı (Cabir el-Ensar) köyündedir.

Camideki tek kitabe oldukça silik olduğundan inşa tarihi hakkında bir fikir vermemektedir.

Cabir El-Ensar Camii

Cabir El-Ensar Camii harim kapısı alınlığında iki şeritli örgülerden sarkan palmet motifleri

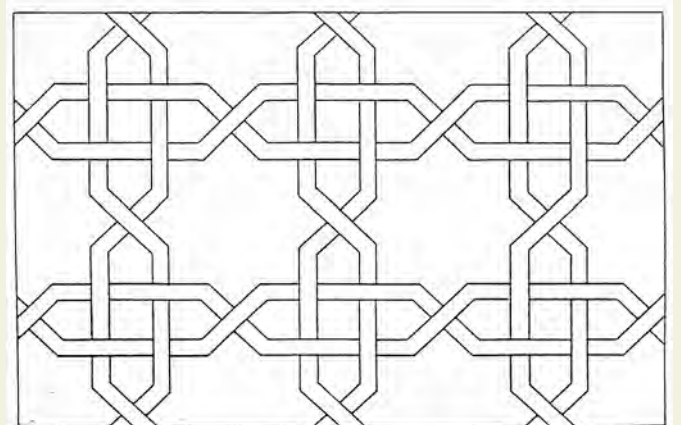
Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan cami mihrap duvarı boyunca sıralanmış eş değerde dört kubbe ile örtülü enine dikdörtgen planlıdır. Kubbeler duvar payelerine oturmaktadır. Mihrap sade ve süslemesizdir. Duvara aslı ahşap minber son yıllarda yapılmış olup orijinalliği yoktur. Doğudaki kubbeli mekân bir duvar ve kapı ile cami mekânından ayrılmış olup burası Abdurrahman Dede Camii'nde olduğu gibi içerisinde bir mezarın yer aldığı türbe olarak kullanılmaktadır. Mezarda Cabir el-Ensar'ın (Cabir bin Abdullah) yattığına inanılmaktadır.

Peygamber Efendimiz ile birçok savaşa katılan, O'nun vefatından sonra Şam'ın fethinde bulunan Cabir bin Abdullah'ın hicretten 16 yıl önce (M.607) Medine'de doğduğu, 697 yılında yine Medine'de vefat ettiği bilinmektedir. Bu zatın Hz.Ömer zamanında Harran ve Urfa'nın fethine katıldığı ve şehit düşen bir uzvunun gömüldüğü yere bu türbenin (meşhed) yapıldığına halk arasında inanılmaktadır.

Cami kapısı üzerinde ve bu kapının doğusundaki pencerenin köşe sütunçeleri ile alınlığındaki geometrik ve bitkisel süslemeler Şanlıurfa köy camilerindeki tek süsleme örnekleri olması bakımından önemlidir.

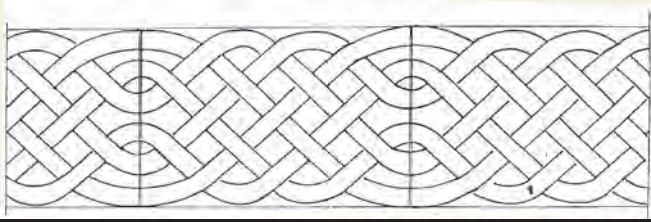
Harim Portali Süslemeleri:

Kesme taşlardan zikzak kemerli olarak yapılmış harim portalinin alınlığında, yatay konumdaki iki şeritli örgünün her düğümünden aşağıya sarkan iki şerit, ortada bir düğüm oluşturduktan sonra ters palmet motifini ile son bulmaktadır. Alınlıkta ayrıca, yatay ve dikey

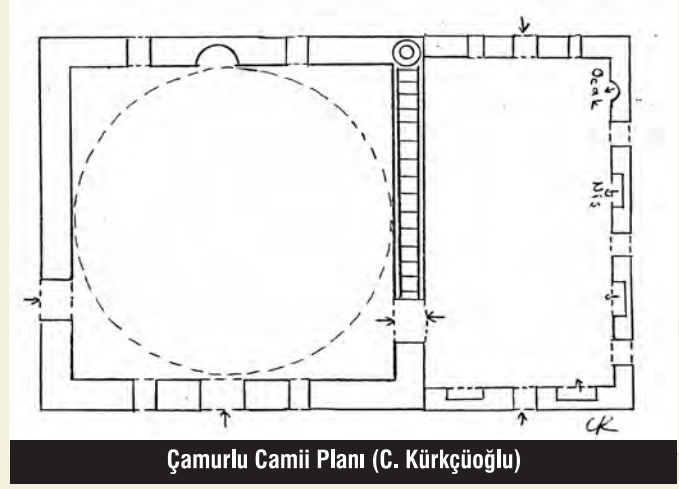

Cabir El-Ensar Camii harim kapısı alınlığında yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlar

olarak kesişen iki şeritli örgülerin dörtlü düğümler ve sekiz kollu yıldızlar oluşturduğu bir kompozisyon yer almaktadır.

Cabir El-Ensar Camii kuzey cephesindeki pencere pahlarında yuvarlak formulu altı şeritli örgü motifi

Çamurlu Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

Türbe Penceresi Süslemeleri:

Harim portali doğusundaki pencere alınlığı, bir sıra halinde kesişen çemberlerin üst taraflarından birleşerek palmet motifleri ile son bulduğu geometrik-bitkisel karışımı kabartma bir bordür ile süslenmiştir. Pencerenin pahlarında altı şeritli kabartma örgü süslemesi bulunmaktadır.

Son yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen camiye köylüler tarafından uyumsuz bir minare eklenmiştir.

ÇAMURLU CAMİİ

Şanlıurfa Merkez ilçeye bağlı Çamurlu Köyündedir.

Kitabesi bulunmadığından ve her hangi bir kaynaktan inşası ile ilgili bilgi yer almadığından yapılış tarihi bilinmemektedir. Caminin giriş cephesi önündeki iki mezardan biri üzerinde H.1335 (M.1917) tarihi bulunmaktadır. Caminin bu mezarda yatan zat tarafından yaptırıldığı köylüler tarafından söylenilmektedir.

Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan cami, yaklaşık 7 x 7 m. boyutundaki kare mekânın üzerini örten tek kubbeli bir plana sahiptir. Kubbe dışarıdan sekizgen kasnaklıdır.

Yarım yuvarlak niş şeklindeki taş mihrap sade ve süslemesizdir. Mihrap üzerindeki minber iki adet kısa taş konsolun üzerine yerleştirilmiş ileriye taşkın ağaç

Çamurlu Camii

kütüklere oturmaktadır. Minbere çıkışı sağlayan ve ahşap olduğu tahmin edilen merdiven günümüzde yoktur. Minber ise harap vaziyettedir.

Caminin esas giriş kapısı kuzey cephededir. Doğu ve batı cephelerde ayrıca iki giriş kapısı daha bulunmaktadır. Caminin güney-batı köşesi üzerindeki minber minare, altı sütun üzerine oturan piramidal külahlıdır. Minareye batıdaki giriş kapısının yanından, caminin batı duvarı içerisindeki taş merdivenle çıkılmaktadır. Kuzey cephedeki giriş kapısının sağında ve solunda birer, mihrabın sağında ve solunda birer olmak üzere camide toplam 4 pencere bulunmaktadır.

Caminin batı cephesine bitişik olarak cami ile bağlantılı bir imam odası yapılmıştır. Üzerinin ağaç direkler üzerine düz toprak damla örtülü olduğu anlaşılan bu odanın girişi güney cephededir. Odadan camiye ise caminin batı cephesindeki kapıdan olmaktadır. Bu odanın tavanı günümüzde tamamen çökmüş bir durumdadır.

Adeta bir biblo güzelliğindeki bu cami maalesef yıllardan beri kaderine terkedilmiş ve içerisinde koyunlar otlamaktadır.

ŞEYH HATTAB CAMİİ

Şanlıurfa merkez Çamlıdere'ye bağlı Şenocak Köyü, Yarımsu (Şeyh Hattab) mezrasındadır. Çamlıdere'nin 2 km. güneyinde, Şanlıurfa il merkezine 25 km. uzaklıktadır.

İnşa tarihi bilinmemektedir. Cami kapısı üzerindeki 1968 tarihli kitabe onarım dönemine aittir. Caminin doğu bölümü içerisinde yer alan Şeyh Hattab türbesinin kapısı üzerindeki H.1284 (M.1867) tarihli kitabe Murağlızade lakaplı biri tarafından türbe ve caminin yeniden inşa edilmesiyle ilgilidir.

Düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olan cami, uzun kenarı doğu batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Güneydoğu köşe cami içersine girinti şeklinde olup bu girinti nedeniyle caminin esas dikdörtgen formunu bozulmuştur. Girintili bu kesimde Şeyh Hattab'ın türbesi

yer almaktadır. Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan ve onarım sırasında yazıldığı tahmin edilen 1968 tarihli kitabede ayet-i kerime yazılıdır. Yuvarlak kavsaralı kesme taş mihrabın köşe sütunçelerinin başlıkları ve mihrap kemeri taş süslemelidir. Mihraptaki bu süslemeler dışında camide başka bir süsleme yoktur. Mihrap üzerinde H.1388 (M.1968) tarihli Arapça bir ayet-i kerime yazılıdır.

1968 tarihli restorasyon sırasında caminin tonozlu esas örtü sistemi yıkılarak düz betona dönüştürülmüş, doğu kesimindeki Şeyh Hattab'ın mezarı camiye dahil edilerek üzeri betonarme bir kubbe ile örtülmüştür. Camide minare yoktur.

Cami Kapısı Kitabesi:

“Selâm'ül kavlel min Rabb'ül Rahim, Urfa 1968” yazılıdır. Kitabenin sol köşesinde Urfalı Hattat “Behçet Arabî” imzası bulunmaktadır.

Türbe Kapısı Kitabesi:

Sünuf-i ehl-i hayrişbu keremden Murağlızade

Makamı Şeyh Hattabı görünce kılub yeni başdan inşâ

Edüb ta'mire büyük masraftan bu cami'a bu cayı yine

ihya

Yevm-i mahşerde hem ecr-i cemilin kend'olan h'abgah-ı

has Mevlâ

Gelüb ehli yazınca bunun tarihi nehoş yapdı bu cami'i

mualla

Sene 1284 (M.1867)”

Kitabede türbe ve caminin H.1284 (M.1867) tarihinde Murağlızade lakablı biri tarafından yeniden inşa edildiği belirtilmektedir.

KURAL (ASMAN-ASUMAN) CAMİİ

Birecik İlçesi, Kural (Asman-Asuman) Köyündedir. Harim kapısı üzerindeki beş satırlık silik kitabede inşa tarihiyle ilgili olup sadece h.1269 (m.1853) tarihi

okunmaktadır.

Uzun kenarı doğu-batı yönünde, dikdörtgen planlı cami mihrap duvarına paralel iki sahına ayrılmış olup sahinler üçer çapraz tonozla örtülüdür. Tonozlar ortada iki payeye, yanlarda duvarlara otururlar.

Önde iki payeye oturan üç gözlü son cemaat yeri beton örtülü olup 1966 yılında yapılmıştır.

Caminin duvarlarında düzgün kesme taş, tonozlarında moloz taş kullanılmıştır. Ancak, tüm duvarlar içten ve dıştan betonla sıvanmıştır. Mihrap sade ve süslemesizdir. Ahşap minber son yıllarda yenilenmiş olup her hangi bir özelliği yoktur.

Caminin kuzey batı köşesine bitişik, silindirik gövdeli, tek şerefeli minare düzgün kesme taşlardan inşa edilmiş olup, 2 m. yüksekliğinde kare bir kaide üzerine yükselmektedir. Taş kubbeli minare külahı, şerefeyi çevreleyen 7 adet sütunçenin üzerine oturmuştur. Şerefe bu şekliyle Urfa camilerindeki “minber minare”leri hatırlatmaktadır. Bu minare ayrıca İstanbul Mimar Sinan Mescidi minaresine büyük ölçüde benzemektedir.

ÇAR MELİK (BÜYÜKHAN) CAMİİ

Bozova İlçesi, Büyükhan (Çar Melik) köyündedir. Güneyindeki Çarmelik Kervansarayı'na gelen yolcular için kervansarayla birlikte inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Caminin batısındaki mezarlıkta yatan iki zatın camiyi ve kervansarayı inşa eden kardeşler olduğu köylüler tarafından söylenebilir. Mezarların şahidelerindeki yazılar ölümle ilgili ayetleri içermektedir. Şahidelerin birinde Arapça H.1030 (M.1621) tarihi ve Ali oğlu Ahmet Ağa'nın adı geçmektedir. Kervansaray'da Beylikler ve Osmanlı döneminde ortaya çıkan ocak nişlerinin kullanılmış olması köylülerin iddiasını güçlendirmektedir.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde her iki yapıdan uzunca bahseder. Aynı yüzyılda Anadolu'yu dolaşmış diğer bir seyyah olan Tavernier, Çar Melik'in sadece kalesinden söz etmektedir. XIX. yüzyılda bölgeyi gezen seyyah Sachau ise köyün hanını ve güzel suyu olan kuyusunu anlatmaktadır.

Düzgün kesme taşlardan iki katlı (fevkanı) olarak inşa

Kural (Asman) Camii

Çarmelik Camii

edilmiş olan cami, mihraba paralel iki sahnın olup, her sahnın mihrap boyunca eş değerde üçer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler ortada iki ince payeye, yanlarda duvarlara oturmaktadır. Payeler son zamanlarda güçlendirilmek amacıyla beton harç ile kalınlaştırılmıştır.

Köşe sütunçeli, mukarnas kavsaralı mihrabın çevresini mukarnas bordürü dolaşmaktadır. Aynı bordür son cemaat yerindeki harim kapısı çevresinde de görülmektedir. Harim kapısının alınlığında, iki yanında palmet motifleri bulunan boş kitabe çerçevesi yer almaktadır. Minber 7 basamaklı taş merdiven şeklindedir. Camide minare yoktur. Mevcut izlerden, beton örtülü üç gözlü son cemaat yerinin camiye sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Caminin dört cephesi de ikişer pencerelidir. Güney cephedeki üç dilimli iki pencerenin alınlıklarında pembe mermer, yanlarında almaşık olarak sarı ve kahverengi mermer taşlar kullanılmış, pencerelerin arasına ve yanlarına birer sağır pencere yerleştirilmiştir. Sağır pencereler ancak dış cepheden görülebilmektedir.

İki katlı cami yüksekte kaldığı için, buraya kuzey cepheden 10 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Zemin kattaki bölümün girişi batı cephedeki kapıdandır. Güney cephenin zemininde atların bağlanması için beşik tonozlu, eyvan şeklinde iki mekân bulunmaktadır.

Caminin doğu cephesindeki iki, güney ve batı cephelerindeki birer payanda duvar yapıyı güçlendirmek amacıyla son yıllarda yapılmıştır.

Örtü sistemindeki çatlaklar içeriye yağmur sularının girmesine neden olmuş ve yapıda ciddi hasar oluşmuştur.

HÜSEYİN PAŞA CAMİİ

Bozova İlçesi, Ağvıran Köyündedir. Cami kapısı üzerindeki kitabede H.1319 / M.1901 tarihinde Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'nin oğlu Hüseyin Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Hüseyin Paşa, Urfa şehir merkezindeki Hüseyiniye Çarşıları'nı da yaptırmıştır.

Kesme taşlardan inşa edilmiş olan cami, mihraba dikey beşik tonozlu bir sahnın (transept) ve bunun iki yanında beşik tonozlu ikişer sahnından oluşan yatık dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapıdaki tüm tonozlar, orta sahnın sağında ve solundaki üçer payeye oturur. Payeler yanlara doğru kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Bu payelerden orta sahnın oturduğu iki adedi diğerlerine nazaran daha kalındır. Yapı bu planı ile Urfa camileri içerisinde tek örnektir.

Yuvarlak kemerli mihrabın iki yanı bitkisel süslemeli başlıklı köşe sütunçelidir. Mihrap kemeri içerisinde H.1319 (M.1901) tarihli dört satırlık kitabe bulunmaktadır.

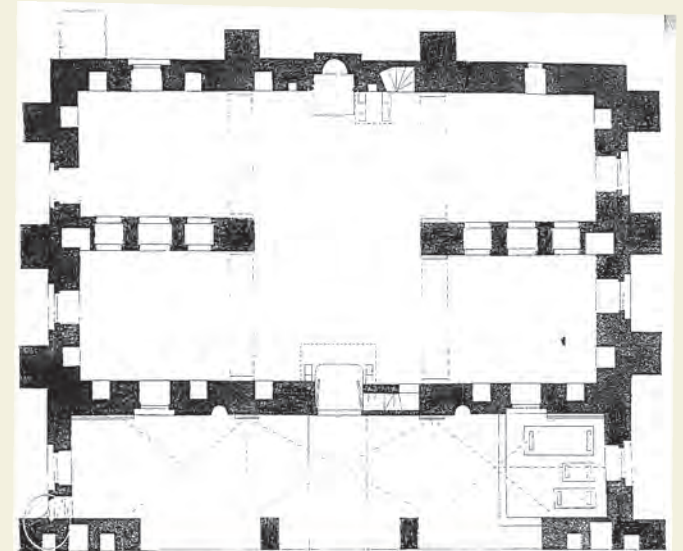

Hüseyin Paşa Camii

Üç kademeli iki taş konsol üzerine oturan balkon şeklindeki sade ve süslemesiz ahşap minbere duvar içerisinden taş merdivenle çıkılmaktadır.

Çapraz tonozlarla örtülü üç gözlü son cemaat yeri ortada dikdörtgen iki payeye oturmaktadır. Son cemaat yerinin batıdaki bölümü içerisinde yer alan üç adet mezardan biri camiye yaptıran Hüseyin Paşa'ya, diğerleri oğulları Ali Selim Bey ve Muhammed Selim Bey'e aittir.

Minber minare son cemaat yerinin kuzey-doğu köşesindedir. Caminin doğu ve batı cephelerinde üçer, güney cephesinde iki payanda yer almaktadır.

Hüseyin Paşa Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

Cami Kapısı Kitabesi:

"Sahibü'l hayrat ve'l hasanat ve banii
haza'l camii'ş-şerifli merdati talaben vechi
Rabbihi'l kerim Hüseyin Paşa bin saadetli Şeyh
Muhammed
Selim Hafız el-Nakşibendî el-Halîdi er-Ruhavi
Eş-şahir bi-Hartavizade
Fi sene tis'a aşere ve selase mietin ve elfün min
lehu'l hicreti. Fi sene 1319 (1901)"

Mihrap Kitabesi:

"Bismillahirrahmanirrahim
La ilahe illallah Muhammedün Resulallah. Hakka
Küllema dahale aleyha Zekeriyya el-mihrab
Çırağ-ı minber (u) mihrab
Ebubekir, Ömer, Osman, Haydar, sene 1319 (M.1901)"

KARASUNGUR CAMİİ

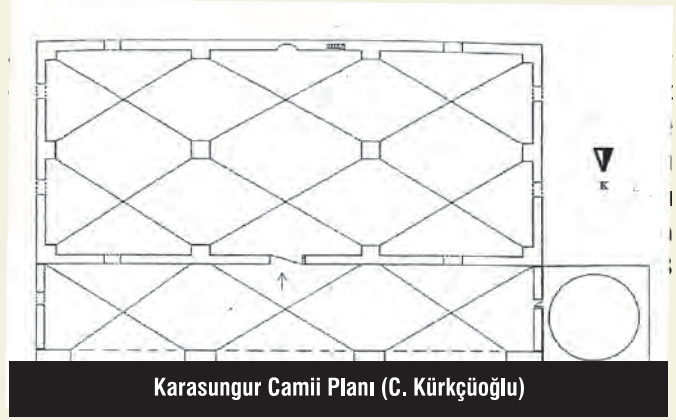
Bozova İlçesi Yaylak köyündedir. Cami kapısı anınlığındaki kitabede Hüseyin oğlu Yusuf tarafından H.1166 / M. 1753 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Kesme taşlardan inşa edilmiştir. Cami, ortada mihraba paralel sıralanmış iki paye ile iki sahına ayrılmış ve sahınların üzeri üçer çapraz tonozla örtülmüştür. Yarım yuvarlak mihrap nişi sade ve süslemesizdir. Mihrabın batısında yer alan balkon şeklindeki minbere duvar içersinden merdivenle çıkılmaktadır. Harim Kapısı kemeri üzerinde ikisi ortada, diğer ikisi yanlarda olmak üzere dört adet kitabe yer almaktadır. Üç gözlü son cemaat yeri, önde iki payeye oturmakta olup üç adet çapraz tonozla örtülmüştür. Tek şerefeli ve poligonal gövdeli minare son cemaat yerinin kuzey batı köşesindedir.

Karasungur Camii

Mevcut mimari izlerden son cemaat yerinin kısmen, caminin ise tamamen yenilediği anlaşılmaktadır. Cami kapısı üzerindeki esas inşa kitabesinin doğusunda yer

Karasungur Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

Cami Kapısı Üzerindeki Orta Kitabe:

"Bismillahirrahmanirrahim
Hüve'l-Hallak el-Baki
La ilahe illallah Muhammedün Resulallah
Maşaallah 1166 (M.1753)
Sahib el-hayrat Yusuf ibni Hüseyin"
Cami Kapısı üzerindeki Orta Kitabenin Doğusundaki
Kitabe:

"Bismillahirrahmanirrahim
La yedi'u ecre'l muhsin
Allah
İlahi kıl lütfunla bu camii küşad eyle
Bu camii tamir eyleyen bu beyt hürmetin şad eyle
sene 1237 (M.1821-22)"

Cami Kapısı Üzerindeki Orta Kitabenin Batısındaki Kitabe:

"Bismillahirrahmanirrahim
La ilahe illallah Muhammedün Resulallah
Maşaallah la kuvvete illa billah
Sahib el-hayrat
Hasan ibni Hüseyin ve Musa ibni Yusuf
ummire fi sene 1266 (M.1850)"

Cami Kapısı Büyük Kemerinin Üzerindeki Kitabe:

"Ammeru el-cami'e devmen bi'l-cema'ati
Eyyuha'l-ahhar lienneha hamse ve işrone
Kema ammerehu bi'l-lisani ve bezli'l-emval el-ebur
fi sene 1973-1389"

ÇEKEM CAMİİ

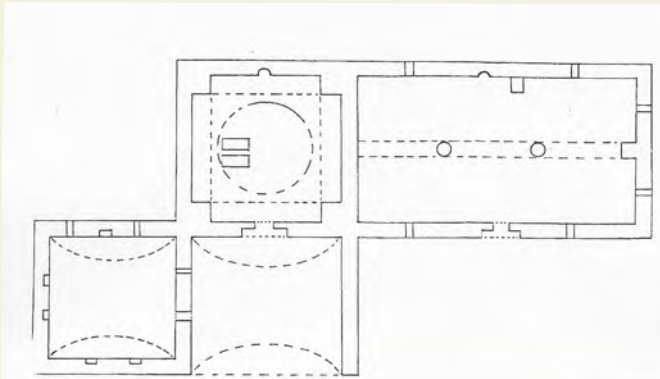
Halfeti ilçesinin 2 km. güneyinde, Çekem mahallesindeki (köy) bu cami, yakınındaki mezarlıkta yer alan türbelerle birlikte 1999 yılında Birecik Barajı gölü altında kalmıştır. Çekem Mahallesi, adını Halfeti'yi

Çekem Camii

fetheden Mısır Memlûkluları'nın komutanı Emir Çekem'den almıştır. Bu komutan 1407'de Urfa'yı kuşatırken ölmüştür.

Caminin inşa kitabesi yoktur ve yapılış tarihi bilinmemektedir. Bitişindeki Şeyh Hacı Ali Türbesi'nin h.797 (m.1395) tarihli kitabesinde Sultan Melik Zahir ebu Sa'id Berkuk tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Caminin de türbe ile birlikte Memlûklular döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Çekem Mahallesi Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

Uzun kenarı doğu-batı yönünde uzayan dikdörtgen planlı cami, mihraba paralel iki sahnıdır. Her iki sahnın ortada, iki alçak sütuna oturan üç kemerle birbirinden ayrılmıştır. Orijinalinde ağaç direkler üzerine düz damlı olan cami örtüsü son yıllarda betonarmeye dönüştürülmüştür. Yuvarlak nişli mihrap sade ve süslemesizdir. Son yıllarda cami içerisi ve mihrap çeşitli renkte yağlıboya ile boyanarak esas inşaat malzemesi olan kesme taşlar gizlenmiştir. Boyama esnasında mihrap üzerine siyah yağlıboya ile ayetler yazılmıştır.

İBRAHİM HALİLULLAH (KİLİSE) CAMİİ

Halfeti İlçesi Saylakkaya köyündedir. Kiliseden dönüştürülen bu caminin inşa kitabesi olmadığından ve her hangi bir kaynakta bilgi bulunmadığından yapılış tarihi bilinmemektedir. V. yüzyıl Bizans dönemine ait bir kilise'den dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir.

Uzun kenarı doğu batı yönünde dikdörtgen planlı

yapı apside dikey üç nefli bir plana sahip olup düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Her nef doğu batı yönünde sıralanmış beşer çapraz tonozla örtülüdür. Tonozlar, ortada beşerli iki sıra halinde sıralanmış toplam 10 adet payeye oturmaktadır. Yapının apsis bulunması gereken doğu cephesinde tadilatlar yapılmıştır. Dışarıya çıkıntılı olduğu düşünülen apsis duvarının bu tadilatlar sırasında düz şekilde getirildiği tahmin edilmektedir.

İbrahim Halilullah (Kilise) Camii

Mevcut mimari izlerden kilisenin güney cephesinde silme çerçevesi ve yuvarlak hafifletme kemerli iki kapı, batı cephesinde bir kapısının bulunduğu anlaşılmaktadır. Her üç kapı da camiye çevrilme işlemi esnasında taşla örülerek iptal edilmiş, kuzey cepheden cami kapısı açılmıştır.

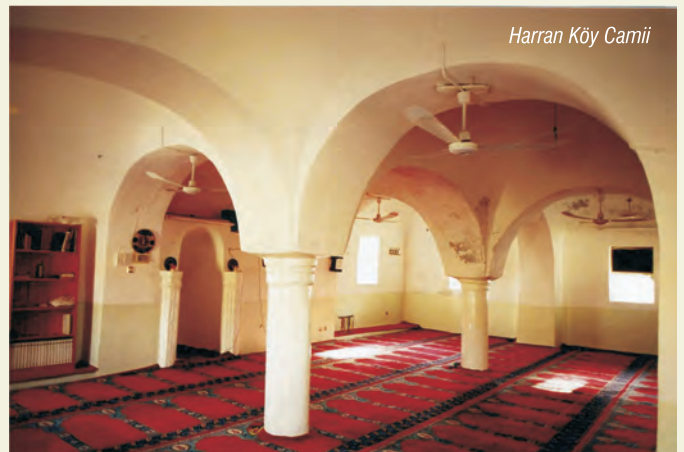
Yapının kuzey cephesine camiye çevrilme işlemi esnasında betonarme bir son cemaat yeri eklenmiştir.

Yapıda, güney cephede yer alan ve sonradan kapatılmış iki kapının silme çerçeveleri dışında süsleme unsuru bulunmamaktadır.

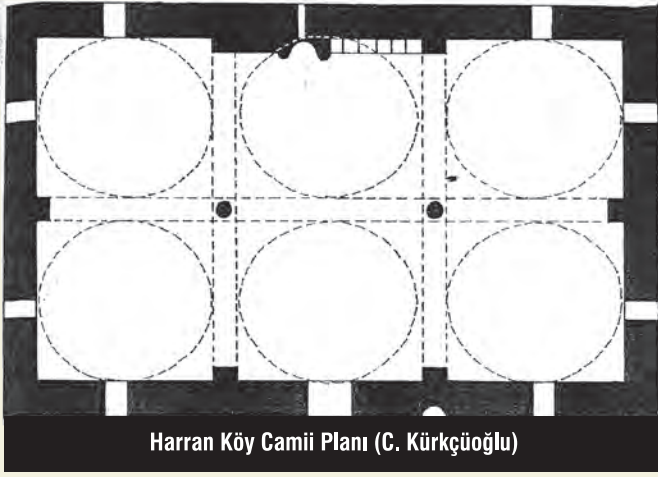
HARRAN KÖY CAMİİ

Harran iç kalesinin batısındadır. Kitabesi bulunmayan caminin inşa tarihi bilinmemektedir. Harran'ın nahiye olduğu dönemde 1900 yılı başlarında inşa edildiği köylüler tarafından söylenmektedir.

Uzun kenarı doğu-batı yönünde, dikdörtgen planlı

Harran Köy Camii

Harran Köy Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

camii kibleye paralel iki sahnınlıdır. Her sahnın kible duvarı boyunca sıralanmış eş değerde üçer kubbe ile örtülüdür. Toplam 6 kubbe, yanlarda duvar payelerine, ortada iki adet sütuna oturmaktadır. Camide inşaat malzemesi olarak duvarlarda taş, kubbelerde tuğla kullanılmıştır. Ancak, duvarlar ve kubbeler içten ve dıştan sıvanmış olduğundan bu malzemeler gizlenmiştir. Mihrap sade ve süslemesizdir. Mihrap üzerinde yer alan minbere, kible duvarına bitişik taş merdivenle çıkılmaktadır.

ÇENGELLİ (ALİZERA) CAMİİ

Suruç ilçesi Çengelli (Alizera) köyündedir. Cami kapısı üzerindeki silik kitabenin üst satırında besmele ve alt satırda H.1281 (M.1868) tarihi okunabilmiştir.

Düzgün kesme taşlardan, enine dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş olan caminin üzeri önceleri direkler üzerine düz damlı iken sonradan betonla örtülmüştür. Mukarnas kavsaralı mihrabın iki yanı köşe sütunçelidir. Herhangi bir orijinalliği bulunmayan ahşap minber son yıllarda yapılmıştır.

Caminin doğu ve batı cepheleri ikişer pencere olup kuzey ve güney cephelerde pencere bulunmamaktadır. Kuzey cephenin ortasında camiye geçilen kitabeli kapı, batı ucunda altı adet sütuna oturan, üzeri kubbeli minber minare bulunur.

Mihrabın mukarnas kavsarası dışında camide herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Çengelli (Ali Zera) Camii

ŞEYH MÜSLÜM CAMİİ

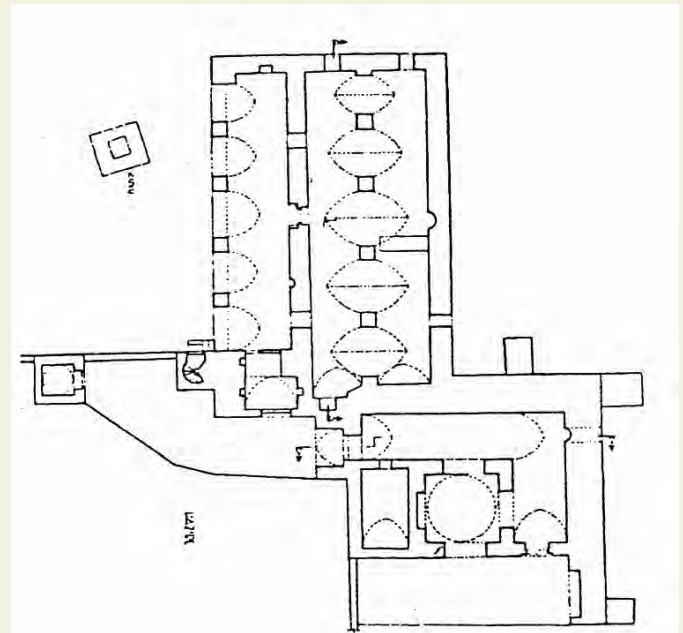
Suruç İlçesi Ziyaret köyündedir. Ziyaret Köyü'nde doğan ve orada H.564 (M.1168) tarihinde vefat eden Şeyh Müslüm, Na'me es-Seruci'nin (Suruçlu Na'me) oğludur.

Şeyh Müslüm Camii

Cami, Şeyh Müslüm türbesi, hazire ve hazire içerisindeki Said Efendi Türbesi'nden oluşan bir külliye halindedir. İnşa tarihi bilinmeyen camideki mevcut kitabeler onarım dönemlerine aittir. Son cemaat yeri kuzey cephesindeki bu onarım kitabeleri de silik olduklarından bir fikir vermemektedir. Son cemaat yerinin batı köşesindeki minare kapısı üzerindeki H.1367 (M.1948) tarihli kitabe onarım dönemine aittir. Külliyedeki en eski kitabe Şeyh Müslüm türbesinin kuzey kapısı üzerinde yer alan üç satırlık kitabedir. Bu kitabede, türbenin H.945 (M.1538) tarihinde yaptırıldığı yazılıdır. Türbenin kuzey duvarındaki diğer bir kitabe ise H.1284 (M.1867) tarihindeki onarım ile ilgilidir.

Bütün bu bilgilere dayanarak caminin türbe ile birlikte 1538 tarihinde inşa edilmiş olabileceği söylenilebilir.

Şeyh Müslüm Camii ve Türbesi Planı
(M. Acara, E. Eser, M. Terzi, S. Gündüz, A. Durukan'dan)

Kesme taşlardan inşa edilmiş olan cami, türbenin doğu duvarının kuzey kesimine bitişik olarak inşa edilmiştir. 6.80 x 18.10 m. boyutlarındaki cami kısmı mihraba paralel iki sahnalı, enine dikdörtgen bir plana sahiptir. Sahnınların üzeri boydan boya beşik tonozla örtülmüş olup tonozlar ortada dört adet payeye oturmaktadır.

Taş mihrap ve minber sade ve süslemesiz olup son yıllarda yeşil yağlıboya ile zevksizce boyanmıştır. Mihrabın solunda yarım yuvarlak biçimde duvara yapılmış vaziyette vaiz kürsüsü yer almaktadır.

Caminin beş gözlü son cemaat yeri beşik tonozla örtülü olup tonozlar ön tarafta dört adet dikdörtgen biçimli kalın payeye oturmaktadır. Silindirik gövdeli, tek şerefeli kesme taş minare son cemaat yerinin kuzey batı köşesinde yer almaktadır.

Cami avlusunun son cemaat yeri önüne gelen kısmında bir kuyu bulunmaktadır.

Minare Kapısı Üzerindeki Kitabe

“Maşaallah kâne

fi şehri-i Ramazan

Sene 1367 (M.8 Temmuz-6 Ağustos 1948)

Mimar Muhammed Sarime (Sabir)”

EYYÜP NEBİ CAMİİ

Viranşehir İlçesi, Eyyüp Nebi köyündedir. İnşa tarihi bilinmemektedir. XIX. yüzyıl sonlarına ait olduğu tahmin edilmektedir.

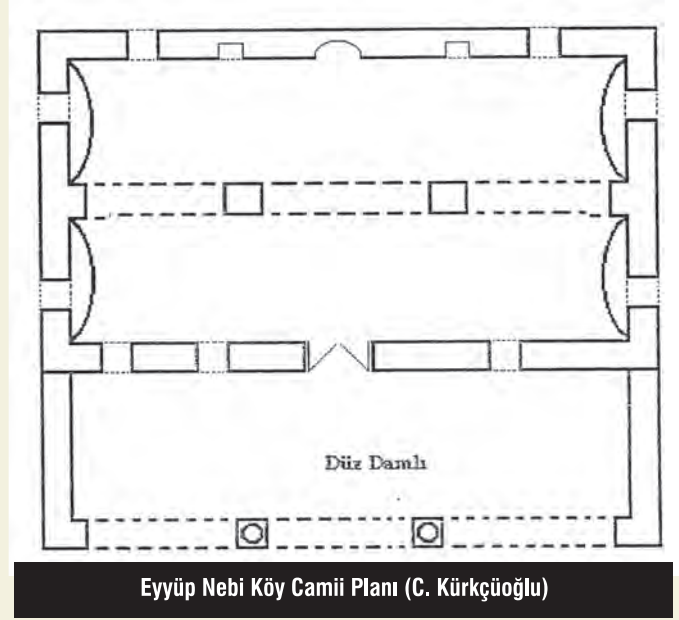
Uzun kenarı doğu-batı yönünde uzayan dikdörtgen planlı cami mihraba paralel iki sahnalıdır. Ortada iki payeye oturan her iki sahnın boydan boya beşik tonozla örtülüdür. Camide inşaat malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Mihrap nişi süslemesiz olup sonradan beton sıvanarak yağlıboya ile boyanmıştır. Ağaç minber son yıllarda yapılmış olup herhangi bir özelliği yoktur.

Caminin giriş cephesindeki üç gözlü son cemaat yeri

Eyyüp Nebi Camii

önde iki sütuna oturmaktadır. Son yıllardaki onarımlar sırasında son cemaat yerinin camiye eklendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca aynı onarımlar sırasında caminin batı kısmına eklemeler yapılarak genişletilmiştir.

Eyyüp Nebi Köy Camii Planı (C. Kürkçüoğlu)

Kaynaklar:

- ALP, Suat., “Bozova-Kanlıavşar Bucağı -Büyükhan (Çarmelik) Köyü Camii”, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s. 312-317;

.....“Yaylak Bucağı Karasungur Camii”, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s.308-311;

.....“Çekem Mahallesi Mescidi ve Türbesi”, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s. 242-246;

- ACARA, Meryem., Merkez Bucağı Saylakaya (Cibin) Köyü İbrahim Halilullah (Kilise) Camii”, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s.265-267

- ESER, Erdal., “Suruç'taki Eserler-Ziyaret Köyü Şeyh Müslüm Külliyesi”, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s.283-288;

- Evliya Çelebi, Seyahatname, Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-72) , İstanbul İkdam Matbaası, 1314 (1896);

- EYİCE, Semavi., “İstanbul Minareleri”, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul 1963.

- KARAKAŞ, Mahmut., Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Ankara 2001

- KÜRKÇÜOĞLU, A.Cihat., Şanlıurfa İslam Mimarisinde Taş süsleme, Selçuk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya 1998, s. 57;

.....Harran Yolların Buluştuğu Kent, Ankara 2000, s. 45-46.

..... “Güneydoğu Anadolu'da Tanınmamış İki Selçuklu Kervansarayı: Çar Melik - Han el-Ba'rür”, Vakıf ve Kültür Dergisi, Sayı 5, Ankara 1999, s. 16-20.

- KÜRKÇÜOĞLU, A.Cihat, KARAHAN KARA, Zuhul., Adım Adım Viranşehir, Şanlıurfa, 2005.

- GÜREŞSEVER, Gönül., “Urfa'da İki Kervansaray”, İTÜ Mim.Fak.MTRE Bülteni, Sayı 9/10, İstanbul 1977, s. 12-17;

.....“Two Newly Discovered Caravanserais Of Urfa”, Fifth International Congress of Turkish Art, Akademiai Kiado-Budapest 1978.

URFALI HATTAT ŞÂİR MUSTAFA HATTÎ EFENDİ

Yrd.Doç.Dr. Halit KARATAY

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Öğretim Üyesi

Giriş

Hat kelimesi; yazmak, çizmek; kazmak; alâmet koymak anlamında Arapça "hatt" mastarından türemiştir. Yazı, çizik, çizgi; çığır, yol gibi manalara gelen hat kelimesinin çoğulu "hutût ve ahtât"tır. İstilahî manada hat, Arap yazısını estetik ölçülere ve kurallarına bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatıdır. Bu yazı, "hüsnü'l-hat; hüsn-i hat" gibi terimlerle karşılanır. Arapça olan bu terimlerin her ikisi Türk dilinde "güzel yazı" anlamında kullanılır. Arap yazı sisteminde harflerin çoğu kelimenin başında, ortasında ve sonunda bulunmasına göre yapı değişikliğine uğrar. Harflerin birbirleriyle bitiştiklerinde kazandıkları görünüş zenginliği, aynı kelime veya cümlenin çeşitli kompozisyonlarla yazılabilmek imkânı, sanatta aranılan sonsuzluk ve yenilik kapısını açık tutmuştur. Estetik değeri hâiz olarak yazılmış İslami yazılara hat (hüsn-i hat) ve böyle güzel yazı yazanlara da hattat denir. Güzel yazı yazmayı kendisine meslek edinen sanatkâra eskiden "Kettâb" denilirmiş. Meşhur hattat ve hat sanatında aklâm-ı sitenin (sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevki', rık'a) kaidelerini oluşturan Yakut-ı Musta'samî'den itibaren de "Hattat" denilmeye başlanmıştır. Kaynaklar, genel manada "hattat"ı, güzel yazı yazan sanatkâr diye tarif etseler de bu ifade mutlak değildir. Yani, herhangi bir yazıyı güzel yazan kişiye hattat denilmediği, özellikle İslam yazıları içinde sanatsal değeri olan yazıları kendine has bir üslupla en güzel şekilde yazmayı meslek edinenler anlaşılmalıdır.

Selçuklulardan itibaren İslâm coğrafyasında eğitim, bilim, kültür ve sanat hayatına yön veren medreselerin görevleri arasında devletin çeşitli kurumlarına eli kalem tutan memurlar yetiştirmek de vardı. Özellikle Osmanlı döneminde bir müderrisin yanında mülâzım olanlar; okuma-yazmayı, günün geçer akçesi gerekli ve faydalı ilimleri öğrendikten sonra, müderrisin hüsn-i hat alanındaki bilgisinden de yararlanırlardı. Bu dönemde her alanda olduğu gibi hat sanatına ayrı bir değer verildiği ve özellikle medrese eğitiminden geçenlerin sülüs, nesih ve rıka gibi hüsn-i hat çeşitlerinden en az üç

tanmesini rahatlıkla yazabildikleri bir gerçektir. Hat alanında icâzet, bugünün tabiriyle diploma, almak isteyenlerle bu alandaki bilgisini ilerletip özel bir tarz sahibi olma gayretinde bulunanlar, zamanın tanınmış hat hocalarından birinin yanında kabiliyetlerine bağlı olarak bir müddet hat meşk ettikten sonra icâzet alırlardı. Hüsn-i hat alanında diploması (icâzet) olanlar dönemin ileri gelen devlet adamları yanında veya devletin çeşitli kademelerinde kâtiplik, tezkirecilik, muhasiplik gibi hizmetlerinde bulunur, hüsn-i hat sayesinde devletin yüksek makamlarına yükselirler ya da sanatlarıyla geçimlerini sağlardı.

Osmanlı döneminin şâiri, mûsikîşinası, hattatı daha geniş bir ifadeyle sanat erbabı, aynı kültür ve sanat ortamında yetişmektedir. Hüsn-i hat sanatına istidadı olan ve hattat olarak yetişen bir sanatkâr sadece hat sanatına değil; şiir, mûsikî, ebrû, tezhip gibi sanatlara da aşinaydı. Zira dönemin aydınları arasında, eğitim, kültür ve sanat hayatının kaçınılmaz sonucu olarak günün geçer akçesi bu sanatlardan biri veya birkaçı ile ilgilenmek revaçta idi. Bu aydınlardan birisi de Urfalı Mustafa Hattî Efendi'dir.

Mustafa Hattî Efendi

(d.? - ö.1174/1760)

Hattat şairin asıl adı Mustafa, eserlerinde kullandığı mahlası Hattî'dir. Urfa'da doğup yetiştiğinden, kaynaklar öğrenim gördüğü hocaları hakkında bilgi vermemekle birlikte zamanın ilim ve irfân ehli bazı kimselerinden ilim öğrendiği ve hüsn-i hat meşk ettiğini bildirir. Yazısının güzelliği sayesinde Mustafa Efendi, hat erbabı arasında şöhret sahibi oldu. Hattî mahlasıyla söylediği şiirleriyle de dikkat çeken Mustafa Efendi, meşhur şâir Urfalı Nâbî'nin beğenisini kazandı. Nâbî'nin yardımıyla İstanbul'a gelerek bazı devlet adamlarının kâtiplik hizmetinde bulundu.

Hüsn-i hattın sülüs ve nesih çeşitlerini üstadı ve hâmisî Çerkez Osman Paşa'dan meşk ederek bu alandaki

maharetini artırdı ve aynı zamanda ona divân kâtibi oldu. Hüsni-hat alanındaki maharetini ve bu sayedeki divân hocalığı makamına yükselişini Nâbî, şu beyitle över:

“Cümleden hûb bulmuşam anı

Ola gör hâcegî-i divânî”

Nâbî gibi bir şâirin beğenisini kazanan Mustafa Hattî Efendi, devletin çeşitli kademelerinde hizmet ettikten sonra bugünün tabiriyle bakanlar kuruluna, divân hocalarımız zümresine yükseldi.

Çerkez Osman Paşa'ya yaptığı kâtiplik hizmetinden sonra sırasıyla 1152/1739/1740'ta mevkufatçı, evkaf kalemi hizmetinde, 1154/1742'de kalyonlar kâtibi ve aynı tarihte ikinci olarak mevkufatçı oldu. Divân kâtipleri zümresinden olan Mustafa Hattî Efendi, baş muhasebeci iken bu görevden azledilerek Muharrem 1161'de (Ocak 1748) Nemçe'ye (Avusturya) baş elçi tayin edildi. Elçilik görevini tamamladıktan sonra Muharrem 1162'de (Ocak 1749) önceki görevi olan muhasebe-i evvel (baş muhasebe) makamına tekrar getirildi. Bir ara bu görevinden azledilirse de Şevval 1165'te (Ağustos 1752) tekrar baş muhasebeci olup kısa bir süre sonra da defter-i şikk-ı sâni (Anadolu Defterdârlığı) makamına atandı ve Sultan III. Mustafa'nın padişah olduğu sene, 1174/1760 yılında vefât etti. Fındıklı civarındaki yalısı arkasındaki Perî-zâd Hatûn Câmii ile Zaviyesi karşısında bulunan mezârlıkta, Cafer Efendi'nin yanına defnedildi. Yol genişletme çalışmaları sebebiyle mezarlığın bir kısmı tasfiye edilince mezarı Beyoğlu Kabristanı'na nakledilmiştir. Müstakîmzâde Tuhfe-i Hattâtîn'de vefâtına, “İstirâhat-ı cinân-1174” terkiibini tarih düşürmüştür.

Râmiz, hattat şâirin vefâtını yazı ile 1174/1760 olarak bildirirse de tarih düşürdüğü aşağıdaki beytin tarih mısraı 1172/1758 yılına tekabül etmektedir:

“Bi-l-bedâhe bu du'â târîhdîr

'Adni mesken eyle Hattî Mustafa-1172”

Fatî'nin ise, 1155/1742 tarihlerinde vefât ettiğini bildirmesi de yanlıştır. Şiir, inşâ ve hat gibi sanatlarda eşsiz olan Mustafa Hattî Efendi'nin şiirleri beğenilmekle beraber kaynaklarda bunların az olduğu zikredilir. Sultan Osman'ın tahta geçtiği yılı bildiren aşağıdaki beyit, tarih düşürmedeki maharetini göstermesi bakımından önemlidir.

Leb-i peygâmî târîh-i cülûsın didim ey Hattî

“İde Mevlâ müeyyed makdem-i Sultân Osmân'ı-1131”

Hattat ve şair olarak bilinen Mustafa Hattî Efendinin şiirleri gibi hat eserlerinin akıbeti hakkında eldeki bilgiler sınırlıdır ve diğer Urfalı sanatkarlar gibi araştırılıp gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir.1

KAYNAKÇA

Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi, Tuhfe-i Hattâtîn, Haz: İbnül Emin Mahmûd Kemâl Bey, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s.554.

Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî (Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri) -II, Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001, C.I, sıra nr.1054, s.253.

Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî (C.I-VI), Haz: Nuri Akbayır, Çev: Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yurt Yayınları No:30, İstanbul, 1996, C.II, s.655.

Haluk İpekten vd. Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ankara, 1988, s.195.

Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi, Mecelletü'n-Nisâb, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi Böl., Nu.628, s. 200.

Ömer Çiftçi, Fatî, Hatimetü'l-Eş'âr, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 1996, s.122.

Sadık Erdem, Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâsı, AKM Yayınları, Ankara, 1994, s.90.

Hüseyn Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-Cevâmî', (C.I-II), İstanbul, 1281, C.II, s.78.

İsmet Binark, Eski Kitapçılık Sanatımız, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1975, s.13.

Mahmud Bedreddin Yazır, Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli (I-II), Haz. Uğur Derman, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1981, s.26.

M.Uğur Derman, İslam Ansiklopedisi “Hat” maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, C.XVI, s.427.

Türkçe Sözlük, “Hat” kelimesi, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, C.II, s.1174.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Hat” maddesi, Dergâh Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz, C.IV, s.143.

Halit Karatay, Hattat Divân Şairleri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s.209.

M.Uğur Derman, s. 427.

İsmet Binark, s.13.

Mahmud Bedreddin Yazır, s.26.

1 Tuhfe-i Hattâtîn, s.554; İsimler Sözlüğü, s.195; Râmiz, s.90; Fatî, s.122; Tuhfe-i Nâilî, C.I, sıra nr.1054, s.253; Sicill-i Osmanî, C.II, s.655; Mecelle, s.200; Hadîkatü'l-Cevâmî', C.II, s.78; Karatay, s.209.

Şurkav Hattat Behçet Arabi Hat Yarışması (1992) birincisi Davut BEKTAŞ'ın eseri

MARTILARIN ÇIĞLIĞI

Mahmut KARAKAŞ

Emekli Öğretmen
Araştırmacı - Yazar

İstanbul gerçekten güzel bir şehir, başlı başına bir dünya... İstanbul'a hayran kalmamak elde değil. Onu tanımak, onda yaşamak apayrı ayrıcalık taşıyor. Her şeyiyle ayrı bir özelliği olan bir şehir... Büyüklüğü, tarihi, Boğazı, Haliç'i, zarafeti ve nezafeti ile birlikte martıları da ayrı bir özelliği İstanbul'un... Hele ince zarif bir gümüş kemer gibi boğazın iki yakasını birbirine bağlayan boğaz köprüleri, İstanbul'a ayrı bir güzellik katıyor.

Urfa'dan hareket eden otobüsümüz 24 Mayıs 2008 günü İzmit'ten İstanbul'a yaklaşırken, uzun bir yol dolaşarak İstanbul'a girmeye başlıyor. Bakıyorum, yol kenarındaki evler ve ormanlar yol boyunca aralıklarla devam ediyor. İki şehir arası diye bir şey kalmamış, İzmit ile İstanbul arası evlerle adeta kapanmıştı. Şehre girdikten sonra, otogara girebilmek için aşağı yukarı bir saat yol almak gerekti ve biz o güzelim boğaz köprüsünün üzerinden geçiyorduk.

Evet, 24 Mayıs 2008'de bir otobüs içinde o muazzam boğaz köprüsünü geçerek İstanbul merkezine girerken, 1963 senesinde liseden mezun olduktan sonra Üniversite imtihanları için İstanbul'a ilk gelişimi de hatırladım. İlk seyahatim olan bu yolculuğumda, üç arkadaşı küçük bir otobüsle Gaziantep'e, oradan aynı gece trenle İstanbul'a hareket etmiştik. Yavaş ve belli ritimlerle demir ray üzerinde kayan tren, Anadolu'nun şirin kasabaları arasından geçerek üç gün sonra İstanbul Haydarpaşa Garı'na girmişti. Bu üç günde trenin çıkardığı kömür dumanı hem üst-başımızı zifiri karaya boyamış ve hem de ciğerlerimizi siyah katranla doldurmuştu. Herhalde bu yüzden bu araca "kara tren" demiş olmalıydılar. Her tükürdüğümüzde siyah tükürüyorduk. Öğleden biraz sonra trenden inmiştik. Bu defa Rumeli tarafına geçmek için vapura bindik ve boğazı geçerek Eminönü'ne çıktık.

İşte o zaman ilk defa martı kuşlarını gördüm. Karga büyüklüğünde veya biraz daha iri, göğsü ve başı beyaz ve kanatları gri renkli bir kuş idi. Yüzlerce martı denizin üzerinde süzülerek uçarken attıkları çığlıklar, insanların dikkatlerini üzerlerine çekiyordu. Belki sesleri karga sesine biraz benziyordu ama daha değişik ve çığlık şeklinde idi. Havada süzülerek boğazın sularına dalıyor ve ağızlarında bir balıkla çıkıyorlardı. İlk defa martı kuşlarını ve avlanmalarını gördüğümünden bir müddet gözlerimi üstlerinden ayıramadım. Vapur duruncaya kadar hep martılara, onların havada süzülerek denize dalışlarına ve sudan ağızlarında bir balıkla çıkarak, tekrar yükselmelerine bakıyordum. Tekrarlanan bu olay çok hoşuma gitmişti. Ondan sonraki günlerde Eminönü'ne her geldiğimde havada uçuşan martıların attıkları çığlıkları dinliyor ve onların boğaza dalarak balık avlamalarını veya denizin üzerinde duruşlarını seyrediyordum. Yüzlerce martının denizde yüzmeleri de çok

tatlı idi. Martılar karada yürürken de sağa sola salınarak ve başları yukarda yürürlerdi. Onların yürüyüşleri dahi gururlu ve gösterişli idi. Allah güzel yaratmıştı.

Martıların gıdasını balıklar oluşturuyordu. Boğaz da balık doluydu. Öyle ki bazen suyun üzerinde bile balık görmek mümkündü. Masmavi denizin içinde envai türlü balık yaşıyordu. O yüzden martıların yiyecek sıkıntısı yoktu. Martıların yiyecek sıkıntıları olmadığı gibi insanlar da bol bol balık tüketebiliyorlardı. Galata köprüsünün üzerinde elinde balık oltası balık tutan onlarca insan vardı. Bunlar hem yiyeceklerini çıkarıyorlar ve hem de balık avlamanın zevkini yaşıyorlardı. Her birinin kovası balık doluydu. Eminönü'nde haliç kıyısı boyunca ve Galata köprüsü altında teknelerinin içinde balık kızartarak müşteriye satan yine onlarca balıkçı bulunuyordu. Ben de bu ekmeğin arasına balıktan yemeyi çok sevmiştim. Denizden çıkarıp hemen temizleyerek tavaya atıyor ve taze taze müşteriye veriyordu. Ne güzel bir beslenme ve ne güzel bir hatıraydı benim için martılar ve balıklar...

O zaman anladım ki Haliç ve boğaz adeta martılarla şenleniyordu. Gerçi tabiat çok güzeldi, tarihî yapılar şahane idi. Ama martılar olmasaydı, ne Haliç'in ve ne de Boğaz'ın hiçbir zevki olmayacaktı. Oraya canlılık veren martılardı. Büyük bir acele ve telaşla suya dalış ve çıkışları, sanki avlarını ellerinden kaçırmamak için yapıyorlardı. Bu da seyredeni neşelendiriyor, eğlendiriyordu. Onların dünyadan bir korkuları yoktu, insanlardan da bir çekinmeleri yoktu. İnsanlara yalvarmıyorlar, el açıp dilenmiyorlardı. Yani insanlara muhtaç değillerdi. Çünkü Allah kendilerine koca bir denizi ve içindeki balıkları bağışlamıştı. Onlar da bu nimete neşelerini, mutluluklarını ve zaferlerini ifade eden sesler çıkararak şükrediyorlardı. Boğaza her dalıştan önce havada süzülürken çığlık çığlığa bağrıışmaları bunun içindi. Onlar, deniz içinde gördükleri balık kümelerini birbirine müjdeliyor ve birbirlerinin arkasından denize dalıyorlardı. Balıklar da bazen suyun üzerinde zıplayarak "işte ben buradayım" der gibi arz-ı endam ediyorlardı. Martıların önlerinde bitmek tükenmek bilmeyen bir deniz vardı. Yiyebildikleri kadar balık yiyorlar, sonra da Fatih'in bu şehrinde pervasızca gezip dinleniyorlar, attıkları sevinç çığlıklarıyla kendilerine bunca nimeti veren Allah'a şükrediyorlardı. Elbette pervasızca dolaşmaya ve dinlenmeye hakları vardı. Çünkü Fatih'in torunları bu şehirde dünyaya meydan okuyan Süleymaniye, Şehzade başı, Yeni cami, Eyüp Sultan, Sultan Ahmet Camii gibi daha nice eserleri miras bırakmışlardı ve martılar Allah'tan sonra bunlara sığınmışlardı. Adeta bu sahillerin ve bu eserlerin asıl sahibi martılardı. Onların yurdu bu sahillerdi, yuvaları bu sahillerdeydi.

Tabi, İstanbul'un yalnız martıları yoktur. Bir de duruşları ve sessizlikleri ile ün yapmış, insan dostu zarif, güzel güvercinleri vardır. Çok zarif ve masum tavırlarıyla güvercinler, sevimlilikleriyle insanları etraflarına toplar ve kendilerine yem atmalarını sağlarlardı. Martıların sevinç çığlıkları atmalarına karşılık, güvercinler daha ağırbaşlı bir sesle ötüşüyorlar ve tevekkülle insanların attıkları yemleri topluyorlardı. Güvercinlerde bir ağırbaşlılık ve tevekkül hâkimdi. Kendilerine verilen bu nimetlerden dolayı katiyen şırmıyorlar, adeta yem atanlara teşekkür ederek yemlere yaklaşıyorlardı. Bu sevimli kuşlar daha çok Eminönü'nde Yeni Camii ve Eyüp Sultan Camii avlularında toplu halde bulunurlardı. Buralarda gezinen İstanbullular ve turistler bu güvercinlere yem atar, onları beslerlerdi. Bunun için de cami avlularının bir kenarında yem satan yemciler bulunurdu. İnsanlar güvercinlere yem atarak hem onları doyuruyorlar ve hem de eğlenmiş oluyorlardı. Güvercinlerin yemleri toplayabilmek için birbirlerini tepelercesine üzerlerinden atlamaları ve yemleri toplama mücadelesi insanları neşelendiriyor, eğlendiriyor, kahkahalara boğuyordu. Güvercinler çok barışçı, masum ve korumasız hayvanlardı. Onlar da Eyüp Sultan Camii gibi Yeni cami gibi büyüklerin gölgesine sığınmışlar, rızklarını temin ediyorlardı. Güvercinler atılan yemlerle karınlarını doyururken, yem satan yemciler de bu güvercinlerin üzerinden kendi ekmek paralarını kazanıyorlar, böylece evlerine, çocuklarına rızklarını götürüyorlardı. Aralarında karşılıklı ne güzel bir dayanışma meydana gelmişti. Herkes kendi rızkına kanaat ediyordu ve herkes sessiz sedasız kendi görevini yapıyordu.

Bu cami avlularındaki güvercinler bana Urfa'da "Halilürrahman" ve "Aynüzüleyha" göllerindeki balıkları hatırlatıyordu. Oradaki balıklar da insanların kendilerine attıkları yemlerle karınlarını doyuruyorlardı. Halilürrahman ve Aynüzüleyha diyorum, çünkü son senelerde bu isimleri kaldırarak Urfa'daki bu göllere "balıklı-göl" demeye başladılar. Oysaki asıl isimleri Halilürrahman ve Aynüzüleyha gölleridir. Urfa ağız ile bu göllere "Halirrahman" ve "Anzilha" denilmektedir. İsimleri öyledir, balıklı-göl değildir. Balıklı-göl ismi sonradan birileri tarafından söylenilmiştir. İçinde balıklar olan göller başka yerlerde de vardır fakat "Halilürrahman" ve "Aynüzüleyha" gölleri ve bu göllerin balıkları hiçbir yerde yoktur. Bu isim değişikliği bile bu göllerin tabiiğini bozmuş, Urfa'dan bir şeyler alıp götürmüştür. Urfa deyişi ile balıklı-göl ismi adeta "yavan" kalmıştır. Çünkü bu göllerin Hazreti İbrahim'e uzanan bir hatırası vardır. İşte bu göllerdeki balıklar da insanların, göl kenarında yem satan yemcilerden alarak attıkları yemlerle beslenirler. Göl kenarında yürürken kendilerine yem atan insanların arkasından onları takip ederler. Böylece hem balıklar beslenir, hem de yemciler evlerine götürecekleri ekmek paralarını kazanırlar. Bu iki şehirdeki benzerlikler, İstanbul'daki Eyüp Sultan (r.a) hazretleri ve al-i Osman ile Urfa'daki Hazreti İbrahim (a.s) gibi büyüklerin himmetlerine sığınmış olmalarıdır.

Aradan yıllar geçtikten sonra 24 Mayıs 2008'de İstanbul'a bu son gidişimde, otobüsle İstanbul boğazını geçerken yine beyaz renkleriyle martıların gökyüzünde süzülerek raks etmelerini seyrediyorum. Hayır, sanırım martıların bu defa süzülmeleri bana değişik geldi. Onlar gökte süzülüyorlar, adeta bir yerlere saldırıyorlardı. Duruşları, renk ve

görünüşleri aynı idi, fakat benim kırk beş yıl önce gördüğüm martılar bunlar değildi. O, göklerde nazik hareketlerle süzülerek boğaza dalan martılar gitmiş, adeta yerine daha haşin ve saldırgan martılar gelmişti. "Fatih'in şehri"nde tevekkülle rızkını arayan kırk beş sene evvelki martılar yoktu şimdi. Ne zarafet kalmış, ne de güzellik bu günün martılarında. Bilmiyorum, eski neşeyi, eski mutluluğu göremedim bu defa... Bu defa Boğaz ve Haliç'in suları adeta sararmış solmuştu. Haliç'te eski temizlik yoktu. Boğaz kızgındı, Haliç küskündü. En azından bana öyle geliyordu. Acaba onlar da insanlar gibi değişmişler miydi?

Zaten yıllardan beri Boğaz ve Haliç'te bir kirlilik söz konusuydu. 45-50 senedir İstanbul çok büyümüş, nüfusu aşırı derecede artmıştı. Bu kalabalık nüfusu beslemek ve barındırmak büyük bir külfet getirmişti. Dolayısıyla insanların her hareketi çevre kirliliğine sebep olmuş, temizlik diye bir şey kalmamıştı. Haliç kenarındaki eski tarihi binalar, surlar, köşkler bakımsızlıktan yıkılmış, harabe haline gelmişti. Bunların yıkılıp harabe olmasının yanında çevresinde yaşayanların da çöplerini bu harabelere dökmeleri sonucu, buralar tamamen çöplüğe dönmüştü. Karada meydana gelen bu kirlilik, denize de sirayet etmiş, Haliç ve Boğaz da bu kirlilikten nasibini almıştı. Vatandaş yediklerinin artıklarını ve içtiklerinin kaplarını denize atmışlardı. Çünkü çöplerini atacakları en kolay yol ve yer denizdi. Onun için yanlarında bulunan çöp kutusu yerine, yerlerinden kalkmadan artıklarını fırlatarak denize atmak daha kolay ve eğlenceliydi. Herkes oynayıp eğlendiği piknik sonrası yediğinin çöpünü, içtiğinin kabını denize atarak, Haliç'i ve Boğazı doğrudan bir çöplük haline getirdi ve bundan da hiç arlanmadı, utanmadı. Eskiden balıkların

Halilürrahman Gölü ve Urfa Kalesi

yüzdüğü Haliç'in yüzünde, artık meşrubat kutu ve şişeleri yüzüyordu. Böylece deniz insanların zulmüne uğramış, normal yapması gereken görevini yapamaz olmuş, içinde yaşatması gereken canlılarını, balıklarını yaşatamaz bir bataklık durumuna gelmişti.

İyi hatırlıyorum, 24 Kasım 1991 öğretmenler günü münasebetiyle yılın öğretmenlerini temsilen 110 kişiyi aşkın öğretmen üç otobüs ile İstanbul'a geziye giderken, ben ilk defa boğaz köprüsünden geçiyordum. İnsanı hayran bırakan şahane bir köprü idi. Akşamın loş ışığında köprü'nün üzerinden geçerken adeta büyük bir hayret ve sevinç içinde aşağıdaki boğazı seyrediyorduk. Çünkü böyle bir köprü Türkiye'de ilk defa yapılmıştı. Koca asma köprü'nün, boğazın iki tarafına çelik halatlarla tutturulmuş olmasına hayretle bakıyorduk. O zaman toplu olarak gezdiğimiz için gruptan ayrılamıyor ve istediğimiz yerlere gidemiyorduk. Sultan Ahmet camii'ni, Bizans devrinde kilise olup Cumhuriyet devrinde müze yapılan Osmanlı'nın Ayasofya Camii'ni, Bizans devrinde bir sarnıç olan Yere Batan Sarayı'nı, Dolmabahçe Sarayı'nı ve Beylerbeyi Sarayı'nı gezmiştik. Programımıza göre görmemiz gereken Topkapı Sarayı gibi yerlerin bir kısmına da tamir ve restorasyon dolayısıyla gidememiştik. Gezimizin bir bölümünde Sayın İstanbul valisini ve sayın belediye başkanını da ziyaret etmiştik. Sayın vali her öğretmene bir dolmakalem ve bir tükenmez kalem hediye etmişti. Belediye başkanını ziyaretimizde ise sayın başkan bütçesinin darlığından, borçlarının çokluğundan söz ederek hiçbir hediye veremeyeceğini bilhassa ısrarla söylemişti. Belediye meclisinin salonunda oylama sırasında koltuklardaki ışıkların nasıl yandığını göstermişti.

İstanbul'un kirliliği o tarihte artık bariz bir şekilde görünüyordu. İstanbul'un birçok plajına girilemez olmuş, Haliç'in suyu kirlilikten görülemez olmuş bir bataklığa dönmüştü. Deniz havasız, deniz hayvanları oksijensiz kalmışlardı. Artık Haliç adeta astım hastalığına tutulmuş bir insana benziyordu. Haliç'in kokusundan yanından geçilemez olmuştu. İstanbul'un kirliliğini gazeteler de zaman zaman yazıyor, bangır bangır bağıryorlardı. Hasılı bütün İstanbul kirlilikten dolayı feryat ediyor, yardım istiyordu. Fakat ne yazık ki o zamanın belediyesi bu kirliliği görmemiş, temizlemek için çaba sarf etmemiş, ilgilenmemişti. Belki temizlemeyi aklına bile getirmemiş, İstanbul'un feryadını duymamıştı.

Neyse ki 1993'ten sonra başkanı ve yönetimi değişen İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çalışmaları sonucu İstanbul caddeleri temizlenmişti. Eski görünümünü tekrar kazanabilmesi için bu defa çok çaba sarf edilmişti. Yollar açılmış, parklar ve çimenlikler yapılmıştı. Plajlar girilebilecek şekilde temizlenmişti. Bir iki yıl çalışılarak Haliç de temizlenmiş, içindeki pislikler çıkartılarak atılmıştı. Deniz nispeten parlak görünüyordu. Eski nezafeti ve güzelliği tekrar geri gelmiş gibiydi. Fakat denizde neşe yoktu. İnsan akli şeytanî fikirleriyle zevk, sefa ve eğlenceye düşkünlüğü sayesinde denizi felç etmişti. Hoyratlığı sayesinde denizde balık türleri parmakla sayılacak kadar kalmış ve kalan bu türlerinde sayıları çok azalmıştı. Yani insanoğlu balıkların neslini tüketmişti. Kendi rızkını kendi tekmelemişti.

2008 yılında artık 1963 yılındaki gibi Galata Köprüsü altında balık teknelerinde balıkların hemen orada

yakaladıkları ve ocakta pişirdikleri balık ızgara satılmıyordu. Onun yerine göstermelik olarak haliç kenarında üç-beş teknede daha önceden yakaladıkları balıklar ızgara yapıyordu. Çünkü artık balık avlamak kolay değildi. Haliçte balık kalmamıştı.

2008 yılının 15 Temmuzunda bir televizyon kanalının ekranlarında insanın küçük dilini yutacağı kadar büyük hayret verici bir olay görülmüyordu. Aman ya Rabbi! O da neydi? Televizyon, Haliç kenarında bir martının bir güvercine saldırdığını gösteriyordu. Bir müddet gözlerime inanamayarak şaşkınlık ve hayretle baktım. Ama gördüğüm gerçekti. Acıkmış olan martı, herhalde uzun bir zamandan beri denizde balık avlayamamıştı ki karada yemlenen bir grup güvercinin arasına girmiş, bir fırsatını bularak güvercinlerden birine saldırmış ve yakalamıştı. Güvercini bir müddet gagasında tutarak öldürdü ve yemeye başladı. Evet... Et yiyici olan martı kuşu, sadece denize dalar ve yakaladığı balığı yerdi. Geniş, uçsuz bucaksız deniz, martılar için sonsuz bir gıda kaynağı olan balıkla doluydu. Kim derdi ki koca denizde balık tükenecek, martılar kendilerine balıktan başka besin kaynağı arayacaklar diye? Evet, aynen öyle olmuştu... Faltaşı gibi açılmış gözlerle martının güvercini yemesine bakıyorum, bakıyorum. Hayret! Bazen aynı yerde yemlenen güvercin ve martı olurdu. Böyle anlarda bölge hâkimiyeti için martılar, güvercinleri kovalarlar ve kaçırtırlardı. Ama martıların güvercin avladığı ve yediği hiç görülmemişti. Dünya ne merhalelerden geçiyordu ya Rabbi. Bunu düşünmek bile dehşet verici idi. Denizde balığın tükenmesi düşünülecek bir şey değildi. Ama olmuştu. Dünyaya hâkim olan insan, o muazzam akli sayesinde öyle bir düzen kurmuştu ki her şeyi hâkimiyetine aldığı gibi, hayvanların ve bitkilerin de yaşamalarına el uzatmıştı. Denizleri kirlenmiş, karaları yaşanacak durumdan çıkarmıştı. Sonu gelmeyen istek ve emelleri uğruna bitkilerde olduğu gibi hayvanların da soylarının tükenmesine sebep olmuş, böylece kendi sonunu hazırlamıştı. Artık öyle bir duruma gelmişti ki kirlenen denizde balık azalmış, balıkla karnını doyuran martı, denizde rahatlıkla balık bulamamıştı. O, artık acıkan karnını doyurabilmek için nasibini karada güvercinlere saldırmakta arıyordu.

Türkiye nereden nereye gelmişti. Kara dumanlı eski trenlerden hız trenlerine, büyük otobüslere, geniş oto yollarına, boğazı vapurla geçmek mecburiyeti yerine yüksek ve modern boğaz köprülerine, göklerde her iki dakikada bir geçen yolcu uçaklarına ve daha nelere ulaşmıştı. Ama diğer taraftan pak temiz bir Boğaz ve Haliç, teknoloji ve çağdaşlığın kötü bir eseri olarak kirlilikten canlılığını kaybetmiş ve pis kokusundan dolayı yanından geçilmez bir duruma gelmiş, içinde balıkları kalmamıştı.

Evet... Martılar artık göklerde süzülerek raks edemiyor, boğaz sularına dalış yapıp ağızda bir balıkla çıkamıyordu. Bu yüzden de hırçınlaşıyor ve tekrar o hırsıyla denize dalıyordu. Ama ne çare? Artık deniz ölüyordu, balık veremiyordu. Bu yüzden de martılar hırçınlaşmış ve saldırgan olmuştu.

Martılar, artık sevinç çığlıkları atamıyor, feryat çığlıkları kulakları tırmalıyordu.

URFA HALK OYUNLARI ARAŞTIRMA VE DERLEME ÇALIŞMALARI

Şükrü ÜZÜMCÜ

Araştırmacı, Eğitimci ve
Halkoyunları Jüri Üyesi
ŞURKAV Genel Sekreteri

Türk Folklorunun önemli bir dalı olan halk oyunlarımızın sevilip yaşatılması ve yaygınlaştırılması için bugüne kadar değerli hizmetler verilmiştir. Bu çalışmaların günümüzde halen faal durumda olan halk oyunları kulüpleri, konuya ilgi duyan amatörler ve halkbilimciler tarafından yürütüldüğünü görüyoruz. Ancak bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu belli bir sistem ve yöntemle yapılmadığından ayrıca gözetim ve denetimin yanı sıra herhangi bir şekilde yardım ve ilgi görmediğinden halk oyunlarında giderek artan değişimler, bozulmalar ve yozlaşmalara şahit olmaktayız.

Amacımız bu çalışmaların bilimsel yaklaşımlarla doğru bir temele oturtulması, yapılan uygulamalardaki eksikliklerin giderilmesi, yanlışlıkların düzeltilmesi ve olumlu yönde gelişmelerin sağlanmasıdır.

Halk Oyunlarında kullanılan adım, figür ve pozisyonlar, insanın günlük yaşamı içerisinde kullandığı hareketlerden oluşmuştur. Her kavramı bir terim, her terim ise bir sözcük ile zihnimizde oluşması gerekli çağrışımlara yol açmaktadır. Bize göre önemli olan Halk Oyunlarımızın sadece "GÖSTERİ" aracı durumuna gelmesini önlemek, onları geniş halk kitlelerinin yeniden oynayabileceği bir ortam yaratarak eğitim, dostluk ve dayanışma aracı olarak da kullanabilmektir.

Urfa Halk Oyunlarında Yozlaşmalar

Urfa Halk Oyunlarına halay denir. Halay Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgemizde toplu, düz çizgi halinde oynanan oyunlara denir. Beş kişiden az oyuncuyla oynandığı zaman karakteri bozulan bir oyun tarzıdır. Dizinin başında "halay başı" sonundaki "pörçük" ya da "pöçik" adını alır. Baş ve sonda oynayan her iki oyuncunun da elinde birer mendil bulunur.

Yöremizde oynanan oyunların birçoğu davul-zurna ile oynanmaktadır. Bunun yanı sıra günümüzde kullanılmasa da bazı oyunlarımızda kaval, keman, cümbüş, def, darbuka da kullanılmaktaydı.

Halk oyunlarımızda; halkımızın üzüntüsünü, yasını, kıskançlığını, neşesini, kuvvetini, yığıtlığını, yakarış ve yalvarışını gösteren figürler ve motifler görmek mümkündür.

Giysi, müzik ve oyunlarıyla üç kültürü bir arada yaşatan halk kültürümüzün önemli bir unsuru olan Urfa halk

oyunları 1960'lı yıllardan sonra yozlaşmaya uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Giysi ve oyunlarımızın bozulmasının yanı sıra oyun müziği ezgisi ve ritmi de bozulmuştur. Halk oyunlarımızın yozlaşmasındaki en büyük sebeplerden biri yarışmalar diğeri ise o yıllarda ve günümüzde halk oyunları ile ilgilenen şahısların kendi görüşlerine göre hareket ederek oyunlara figür eklemeleri, çıkartmaları, oyunların metronomlarını yükseltmeleri, giysi parçalarını o günkü şartlara göre dizayn etmeleri olmuştur.

Yapılan bu yanlışlıklar günümüze kadar gelmiştir. Halk oyunları ekiplerimize baktığınız zaman Urfa oyunlarını yansıtan bir ekip görmeniz imkânsızlaşmıştır. Bu da halk oyunları kültürümüzün yozlaşmasını göstermektedir.

Urfa Halk Oyunlarında Yeniden Derlemeler

Urfa Halk oyunlarının yozlaşmasına birilerinin dur demesi veya oyunlarımızın orijinallerinin ortaya çıkartılması gerekiyordu.

Halk oyunlarımıza büyük emek veren M. Cemal AKBAŞ ile birlikte 1994 yılında ŞURKAV Halk oyunları ekibi olarak 1915 doğumlu Kavalcı Hüso (Hüseyin) üstadımızdan oyunlarımızın orijinali öğrendik. Kavalcı Hüso 15 yaşlarında halk oyunlarına ilgi duymaya, daha sonraki yıllarda da kaval çalıp türkü söylemeye başlamıştır. Kavalcı Hüso yaşamı boyunca köy düşünlerinin aranılan ismi olmuş, halk oyunlarına olan ilgisi ölümüne kadar devam etmiştir. ŞURKAV halk oyunları ekibi olarak Kavalcı Hüso'nun ölümünden 3 yıl önce 1994 yılında kendisinden bilinen oyunların orijinalini öğrenmiş, belgelemiş ve sergilemiş olduk.

1996 yılında ise Hilvan merkezinde bulunan usta davulcu rahmetli Ose Çep'in (Osman) evinde araştırmalara devam ettik. Bu çalışmalarımızda Urfa halk oyunlarına 8 oyun kazandırdık. Bu oyunlardan günümüzde oynananlar çeçano, dellocan, kerboz, şujun, gülhameda ve dinge adlı oyunlardır. Daha sonra, bugün hayatta olan dörtlü değnek oyunu üstatlarımızdan 1933 doğumlu Müslüm BALIKÇIN, 1935 doğumlu İbrahim BARAK, 1938 doğumlu İbrahim BALIKÇIN ve 1943 doğumlu İbrahim İNANÇ ile kayıt altına aldığımız röportajda "dörtlü değnek oyunu"nun orijinalinin "kılıç kalkan oyunu" olduğunu ve en son 1960'lı

**ARAŞTIRMA VE DERLEME ÇALIŞMASI
ŞANLIURFA HALK OYUNLARINDA ÜÇ KUŞAK 1994**

1-Kavalcı Hüseyin (Hüso)
2-M. Cemal Akbaş
3-ŞURKAV Halk Oyunları Ekibi

ARAŞTIRMA VE DERLEME ÇALIŞMASI /Hilvan -1996
M.Cemal AKBAŞ, Şükrü ÜZÜMCÜ ve Usta davulcu Ose Çep

yıllarda oynandığını öğrendik. Kılıç kalkan oyununu yeniden derleyerek 2003 yılında ŞURKAV halk oyunları ekibi olarak sahneledik.

Bu çalışmaları kendi imkânlarımızla yaptığımız için tüm ilçelerimize ulaşamadık. Oyunları mahallinde araştırmak ve derlemek maddi külfet getirdiğinden bu güne kadar hiçbir kurum, dernek, vakıf ve şahıslar araştırma yapamamıştır. Bu imkânsızlıklar nedeniyle Urfa halk oyunları yeteri kadar temsil edilememiş ve olması gerekere getirilememiştir.

"50 Yaş Üzeri Köyler Arası Mahalli Halk Oyunları Yarışması" Projesi (2007)

Bu arada kökeni daha çok köylere dayanan halk oyunlarının yeniden araştırılmasının çok zor olacağı düşüncesinden yola çıkarak köylünün merkeze getirilmesinin en doğru karar olacağı kanaatine vardık. Köylünün merkeze getirilmesiyle ilgili bir proje hazırladık. Halk oyunları adına Türkiye'de bir ilk olan bu projeye Şanlıurfa Valisi ŞURKAV Başkanı Sayın Yusuf YAVAŞCAN sahip çıktı. Bu proje 21 Mayıs 2007 tarihinde ŞURKAV tarafından düzenlenen "50 Yaş Üzeri Köyler Arası Mahalli Halk Oyunları Yarışması" ile hayata geçirildi. Bu yarışma Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü işbirliği ile yapılarak derleme ve tespit çalışması yapılmıştır.

Bu projede desteklerini eksik etmeyen danışma kurulu olarak başta Şanlıurfa Valisi ŞURKAV Başkanı Yusuf YAVAŞCAN'a Vali Yardımcısı Yıldırım MALGAÇ'a Abdullah BALAK, Mehmet OYMAK, Abuzer AKBIYIK, Hasan HAYIRLI, M.Cemal AKBAŞ'a Yürütme Kurulu olarak İ.Hakkı SÜZER, Halil BALIKÇIOĞLU, M.Emin KOÇDEMİR, İzzettin ÖNCÜ, Mehmet ÇOBAN, Feray ÜZÜMCÜ ve Tülin DEVECİ'ye Kültür ve Turizm Bakanlığı HAGEM eski Daire Başkanı Ahmet ÇAKIR ile Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı Oktay YILMAZ'a projenin gerçekleşmesinde maddi ve manevi katkı sağlayan ŞURKAV Yönetim Kurulu Üyelerine, halk oyunlarını özüne uygun yaşatma mücadelesi verenler adına teşekkür ederim.

AKÇAKALE MERKEZ İLÇE HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Laho kesre(gemi), Tek ayak, iki ayak düz, Soseh, Beş ayak, Abravi

CEYLANPINAR MERKEZ İLÇE HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Grani, Düz, Urfa Seylanisi, Gülhameda, Tek ayak, Kelek (Gemi)

BİRECİK MERKEZ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Şirvani, Tirge, İki ayak, Hasan Dağı, Mim, Halay (Abravi)

HALFETİ ÇAKALLI KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunları : Grani., Düz, Çep, Mim, Tirge, Peleven,

BİRECİK AYRAN KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Şirvani, Grani, Mim, Halay (Abravi)

VİRANŞEHİR MERKEZ İLÇE HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Şevko, Düz, Çeçan kızı, Lorke (Abravi)

BOZOVA DUTLUCA KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Urfalıyam Ezelden, İki ayak, Grani, İbramo, Halay (Abravi)

ŞANLIURFA MERKEZ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunları : Dörtlü Değenek, Grani, Düz, Abravi

BOZOVA YASLICA KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Urfalıyam Ezelden, Grani (Ağırılama),
Düz, Çepikelki ayak, Tirge, Şevko

CEYLANPINAR MADEN KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Cemlon (Soseh), Düz, Çecan kızı,
Ayşane (Abravi), Hımbılo, İki ayak

HİLVAN MERKEZ İLÇE HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Grani, Geftuno, Çeçan Kızı, İki ayak, Tek ayak,
Bendik, Seylani, İma, Mim

HİLVAN ÇİMDELİ KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Beş ayak, Temiağa, Keriboz, Dellocan,
Gülhameda, Kerçi, Serejeri,

HALFETİ BOZYAZI KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Grani, Düz, Üç ayak, İki ayak, Çeçan kızı, Rıško, Çepike

SURUÇ MERKEZ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Cezair, Grani, Düz, İki ayak, Dinge, Suruç Seylanisi, Keriboz

HALFETİ AŞAĞI GÖKLÜ KÖYÜ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Govent, Düz, Terge, İki ayak

SİVEREK MERKEZ HALK OYUNLARI TOPLULUĞU

Oyunlar : Grani, Düz, Tek ayak, İki ayak, Abravi

Fırat'ın Suları Altında Kalmaktan Kurtarularak Yaşatılan Bir Kültür Mirası

“HALFETİ FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI”

S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Harran Üniversitesi

Şanlıurfa MYO Öğretim Görevlisi

Yazgısına Terk Edilen Halfeti...

Anadolu'nun gözden irak bir köşesinde kalmış, Şanlıurfa'nın tarihi ilçelerinden biri olan Halfeti, kültür ve tabiat varlıklarıyla binlerce yıldan beri birçok medeniyete evsahipliği yapmıştır.

Halfeti, 2000 yılına kadar Fırat Nehri kenarında yer almaktaydı... Ama şimdi tarihi ilçenin sadece yarısı kalmış durumda...

Birecik barajıyla “Göle dönüşen Fırat”ın suları altında yarısı kalan Halfeti, 2000 yılı Nisan ayından sonra hafızasını kaybeden bir şehir oldu birdenbire...

Havzasıyla birlikte

uygarlıklar doğuran “Cennet'in Nehri Fırat”, artık yeni yüzyılda, dünya coğrafyasında eskisi gibi akmamaya başladı.

Baraj gölüyle sadece Halfeti'nin yarısı sular altında kalmadı. Daha kısa bir süre önce, sizi, Fırat'ın iki yakasındaki bahçelerde kilometrelerce zengin bitki örtüsü ve çiçeklerle karşılayan toprak;

fıstığı, narı, portakalı, eriği, dutu, inciri, üzümü, kayısı, bademi, fındığı ve cevizi ile sulara gömüldü. Fırat havzasında yatan tarih, uykusunda boğuldu adeta...

Önceleri, sal ile geçilen Fırat'ın karşı kıyısından bir tablo gibi seyredilirdi Halfeti. Geceleri ise albenili bir gerdanlık gibiydi... Oysa şimdi gölde yapılan tekne gezilerinde, buğulu bir hüznün içerisinde, gölün altından tarihin iniltileri duyulan bir kentin, kalan yarısını görürsünüz.... Sonra başına gelenlere yerinirsiniz.

En acısı ise, davetsiz bir misafir gibi gelen “Baraj suları” altında kaybolan yeşil kuşağı ve

Feyzullah Efendi Konağından Fırat ve Halfeti görünümü (1998)

Fırat'ın suları yükseldiğinde Halfeti (Ekim 2000)

tarihi yapıları bir daha görememek... Fırat Vadisi'nde yatan tarih, uykusunda boğuldu âdeta...

“Fırat'ın Sularıyla Boğulacak Kent Halfeti” Dia Sunumu

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapılacak Birecik Barajı'nın göl suları altında bir kısmının kalacak olmasından dolayı Halfeti'ye ilgim 1991 yılında başlamıştı. Şanlıurfa Valiliği'nce yaptırılan ve 1992 yılının Ağustos ayında çekimleri yapılan “Ateşi Bastıran Su” isimli Şanlıurfa belgesel filmine senaryo ve prodüksiyon konularında danışmanlık yapıyordum. Bu film için, çekim ekibiyle Halfeti'ye gitmiştik. Gördüğüm manzara karşısında çok etkilenmiştim. Halfeti ve Fırat inanılmaz bir güzellikteydi. Daha sonra 2002 yılına kadar her yıl dört mevsim fotoğraf çekmek için gidip geldim. 1500 civarında dia ve negatif arşivim oluşmuştu.

Fotoğraf çalışmalarımından oluşan “Fırat'ın Sularıyla Boğulacak Kent Halfeti” konulu dia gösterisini 23 Ekim 1999 günü Şanlıurfa'da Şair Nabi Kültür Merkezinde sundum. Bu gösteriyi Şanlıurfa Valisi Şahabettin Harput, Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç, Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Selçuk Yücesan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Şair Yavuz

Bülent Bakiler'in yanı sıra aynı gün yapılacak panel ve akşam yapılacak şiir gecesi için ilimize gelen çok sayıda bilim adamı şair ve il protokolü de izlemişti. Müzik eşliğinde sunduğum kaybolacak Halfeti görüntüleri herkesi etkilemişti. Salondan çıkarken Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Selçuk Yücesan yanıma gelerek, Halfeti'yi görmek istediğini ve sular yükselmeden orası için bir şeyler yapıp yapamayacağımızı görüşmek istediğini bana ilettiler. Sayın Valimiz de gösteriyi çok beğendiğini belirterek akşam yapılacak şiir gecesinde tekrar sunmamı istedi. Böylece gündüz ve gece bu gösteriyi 700 kişi izlemiş oldu. Ve Halfeti bir anda gündem oluşturdu.

Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç'un Kültür Mirasına İlgisi

Halfeti (1998) Feyzullah Efendi Konağı işaretli olan yerdedir.

Halfeti dia gösterisinden birkaç gün sonra Prof. Dr. Selçuk Yücesan ile birlikte Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç'u ziyaret ettik. Harran Üniversitesi'nin Halfeti'de bir ev olarak restore etmesini önerdik. Sayın Rektörümüz bu teklifi çok olumlu karşıladı ve Halfeti'ye gidip bir inceleme yapmamızı istedi. Prof. Dr. Selçuk Yücesan, Genel Sekreter Yardımcısı İnşaat Mühendisi Salih Cihan ve ben, 7 Kasım 1999 günü Halfeti'ye gittik. Halfeti, heyetteki arkadaşları da büyülemişti.

Halfeti'de su altında kalmayacak evlerden 1900 yılında yapılan “Reşit Efendi (Gökçek) Evi”, 1910 yılında yapılan “Bey Konağı (Bekir Bey)” ve 1912 yılında yapılan “Muhittin Kanneçi Evi”nin satın alınıp restore edilebilecek evlerin en güzelini olduğunu; ayrıca su altında kalacak evlerden Fırat'ın karşı kıyısında (H. 1319) 1901 yılında inşa edilen Feyzullah Efendi (Kökten) Konağı'nın taşınabileceğini Halfeti dönüşü Sayın Rektörümüze rapor ettik.

Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç'un da bulunduğu bir değerlendirme toplantısında Halfeti'de su altında kalmayacak üç güzel evden birinin satın alınıp restore edilmesi ve turizme açılması fikri üzerinde duruldu. Sonra bu evlerin sahipleriyle görüşüldü. Yüksek fiyat istemelerinden dolayı vazgeçilme noktasına gelinmişti.

Konak taşınmadan önce (1999)

Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. A. Cihat Kürkçüoğlu, su altında kalacak olan Kale Meydanı Mahallesi'ndeki Fezullah Efendi (Könken) Konağı'nın Birecik Barajı nedeniyle kamulaştırıldığını ve bedelinin ödendiğini, bu konağın taşınıp Osmanbey Kampüsü'nde yeniden inşa edilmesinin daha uygun olacağı hususunda Sayın Rektörümüze öneride bulundu. Böylece baraj gölü altında kalacak tarihi bir yapının sökülerek üniversitenin Osmanbey Kampüsüne taşınması konusu gündeme geldi.

Taşınmadan önce konağın avlusu (1999)

Halfeti'deki en güzel mimari örneklerinden biri olan tarihi Konak, Halfetili bazı ailelerin yaşadığı Fırat'ın batı yakasındaki "Kalemeydanı Köyü"ndeki bahçelerin içinde yer alıyordu. Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç; taşıma işinin çok büyük maliyeti olacağını, üniversitemizin imkânlarının buna yetmeyeceğini belirterek, destek bulunması gerektiğini belirtti. İki ay kadar

Konağın eyvanından Halfeti'ye bakış (1999)

Konağın Avlusu (1999)

süren destek arama çalışmaları sonuçsuz kaldı. Konağın taşınmasına destek bulunamayınca moralimiz bozulmuştu. Çünkü sular 2000 yılı Nisan ayından itibaren hızla yükselecekti.

100 Yıllık Taş Konağın Sökülmesi ve Taşınarak Yeniden İnşa Edilmesi

2000 yılı başında Rektör Prof. Dr. Uğur Büyükburç, bu konağın taşınmasını ve yeniden inşasını üniversite olarak yapacaklarını açıklayınca çok mutlu olduk.

Fezullah Efendi Konağı bulunduğu yerden sökülmeden önce, Yrd. Doç. Dr. A. Cihat Kürkçüoğlu danışmanlığında

serbest mimar Cevher İlhan ve serbest tekniker Ali Çetin tarafından rölöve ve restitüsyonu yapıldı.

Sanat Tarihçisi Yrd. Doç. Dr. A. Cihat Kürkçüoğlu, Okt. Mehmet Oymak, Serbest Mimar Cevher İlhan, İnşaat Mühendisi Mehmet Öztop, İnşaat Mühendisi Necati Yıldız, İnşaat Mühendisi Murat Kadayıfçı ve Tekniker Zeki Gözoğlu'ndan oluşan restorasyon ekibinin nezaretinde konağın taşları numaralanıp 2000 yılı Mayıs ayına kadar söküldü. Birecik Barajı göl alanı altında kalacak olan Halfeti'deki bu taş konak 150 km mesafedeki Harran Üniversitesi Osmanbey Yerleşkesi'ne (Şanlıurfa'nın 20 km doğusuna) taşınarak, iki yıl içinde restorasyon ekibinin başarılı çalışmaları ve Urfalı "taşçı ustaları" tarafından orijinaline uygun bir biçimde yeniden inşa edildi.

Halfeti'den taşınmadan evvel konağın zamanla yıkılmış bölümleri ve yapıya sonradan yapılmış ilaveler, yeniden inşa sırasında aslına uygun biçimde tamamlanarak konak özgün kimliğine kavuşturulmuştur.

Tarihi konağın esas cephesi bulunduğu yerde önünden akan Fırat Nehri nedeniyle doğuya yönlendirilmiş iken, yeni yerinde gölet manzarası nedeniyle güneye yönlendirilmiştir.

Konağın sökülmesi (Mart 2000)

Konağın sökülmesi (Mart 2000)

Konağın önüne yapılan gölet ise taş yapının Fırat'a hasretini azaltmış oldu...

Böylece iki katlı konak, ilk inşasından 100 yıl sonra baraj suları altında kalmaktan kurtarıldı. Ve bir tarih yeniden canlandırıldı...

Davetsiz bir misafir gibi gelen "baraj suları" altında kaybolan Fırat Nehri'nin yeşil kuşağını ve Halfeti'deki tarihi yapıların yarısını bir daha görememek ise ayrı bir hüznü olarak kaldı bizlerde...

Konağın Osmanbey Yerleşkesinde yeniden inşası (2002)

Konağın Taşınarak Yaşatılması Türkiye'de Bir İlk Oldu

Kültür varlıklarımıza sahip çıkmak, korumak ve yaşatmak amacı ile Harran Üniversitesi'nin başlattığı sahiplenme çalışmalarının en önemlisi, sular

Konağın Osmanbey Yerleşkesinde yeniden inşası (2002)

altında kalacak olan "Halfeti Feyzullah Efendi Konağı"nın Osmanbey Yerleşkesi'ne taşınarak yeniden inşa edilmesidir. Kültürel mirasa sahip çıkan Harran Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uğur Büyükburç'un azmi ve iradesiyle "Türkiye'de bir ilk" gerçekleştirildi.

2002 yılı Haziran ayında yeniden inşası tamamlanan "Feyzullah Efendi Konağı", 27 Mayıs 2003 tarihinde 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından yeni yerinde törenle hizmete açıldı. O günden bu güne binlerce misafir bu konakta ağırlandı.

Feyzullah Efendi Konağı, konferans salonu, okuma salonu ve şark odalarıyla altı yıldan beri Harran Üniversitesi'nin kültür faaliyetlerinin yapıldığı bir mekân haline geldi.

Feyzullah Hilmi Efendi

Konak sahibi Feyzullah Hilmi Efendi'ye ait mühürden, "1886-1887 yıllarında Rumkale Kazası Aşağı Mahallede Hazırlık Mahkemesi Yazılı Anlaşmalar Başkatibi" olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. "Geleneksel Halfeti Evleri" grubuna giren konağın kitabesine göre Feyzullah Hilmi Efendi bu yapıyı 1901-1902 yıllarında yaptırmıştır.

Feyzullah Hilmi Efendi'nin Mührü

Konağın Özellikleri

Gaziantep ili, Nizip İlçesi Kalemeydanı Köyü'nde yer alan bu tarihi konak, Halfeti ilçesinin hemen karşısında, Fırat Nehri'nin

Konağın yeni yerinde zemin kattaki konferans salonu

Konağın yeni yerinde üst katındaki şark odası (2003)

Konağın yeni yerinde alt katındaki oda (2003)

batı yakasında bulunması ve ulaşımının Halfeti ilçesinden sağlanması, sakinlerinin Halfeti ilçesinde ikamet etmiş olması nedeniyle Halfeti ilçesindeki taşınmaz kültür varlıkları envanter listesine yer almaktaydı.

Geniş bir bahçe içerisinde yer alan, Geleneksel dış sofalı ve eyvanlı Türkevleri planında "kesme taşlar"dan iki katlı olarak inşa edilmiş olan konağın ana giriş kapısı, batıdaki başodanın altından yuvarlak kemerli bir geçitten "oda hayatı" denen avluya olmaktadır. Bu avludan başka bir kapı ile konağın doğudaki esas cephesi önünde yer alan bahçeye geçilir.

Kapı üzerinde H.1319 (M.1901-1902) tarihli konağın inşa kitabesi şöyledir.

Ana Giriş Kapısı üzerindeki Kitabe:

Zaman-ı devlet ki Feyzullah Efendu

Bu dar-ı hurremi hoş kıldı bünyad

Bihışt âsâ müzeyyen kasr-i dilkeşi

Çü oldu bu havalide nevicad

Felek döndükçe ma'mur eyle Ya Rab

Ahalisin dahi mesrur (u) dilşâd

Yazıldı cevherin tarih-i Tefvik

Zehi her lahza kasr-i dilkeş âbad

1319 (M.1901)

-U- planında, iki katlı konağın alt katının batısında kuzey-güney yönünde uzayan tonoz örtülü depo ve kiler bulunur. Bu bölümün önünde ortada yuvarlak kemerli, düz direk örtülü bir eyvan ve her iki yanında birer oda bulunmaktadır.

Konağın yeni yerinde zemin kattaki bir odası (2003)

Zemin katta, yan kanatlarda bulunan düz direk damlı birer odanın üzeri boş olup teras olarak değerlendirilmiştir.

Birinci kata, zemin kat eyvanının önündeki dik taş merdivenle çıkılır. Revaklı bir sofası bulunan bu katta; ortada bir eyvan, solunda bir oda, sağında iki oda yer alır. Eyvanın gerisinde, dışarıya çıkıntı şeklinde başoda bulunur. Başodanın altında konağın ana giriş geçidi yer almaktadır. Birinci kattaki revak ve odaların üzeri ahşap tekne tavanla örtülü olup çatı kiremit kaplıdır.

Konağın yeni yerinde üst katındaki eyvan (2008)

Birinci katın kuzeyindeki odanın üzerinde H.1319-1321 (M.1901-1904) tarihli bir kitabe şöyledir:

Ya müfettihe-lebvab

İftahlena hayr-elbab

1319-1321 (M.1901-1903)

Birinci kat eyvanının köşe sütunçelerindeki başlıklarda görülen basit süslemeler ve eyvanın döşemesinde görülen siyah taş sırası dışında konakta herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Zemin ve birinci kattaki odaların kapı ve pencere kepenkleri, dolaplar, duvarların etrafını üst sırada çevreleyen süslemeli pervazlar konaktaki ağaç işçiliği örneklerini teşkil ederler.

Konağı alt katında sekiz oda, üst katında dört oda olmak üzere toplam 12 oda bulunmaktadır.

Feyzullah Efendi Konağı'nı Mutlaka Görünüz...

Şanlıurfa-Mardin yolunun 20. kilometresinde "GAP Bölgesi Kültür Turları" güzergâhı üzerinde bulunan tarihi "Feyzullah Efendi Konağı" Birecik Barajı göl alanı altında kalmaktan kurtarılan tek mimari eserdir. Bu konak mutlaka kültür turlarının gezi programlarına alınmalı ve bölgemize gelen turistlere gezdirilmelidir. Bu gerçekleştirilir ise yapılan hizmet daha da anlam kazanacaktır.

Kaynaklar:

- KÜRKÇÜOĞLU, S. Sabri., "Halfeti'de Sessizliğin Son Resitali", Edessa Kültür Dergisi. Şanlıurfa, Sayı: 5 (1999), s. 20-21
- KARAKAŞ, Mahmut., Şanlıurfa İl ve İlçelerinde Kitabeler, Ankara 2001, s. 356-357.
- KÜRKÇÜOĞLU Yrd.Doç.Dr. A. Cihat., Halfeti ilçesindeki taşınmaz kültür varlıkları KVE - 63 - 7- numaralı (Feyzullah Efendi Konağı) envanter fişi (1999)
- YENER, Emin., "Gaziantep İli, Nizip İlçesi, Kalemeydanı Köyü Araştırmaları 1999", 11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara 2001, s. 249-255.

1927 URFA SALNÂMESİ'NİN “URFA'NIN AHVALİ TARİHİYESİ” BÖLÜMÜNÜN TARİHİ AÇIDAN İNCELENMESİ

Selahattin Eyyubi GÜLER

Yerel Tarih Araştırmacısı

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk vilâyet salnâmesi 1866 yılında çıkarılmış olup yayınlanan ilk vilâyet salnâmesi Trabzon (1866) ve Tuna (1869) vilâyetlerine aittir. En çok ve en uzun yayınlanan vilâyet salnâmesi ise 1867-1912 yılları arasında 35 cilt olarak yayınlanmış olan Halep Vilâyet Salnâmesi'dir.

Urfa'nın ilk vilâyet salnâmesi (Urfa Hakkında Tabîî, Coğrafi, İçtima'î, İktisâdî, Tarihi, Mülki Malumat-ı Cami' Salnâme, İstanbul 1927) 1927 yılında ilk Urfa Valisi Fuad (Uray) Bey'in döneminde bir komisyon tarafından Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır. Bu tarihten sonraki salnâmeler ise 1967, 1973, 1988 ve 1997 yıllarında İl Yıllığı adıyla çıkarılmıştır.

1927 yılında yayınlanan Urfa'nın ilk salnâmesi, halen birçok araştırmacı tarafından kaynak olarak kullanılmaktadır. Salnâme incelendiğinde, hazırlanırken veya yazılırken yapılmış birçok bilgi ve tashih hatasını görmek mümkündür. Bahsedilen hatalar, araştırmacılar tarafından da düzeltilmeden aynen kullanılmaktadır. Bu salname, günümüz harflerine çevrilip 1998 yılında yayınlanmıştır. Bu çeviri metinde de bilgi, tashih ve okuma hatalarına rastlamak mümkündür. Her iki metindeki mevcut bilgi ve tashih hatalarının düzeltilmesi, Urfa'nın tarih ve kültürü açısından zorunlu hale gelmiştir.

Yazımızı oluşturan konu, adı geçen salnâmenin 46-88 sayfaları arasında verilen “Urfa'nın Ahvali Tarihiyesi” (Urfa'nın Tarihi Durumu) adlı bölümdür. Bu bölüm hazırlanırken, bazı ünlü Arapça ve Fransızca kaynaklara ulaşıldığını biliyoruz. Ancak bu bilgiler, maalesef bir tarih yazma metodu kullanılmadan çok basit bir şekilde kaleme alınmıştır. Bazı isimler dilimize çevrilmesi gerekirken, bu yapılmamış ve Fransızca formları aynen verilmiştir. Ayrıca bazı muhtelif ve gereksiz bilgiler de birkaç kaynaka karşılaştırılmadan ve teyit edilmeden aynen aktarılmıştır.

“Urfa'nın Ahvali Tarihiyesi” bölümünü sadeleştirmek suretiyle, bilgi ve tashih hatalarını düzelterek yeniden kaleme aldık. Paragraf halindeki orijinal metni tırnak içinde verdik. Düzeltilmesi gereken yerlerde dipnotlar açarak doğrularını verdik. Kısmen yeni bilgilerle destekledik.

URFA'NIN AHVALİ TARİHİYESİ

“ Servet kaynakları ve bitki örtüsüyle eski kavimlerin ihtiraslarını çeken ve Batı ile Doğu arasında doğal bir güzergâh olan Mezopotamya bölgesi, eski zamanlardan beri sayısız toplumların bir mücadele sahnesi olmuştu. Urfa şehri, bu bölgenin önemli merkezlerinden biri bulunduğu için, uzun bir süre Mezopotamya'nın kader dalgalarıyla sürüklenmiş ve gerçek sahibine terk edilinceye kadar pekçok olayı tarihe geçirmiştir. Meşhur olayları olan bu eski şehrin tarihi durumunu -her tarih kitabında olduğu gibi- devirlere ayırmak zorunludur.

Urfa'nın tarihi olaylarına bakılınca; tarihin önemli bulduğu Eski Toplumlar ile Abgarlar, Araplar ve Türk hâkimiyet gibi belli başlı dört devrin göze çarpmakta olduğu görülür. Bundan dolayı bu bölüm 4 döneme ayrılmıştır. Eski Toplumlar, Abgarlar, Araplar ve Türk hâkimiyeti.”

ESKİ TOPLUMLAR DÖNEMİNDE URFA

“Urfa ve Eski İsmi: Dicle ve Fırat nehirlerinin bereketli kucağında uyuyan iki nehrin arasındaki geniş arazide milattan 4-5 bin yıl önce büyük bir medeniyet beşiği kuran ve Turani tanınan Sümerlerle Hititler hakim bulunuyorlardı.”

“Makedonyalılar “Edessa”, Yunanlılar “Kalirue”, Arapların “el-Ruha” diye isimlendirdikleri “Urfa” şehri, Sümerlerin ve Hititlerin, daha sonra da bu bölgeye hakim Asurluların şöhretli şehirlerinden sayılırdı.”

Sümerler, Hititler ve Asurlular döneminde maalesef Urfa hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

“Makedonyalılar (yaklaşık M.Ö. 332) İskender komutasında Asya'da birçok şehirleri zapt ettikleri zaman Urfa'yı da fethetmişler ve Urfa şehrini Makedonya'daki Edessa: Vodina (1) kasabasına benzeterek bu şehre dahi Edessa adını vermişlerdi.”

“Yunanlılar da bu şehre “akarsuları güzel” manasına “Kalirua” demişlerdi. Arapların “el-Ruha” demeleri bu Yunanca ismin bozulmuş bir şeklidir. “Urfa'nın “Ruha”dan değiştirilmiş olması muhtemeldir. Bazı tarihçilerin tespitine göre, Urfa'nın eski adı “Urhay”dır. “Urhay”ın tarihi belgeye dayalı sihatli bir türetilmiş

bulunmadığı için, bunu zamanların karanlıkları içinde kaynağı bilinmeyen ırka ait bir kelime olarak kabul etmek zorunludur. Bu görüşte "Urfa'nın "Urhay"dan alınmış olması ihtimali vardır."

"Urfa ve civarına "Osrhoene"(2) de denilmiştir. Roma imparatorlarından Konstantios (3) (337-361) 349 tarihinde (Amida: Diyarbakır)'ı sağlam bir kale haline getirdi ve iki eyalete böldü."

"Merkez "Amida" olmak üzere kuzeydoğuya sadece "Mezopotamya" en önemli şehir ve merkezi "Edessa" olan güneybatı kısmına da "Osroene"(4) adını vermiştir."

"Batnae:Suruç, Birtha:Birecik, Karrae:Harran, Zeugma: Rumkale, Samosata: Samsat, Tella:Viranşehir, Sibabarka: Siverek, Kallinis: Rakka, Nsepin: Nusaybin, Reşayna: Resülayn şehirleri "Osroene eyaleti" içindeydi."

"Bu taksimat, Roma istilasının ilk dönemlerinde değişmemiştir."

"Urfa, Harran ve Samsat şehirlerini kapsayan bölgeye İslamiyetten önce "Diyar-ı Rabi'a" denilirdi. Bu isim buralarda yerleşmiş olan "Beni Rabi'a" (Rabi'aoğulları) kabilesine nisbetle konmuştu. "Diyar-ı Rabi'a", Fırat-Habur nehirleri arasında bulunan güneybatı kısmına düşüyor ve Urfa İslamiyet devrine kadar bu bölgeye sahip bulunuyordu."

"Urfa'ya "Ur" veya "Ur el-Keldanin" diyen tarihçiler de vardır. Lakin "Ur" Arab Irak'ında ve Fırat'ın sahilinden biraz uzakta Babil şehrinin güneyindedir."

"Sümerlerin çok önemli bir ticaret merkezi idi. Ticaret gemileri İran Körfezi ile Hint Okyanusu'nun sonsuz açıklarına kadar giderdi."

Bu şehrin konumu bugün Arapların Makir (?) dedikleri yerdir. Bundan dolayı Urfa'nın eski adına "Ur" veya "Ur el-Keldanin" demek doğru değildir.

"Eski Sınırı: Urfa, kuzeyde Siverek (Sibabarka), güneyde Rakka (Kallinis), doğuda Viranşehir (Tella), batıda Fırat (Purat) ile sınırlanmıştır."

"Pek uzak pek karanlık olan geçmişine eli uzanamayan tarih, o zamana ait sınırı kesin bir şekilde tayin etmekten acizdir."

"Doğal sınırı batıda Fırat, kuzeyde Malatya Dağları olmak üzere tespit edilebilir. Güneydeki sınırı muhtemelen çöle kadar uzanıyordu."

"Urfa'nın Kuruluşu: Konumu itibarıyla tarihte pek önemli roller oynayan bu şehrin kuruluş zamanına dair az birşey bilinir. Bu şehrin tarihi, Hıristiyanlığın ortaya çıkışından 132 yıl önce kurulan Osrhoene Krallığı ile başlar. Bundan önceki zamanlar yazılan bilgiler hurafeden sayılır."

Tespit edilemeyen bir Yahudi bilgininin rivayetine göre, "Urfa" Nemrud tarafından kurulan ve Tevrat'ta "Erekh"(5) denilen şehirdir. Bu rivayet Hıristiyanlarca da kabul

edilmiştir.

Bu isim hakkında bir açıklama yapmak ihtiyacını hissediyoruz. Kilise babalarının farklı yorumlarından dolayı sehven Erekh'in Urfa olduğu sanılmış; ancak daha sonra yapılan bilimsel araştırmalarda Erekh'in Urfa değil de Güney Mezopotamya'daki Uruk şehri olduğu anlaşılmıştır.

"İbn-ül İbri (yani Abu'l Farac Bar Hebraeus) Vak'ayinamesinin bir sayfasında, Urfa'nın kuruluşunun "Büyük" lakaplı olarak tanınan Hüzmüz'e dayandırılır."

"Tarihi gibi görünen eski bir rivayette, Edessa'nın (6) İsa'nın doğumundan 304 yıl önce "Seleukos Nikator" tarafından inşa ve tamir edildiğini bildiriyor."

"Biri diğerine uymayan şüpheli rivayetler içinde gerçeğe uygun bir şekil bulmak zordur. Tarihi belgelerin bu önemi önünde yarı karanlıkla örtülü olan esas gelenekleri birleştirmek zorunludur."

"Urfa'nın güneybatısında ve şehre hemen 1 saat uzaklıkta geçmişin ebedi sessizliği içinde çevresine büyük bir gösterişin gülümsemesini ve esrarengiz hayaletlerini sunan mağaralarla mahut yalçın kayalıklar mevcuttur ki, harabelerine halk arasında "Nemrud'un Tahtı" denilir. Bu taht, Nemrud'un dinlenme yeridir."

"Nemrud'un Tahtı" denilen yer aslında "Deyr Yakub" adlı bir manastır kalıntısıdır. Nemrud ile ilgisi sadece efsanevidir."

"Haleflerine kırık nağmeler çalan ve geçmişe derin hasretler okuyan bu taht, bugün belirsiz izleriyle bu ananın canlı bir heykeli olarak nazarı itibare alınabilir. Bunun üzerine bu anane, Urfa'nın Nemrud'lar zamanında mevcut olduğu kanaati önünde bizi bir süre tutuklayabilir."

"Halil-ür Rahman Gölü sonundaki odaların birinde tesadüfen bulunup mali 1301 (miladi 1885) tarihinde İstanbul Müzesi'ne gönderilen Azer'in (7) olduğu anlaşılan heykel de Urfa'nın Asurlular zamanında mevcut olduğu kanaatini uyandıran bir şekilde anlatır."

Heykelin Hz.İbrahim'in babası Azer'e ait olduğu konusu aklın kabul edemeyeceği bir şeydir. Bu iddianın neye dayanılarak ortaya atıldığı belirtilmemiştir. Ayrıca heykelin hangi döneme ait olduğu da bilinmemektedir.

URFA'NIN ESKİ HÂKİMLERİ

"Tarih, Mezopotamya'da ilk önce ırk olarak Turani olan Sümerler'i bulmuştur. Sümerler, Asurlular'dan önce bu kıtada yerleşmiş ve bir hükûmet kurmuşlardı. Kendilerine özgü yazıları ve medeniyetleri vardı."

Sümerler'in Turani yani Türk olduklarına dair şimdiye kadar bilimsel bir dayanak bulunamamıştır.

"Sümerler, Elcezire'de büyük şehirler, muazzam tapınaklar yapmışlardı. Medeniyetin sosyal etkisiyle icat etmiş oldukları çivi yazıları Asurlular'ın yazılarının esası

olmuştur.”

“Mezopotamya'da medeniyetinde tarihin tanıdığı “Sümer”ler neslen Türk idiler. İşte bu kıtanın bir parçası olan Urfa da milattan 4-5 bin yıl önce ırkan Türk olduğu sabit olan “Sümer”lerin hakimiyetleri altındaydı.”

“Son zamanlarda Kargamış: Cerablus'da keşfedilen eserlerle bu havali bir zaman “Hitit”lerin hakimiyetleri altında yaşamış olduğu muhakkaktır.”

“Yarının daha geniş araştırma ve kazıları “Sümer”lerle “Hitit”lerin karanlıkta kalan birçok tarihi durumlarını meydana çıkaracağı şüphesizdir.”

“Elcezire'yi uzun bir zaman hakimiyetleri altında bulunduran “Sümer”lerle “Hitit”lerin idarelerinden sonra Urfa, Sümerlerin yerine geçen Asurluların ve Keldaniler'in hakimiyetleri altına girmiştir.”

“Elcezire'nin Keyhüsrev tarafından istilası üzerine Keldani hükûmeti çökmüş ve bu kıta ile beraber Urfa, İranlıların eline düşmüştür (M.Ö. 540)”(8)

“Makedonya kralı Büyük İskender, III. Dara'yı yenerek Asya'ya girdiği zaman (M.Ö.332),(9) Mezopotamya'yı da ülkesine katmış ve bu sebeple Urfa, Büyük İskender'in hakimiyeti altına girmiştir. İskender'in ölümünden sonra, ülkesi komutanları arasında taksim edilmiştir. Bunlardan Elcezire, Suriye ve İran'da bir devlet kuran Seleukos (M.Ö. 306) (10) Urfa'ya sahip olmuştu.”

“237 sene devam eden Seleukoslar Devleti, Roma komutanlarından Pompeius'un ordusuna yenilerek tarih sahnesinden silinmiş (M.Ö.69) ve (yaklaşık 686?) tarihinde bu devletin arazisi ile beraber Urfa, Roma hakimiyetine katılmıştı.”

Osmanlıca metinden alınan yukarıdaki paragrafta büyük tarih eksiklikleri göze çarpar. Seleukos Krallığı, M.Ö. 306 yılında kurulurken sınırları içinde Urfa bölgesi de bulunuyordu. Urfa bölgesi, bilinmeyen bir tarihte (M.Ö. 137 ?) İran kökenli Parth Krallığı'nın eline geçmişti. Bunlardan sonra Urfa bölgesinde Edessa Krallığı'nı (M.Ö. 132-M.S. 244) görüyoruz. Urfa bölgesi, ancak miladi 244 yılında Roma hakimiyetine girmiştir. Bu tarihten önce, kısa süreli birkaç kez Roma'ya tabi olunmuştur.

“Eskiçağın kalın perdeleriyle örtülü olan tarihi dönemlerinde Urfa için daha fazla bilgi bilinmiyor. Bundan sonra tarih Urfa'da Abgarları tanıyabilir.”

Osmanlıca metinde Romalılar, Abgarlardan yani Edessa Krallığı'ndan önce anlatılmıştır. Gerçekte Abgarlar, Romalılardan daha önce Urfa'da krallık kurmuşlardır.

ABGARLAR

“İçteki ihtilallerle güç ve kuvvetinden düşen “Seleukos” (11) hanedanı, Fırat'ın öte tarafında malikanelerini Partlar'a karşı korumaktan vazgeçmişlerdi. Babil ve Mezopotamya'da küçük beylikler kurulmuştu. Bu beylikleri kuran aşiretlerin

büyük bir kısmı Kıptiler'den ibaret idi.”

“Askeri kuvvetleri ile ticaretleri, Roma imparatorlarının en iyilerinden olan Trajanus(12) tarafından mahvedildiği zaman Kıptiler Fırat'ın verimli arazisine çekilerek çiftçilikle meşgul olmuşlardı. Arap tarihçileri, bunları fellah (işçi) olarak kaydetmişlerdir.”

“Kufe civarında oturdukları, Sevad, Süryani edebiyatında da “Beyt-i Aramiye” yani “Aramilerin Ülkesi” ismi verilmiş, bundan dolayı Süryanilerce Kıpti toplumu “Aramiler” ismiyle tanınmıştır.”

“Yunanlılar ve Romalılar, Süryanileri (13) Araplardan ayıramazlardı.”

“Kitabelerini Arami dili ve yazısıyla yazmış iseler de buna bağlı olarak Süryanilerin Arami olduklarına hükmedilemez.”

Osmanlıca metinde geçen bu tez, tamamıyla yanlıştır. O dönemlerde Arami lehçesi ve yazısı genel bir dil durumunu almış olduğu için, Süryaniler Aramiceyi yazı dili olarak kullanmışlardır.

“Tacitus, Urfa krallarını, Plinius da Osrohene'lileri Arap olarak isimlendirmişlerdi. İşte uzun süre Urfa'yı hakimiyetleri altında bulunduran ve Arami ırkına bağlı olan bu krallara “Abgarlar” ismi verilmiş ve Urfa milattan önce 200 yıldan, milattan sonra 300 yıla kadar bunların hakimiyetleri altında yaşamıştır.”(14)

“Abgar krallarının sayısını, veraset sıralarını ve tahta çıkışlarını tespit edebilen tarihi bir belge elde edilememiştir. Yalnız bilgi olmak üzere, “Abgar” krallarının isimleriyle saltanat sürelerini gösteren Dionysius'un (15) cetveli aşağıya çıkarılmıştır:”

Edessa krallarının isimleri ve saltanat süreleri

ARYU (M.Ö. 132-127)

ABDU (MAZ'UR oğlu) (127-120)

FRADAŞT (GEBAR'U oğlu) (120-115) (16)

I.BEKRU (FRADAŞT oğlu) (115-112) (17)

II.BEKRU (BEKRU oğlu) (112-94)

II.BEKRU ve I.MA'NU (94)

II.BEKRU ve I.ABGAR PEKA (94-92)

I.ABGAR PEKA (92-68)

II.ABGAR (ABGAR oğlu) (68-53)

-- Saltanat boşluğu -- (53-52)

II.MA'NU (52-34)

PAKORİ (34-29)

III.ABGAR (29-26)

IV.ABGAR SUMMAKA (26-23) (18)

III.MA'NU SAFLUL (23-4) (19)

V.ABGAR UKKAMA (MA'NU oğlu) (4-M.S.7) (20)

IV.MA'NU (MA'NU oğlu) (7-13)

V.ABGAR UKKAMA (MA'NU oğlu) (13-50) -II.kez-

V.MA'NU (MA'NU oğlu) (50-57)

VI.MA'NU (MA'NU oğlu) (57-71)

VI.ABGAR (MA'NU oğlu) (71-91)

-- Saltanat boşluğu -- (91-109)

VII.ABGAR (İZZED oğlu) (109-116)

-- Saltanat boşluğu -- (116-118)

YALUD ve PARTHAMASPAT (118-122) (21)

PARTHAMASPAT (122-123)

VII.MA'NU (İZZED oğlu) (123-139)

VIII.MA'NU (MA'NU oğlu) (139-163)

VAİL (SAHRU oğlu) (163-165)

VIII.MA'NU (MA'NU oğlu) (165-177) -II.kez-

VIII.BÜYÜK ABGAR (MA'NU oğlu) (177-212)

IX.ABGAR SEVERUS (ABGAR oğlu) (212-214) (22)

IX.MA'NU (ABGAR oğlu) (214-240)

X.ABGAR (240-242)

XI.ABGAR FERHAD (MA'NU oğlu) (242-244)

"Son zamanlarda Urfa'da bulunan bazı mozaik ile kitabeler, Dionysius'un bu cetvelindeki kralların sayıları üzerinde bir değiştirme meydana getirmiştir."

Osmanlıca metinde verilen kral isimlerinde, I. Ma'nu, II. Ma'nuIX.Ma'nu; I. Abgar, II.AbgarX.Abgar şeklinde bir sıralama yapılabilirdi. Bu sıralama yapılmamakla birlikte, o sıralarda bilinmesine rağmen kralların tahta çıkış ve tahttan iniş tarihleri de verilmemiştir.

"Tarihçi Bay J.B.Chabot (23) 'nun incelediği bir mozaikte 6 resim bulunmuştur."

(Aftuha Mozaigi) 1901 yılında Samsat Kapısı civarında bulunmuştur. Şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir. Tarihsiz olup muhtemelen III. yüzyılın başlarına aittir. Mozaik üç çerçeveden oluşmuştur. Yukarıdan aşağıya doğru başlayıp sağdan sola doğru yazıları şöyle okuyabiliriz:

I- 1) Germo oğlu Aftuha.

2) Sumo. (24)

II- 1) Germo.

2) Aso.

III-1) Bartalaha.

2) Ben Germo oğlu Aftuha. Bu ebediyet (25) evini kendim için ve çocuklarım için ve varislerime her zaman için yaptım.

3) Şalmet."(26)

"Urfa'nın kale harabesinde bugün dikili bulunan iki sütundan biri üzerinde oyulmuş kitabede de Aftuha ismi okunmuştur ki, bir hükümdar olduğundan şüphe edilemeyen Aftuha'nın, Abgar kralları serisine dahil olduğu anlaşılmaktadır."

"Bu mozağin bulunduğu mağaranın kapı kısmından başka, her tarafında birer insan boyunda yontulmuş taşlar vardır. Cephesindeki taşın üzerinde iki büst, sağ ve sol taşların üzerinde ikişer büst ile mozaige (27) keskin bakışlarını yöneltmiş birer kaplan mevcuttur. Bu kaplanlar ölümlerini ruhlarını korumakla görevlidirler."

"Urfa suru dışında kaya üzerinde kabartma heykeller ve birçok kitabelerle işlenmiş mağaralar bulunmuştur. Bunlardan birinin kapıya bakan tarafındaki yüzü üzerinde görülmekte olan 5 insan heykeli vardır. Ortadaki, sol (28) dirseğini ustaca yapılan bir taşla dayamış ve hafifçe eğdiği sağ ayağının altına sol ayağını alarak uzanmış ve sağ elini ayakta duran bir insana uzatmıştır. Uzanan vakur ve heybetli bu (29) heykelin başı üstünde (30) beşi yatay ve ikisi de dikey olarak 7 satırdan oluşan bir kitabe vardır."

"Bu heykelin sağ ve solunda ayakta duran ikişer insan heykeli ve iki heykelin arasında dikey olarak ikişer satır yazı vardır."

"Bu mağara, grup halindeki bu heykellerin ve yüksek bir ailenin mezarıdır. Bu mezar bir kral mezarı mıdır? Milattan önce veya sonra mıdır? Bu şüpheler karşısında derin düşüncelere bağlanmak gerekir. Lakin uzmanının araştırma ve incelemesi, mağarada ebedi bir uykuya dalan bu insanların kim olduklarını bildirmekte güçlüğe maruz kalmayacağı ve ihtimal ki, Abgar kralları serisine bir kral daha ekleyeceği doğaldır."

DİN VE MEZHEP

"Yıldızlara Tapınma: Urfa halkı, çok eski zamanlardan beri yıldızlara taparlardı. Yıldızlara tapınma zamanında Urfalıların milli bir tanrıları yoktu."

"Güneş de Urfa'nın büyük bir tanrısı idi. Şehrin kuzeyinde güneş tanrısının bir tapınağı vardı."

"Urfalılar, Monim ve Aziz'i eşit tanrı olarak onlara ortak edinirlerdi. Monim ve Aziz, güneşten önce doğan sabah yıldızı ve güneşin batışını izleyen akşam yıldızı idi. Bay François Cumont, (31) bu mezhebin çok eski zamanda Urfa'ya girmiş olan Mithra mezhebine uyduğunu beyan ediyor. Bununla birlikte teslis (üçleme) ile aşağıdaki Urfa sikkelerinin üzerinde kralların tacını süsleyen üç yıldızla temsil edilmiştir."

"Krala özgü taç üzerinde tasvir edilen ve aşağıya fotoğrafı konulan sikke üzerindeki hilalde Urfa'da "Ay"ın tanrı olduğuna bir delildir. Anlaşıyor ki, güneş ve ay Urfa tanrıları arasındadır."

"Şehrin ortasında büyük bir sunak da vardı. Cinlere bu

sunakta kurban sunulurdu. Bu sunak, Hıristiyanlığın Urfa'ya gelmesinden oldukça uzun bir zaman sonra kadar dini hayatını korumuştur.

“Hıristiyanlık: Hz.İsa zamanında Urfa, yine Abgar krallarının hakimiyetleri altında bulunuyor ve “Osrhoene” (32) Roma ve İran'ın siyasi hakimiyetlerinden uzak, hür ve tek başına yaşıyordu.

“Merkezi Urfa olan “Osrhoene”, bu sırada yıldızlara tapıyordu. Yıldızlara tapınma, Kral (Abgar) Ukama (33) zamanına kadar devam etmiş ve bundan sonra Hıristiyanlık Osroene'de yayılmıştı.”

“İnsanlığın, binlerce yıl devam eden çeşitli dinlerden teslis esaslarına dayalı bir dine geçişini meydana getiren inkılap kalplere yerleşiyordu. Fakat sonraları mezheplerde oluşan ihtilaf ve ayrılıklar, toplumların hayatında özellikle Osrhoene Krallığı'nda birçok değişiklik meydana getiren sebeplerin en önemlisini oluşturmuştu.”

“İnançların değişmesinden kaynaklanan fikir ayrılıkları ile dağılan fikirler ve buna katılan bazı sebepler Osrhoene Krallığı'nın hızlı bir şekilde kayboluşunu hazırladı.”

“Kendisini saran zaaf ve son buluş sebeplerinin önünde hareketsiz kalan Osrhoene miladi 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına giriyor ve bu krallığın hayat ışığı sönüyordu.”

“Saltanatını başka ellere terk eden bu krallık içinde, memleketin dağılmasını etkileyen mezhep ayrılıkları da artık yavaş yavaş eriyordu. Krallığın fertleri, kış mevsiminin soğuğuyla anasından ayrılan bir yaprak gibi yetim yaşıyordu.”

“Bu acı olaylar, krallığın gösterişli geçmişine yalnız göz yaşları döktürmüş, son kanlı olaylar uçurumu derinleştirmekten, yok olmayı şiddetlendirmekten başka bir fayda vermemişti.”

“Siyasi ve sosyal yok oluştan sonra, krallığın ruhu, benliği ve herşeyi değişmiş, yabancı pençelerin içinde ezilmişti. Artık Osroene Krallığı kesin bir şekilde Romalıların 15 eyaletten oluşan “Dioces”ine katılmış, yeni sahiplerinin yakıcı emirlerine boyun eğmiş ve arazi, şahıs, sanat, miras, vasıtasız emlaktan alınan vergilere tabi tutulmuştu.”

ARAPLAR

“Eski Acem (İran) İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı düşünen Sasaniler'in Romalılar'a açtıkları savaş, bu iki devlet arasında batı fetihlerine kadar devam etmiş ve Urfa uzun zaman bu iki devletin çarpışmalarına sahne olmuştu.”

“Urfa'nın kan dökücü bu iki istilacı artık yorulmuş, ihtiyaçlamış ve idareleri altındaki vilâyetlerde de yok olmalar başgöstermeye başlamış ve özellikle din ve siyaset ayrılıkları yüzünden meydana gelen çarpışmalar,

bu iki imparatorluğun siyasi hayatını zayıf bir hale düşürmüştü.”

“İşte mutlak hakimiyetlerinin son saatlerini yaşayan Roma ve İran devletleri fikir ayrılığı ve ihtilal ile uğraşırken genç Arap devletinin orduları İyad b. Ğanem komutasında Mezopotamya'ya giriyorlardı.”

“Hz. Ömer'in hilafeti zamanında peygamberin hicretinin 17. yılında (34) Urfa, Harran ve daha bazı kasabalar İyad b. Ğanem'e kapılarını açmış, direnen yerler harabe olmuştu. Çok geçmeden Urfa tamamiyle Arap şehirlerinin yönetimi altına alınmıştı.”

“Abbasiler'in Emeviler aleyhindeki yolsuzluğu yüzünden Fırat vilâyetinde ortaya çıkan isyanlar acımasızca bastırılmış, Urfa arazisi Ebu'l Abbas'ın komutanlarının savaş meydanı olmuştu.”

“Harun Reşid'in ölümünden sonra, oğulları Emin ile Me'mun arasındaki rekabetler Mezopotamya'da yeni ayaklanmalara sebep oluyor, ayrılıklardan dolayı halifelerin çarpışmasıyla Arap hükûmeti zayıflıyor zaman zaman memleketleri Bizanslılar'ın saldırılarına uğruyordu.”

“Bu devletin zaafını yakından gören Bizanslılar 971 tarihinde Urfa ile civarını Nusaybin'e kadar yağma etmişler; katliamdan, yakma ve tahripten çekinmemişlerdi. Bu faciadan kaçan bir insan kitlesi Bağdat'a koşmuş, camilerde nutuklar atılmış ve Bağdat heyecan içinde çalkalanmıştı. Halife el-Ta'i Lillah (946-974) (35) gösterdiği zayıflık ve kayıtsızlığa karış halk saraya bile hücum etmiş ve fakat sarayın kapıları kapanarak halife kurtarılabilmştir.”

“Başarılarıyla gururlanan Bizanslılar, bir sene sonra 972'de Diyarbakır'ı almak girişiminde bulunmuşlardı.”

“Musul'da saltanat süren Beni Hamdan (Hamdanoğulları) emirliğinin Diyarbakır valisi, hükûmetinden aldığı askerle atların iyi(36) oynayamayacağı bir yerde Rumlarla karşılaşmış; binicilikte acemi olan Bizans ordusu, maharetli düşmanlarına karşı savaş taktiklerini idare edemeyerek fena halde bozulmuş ve Urfa'nın intikamı alınmıştı.”

“Mısır'da saltanat süren Fatimi halifeleriyle Bağdat'ta hükümet eden Abbasi halifeleri arasındaki rekabet ve çarpışmalar her iki devlet arasında tamir edilmesi mümkün olmayan yaralar açmıştı. Bu yüzden ümide düşen valiler, komutanlar yer yer küçük büyük binalar kuruyorlardı. Kâh birinin, kâh ötekinin adına kuru bir hutbe (37) okutmakla yetinen müstakil şehirler bile görülmekte idi.”

“1010/1011 tarihinde “Beni Numeyr” (38) yani Numeyroğulları'ndan Utayr'ın (39) elinde görülen Urfa da bu şekilde idi.”

“Utayr, şehri naibi Ahmed ile idare ediyor, zaman zaman naibinin idaresini teftiş ile yetiniyordu. Ahmed, adalet ve güzel idaresiyle halkı kendine bağlamıştı.

Ahmed'ten şüpheye düşen Utayr, naibini öldürttü. Bu haksızlık halk üzerinde nefretler uyandırmış ve şehrin Diyarbakır hakimi Nasrüddevle İbn-i Mervan'ın idaresi altına girmesine sebep olmuştu."

"Halk, Nasrüddevle'yi Urfa'ya çağırması; Nasrüddevle de şehri idareye Diyarbakır'daki naibi Zengi'nin (40) müşterek idaresine bırakmıştı."

(Aşağıdaki paragraf, çeviri metinde unutulmuş olup verilmemiştir.)

"Memleketinin elinden çıktığını gören Utayr, Haleb hakimi İbn-i Mirdas'a başvurmuş ve Salih İbn-i Mirdas'ın ricası ile Nasrüddevle, Urfa'yı Utayr ile Zengi'nin ortaklaşa idaresine terk etmişti."

"Bu iki ortağın idaresi 2 yıl devam etti. Fakat Zengi, arkadaşını çekemiyordu. İntikam hissi besleyen Ahmed'in oğlu, Utayr'ı öldürttü."

"Utayr'ın bağlı olduğu Numeyroğulları kabilesi de emirlerinin kanını Zengi'den aldılar. Kurdukları bir tuzağa Zengi'yi düşürerek öldürdüler (1027)."

"Bu kez yine Salih İbn-i Mirdas'ın ricasıyla Nasrüddevle, şehri İbn-i Utayr (Utayr'ın oğlu) ile Numeyroğulları'ndan İbn-i Şibl (Şibl'in oğlu)'e bırakmış ve bu iki hakimin idaresi 4 yıl daha sürmüştü."

"1031 tarihinde İbn-i Utayr, Urfa'daki hakimiyet hakkını Bizans imparatoru III. Romanus'a (1028-1034)(41) 20 bin altına satmış ve bir gece elindeki büyük burca Romanus'un (42) askerlerini sokmuştu. Bu gece baskınında, küçük burçdaki İbn-i Şibl'in askeri, burcu koruyamayarak kaçmış, Bizanslılar da şehri kan ve kül (43) içinde bırakmışlardı."

"Nasrüddevle memleketi kurtarmak için bir ordu ile geldi ve bir süre kuşatmadan sonra şehre girebildi."

"Nasrüddevle ordusunun şehre girdiğini gören Bizans askerleri kaleye sığınmışlar, Hıristiyan ahali de kiliseye sığınmıştı."

"Şehre girdikten sonra kaleyi kuşatmaya giden Nasrüddevle'nin kuvveti mahsur kalan Bizanslılar'a yenilmiş, Bizanslılar şehri tekrar ele geçirmişlerdi. Yalnız Harran ile Suroç İbn-i Vessâb el-Nûmeyri'nin (44) yaptığı bir barışla katliamdan kurtulmuş ve fakat Bizanslılara haraç ödemek zorunda kalmıştı."

"Dört yıl sonra İbn-i Vessâb el-Nûmeyri, Urfa'daki Bizans hükûmetinden yardımcı kuvvet alarak Nasrüddevle'nin sınırını çiğnemiş, yağma ve tahribe koyulmuş ve Nasrüddevle'nin etraftan topladığı kuvvetin üstün olduğunu görerek geriye dönmüştü."

"Nasrüddevle, Bizans hükûmetinin İbn-i Vessâb'a (45) yardımından dolayı komşuluk hukukunu ihlal etmiş olan Bizans imparatoruna savaş ilan etti ve Urfa'nın tahliyesini (46) istedi."

"Bu savaş ilanı karşısında Bizans imparatoru, olaydan

bilgisi olmadığını özürler dileyerek yeminler etmiş ve Urfa hükûmetini cezalandıracağını bildirmekle beraber bazı hediyeler sunmak suretiyle yeniden bir dostane ilişkiler kurarak savaşa engel olmuş; bu siyasetle Urfa bir süre daha Bizanslılar'ın elinde kalmıştı."

"1035/1036 tarihinde İbn-i Vessâb ile İbn-i Utayr, Nasrüddevle'nin yardımıyla kuvvetli bir ordu hazırlamışlar ve Urfa'yı kuşatmışlardı."

"Bu güçlü kuşatmada hiçbir taraftan erzak alamayan kuşatılanlar zor durumda kalmışlardı. Bir gece şehirdeki Bizans patriği kıyafet değiştirerek memleketten çıkmış, kuşatmadan Bizans imparatorluğu'nu haberdar etmiş ve 5000 süvari ile geri dönmüştü. Bunu daha önce haber alan İbn-i Vessâb ile Nasrüddevle'nin komutanı, Bizans imdat kuvvetini hazırlamış oldukları bir tuzağa düşürdüler ve patriği de esir aldılar. İmdat kuvvetinin bozulduğunu duyan kuşatılanlar şehrin kapılarını İbn-i Vessâb'a açtılar. Bizans askerleri de şehri terkederek kaleye sığındılar."

"Arap ordusu kalenin kuşatılmasıyla uğraşırken, Bizanslılara yardım amacıyla Arap ve Bizanslılar'dan oluşan ikinci bir imdat kuvvetinin yola çıkarıldığı duyulmuş, İbn-i Vessâb bunlarla karşılaşmak için kuşatmayı kaldırmıştı."

"Kuşatmanın kaldırıldığını gören Bizanslılar, bir çıkış hareketiyle Harran'ı kuşatmaya atılmışlardı. Bunu duyan İbn-i Vessâb, ülkesini korumaya koşmuş ve rakibini püskürtmeye muvaffak olmuş ise de, bozulan Bizanslılar'ı yorgun ordusuyla takip imkanı bulamamış ve yapılan bunca gayretler yorgunlukla sonuçlanmıştır. Bundan sonra Arap emirleri bir daha Urfa ile ilgilenmemişlerdir."

TÜRK HAKİMİYETİ

"Çin'den Atlas Okyanusu'na kadar uzanan alanda hakimiyetini kuran Abbasi Devleti, ülkeyi idarede yetersiz kalıyordu."

"Tarihleri, dilleri, adetleri, gelenekleri çeşitli pek çok topluluğu kapsayan bu geniş ülkede bir devlet birliği kurmak zaten zordu."

"Saray eğlenceleriyle zaman geçirmeye başlayan Abbasi halifelerinin artık kuru bir ünvanları kalmıştı."

"Endülüs'te, Mısır'da, Gazne ve Afrika'da birçok hükûmet başgöstermiş, ülke hükümdarlar arasında bölüşülmüştü. Bu sırada Türkistan'da rahat yaşayan Selçuklu Türkleri, Gaznelilerin zulüm ve baskısına boyun eğmeyerek Tuğrul Bey'in başkanlığı altında hazırladıkları ayaklanmada başarılı olmuşlar; önce Tus'u, sonra Nişabur'u zaptederek bir hükûmet kurmuşlardı (1037/1038)."

"Az zaman içinde Tuğrul Bey ülkeyi genişletmiş, Bağdat ve Irak'ı etkisi altına almıştı. Tuğrul Bey'in vefatıyla (1063) yerine kardeşi oldu Alp Arslan tahta

çıkmişti.”

“Selçuklu hükümdarlarının Asya'da genel huzuru sağlayan büyük kahramanı Alp Arslan, Malazgirt'i zaptetmiş, Kumuk (Diyarbakır) ilinden geçerek Urfa'yı kuşatmış (1071) ve fakat sonuç elde edilemeyeceğini görerek kuşatmayı bırakmış, Halep'in zaptına girişmiş ve başarılı olmuştu.”

“Asil ve necip Türkün bu büyük hükümdarı, Batı Anadolu'yu,(47) Suriye'yi, Kayseri ve Sivas'ı hakimiyeti altına almıştı. Atalarının övünülecek mirasını yiğit sinesinde taşıyan ve Selçuklu hükümdarının en büyük, en adil bir padişahı olan Alp Arslan genç vefat etmiş ve az saltanat sürmüştü.”

“Selçukluların İslam tarihinde büyük yerleri vardır. 11. yüzyıl çağı medeniyetinin en yüksek ilerleme derecesiyle uyum sağlayan ilk medreseleri, fakülteleri kuranlar da Selçuklulardır.”

“Alp Arslan'ın şehadetinden sonra oğlu Ebül Feth Melikşah saltanat tahtına çıkmıştı.”

“Suriye emirliğini yöneten Melikşah'ın kardeşi Tacüddeve Tutuş (48) Halep'i birkaç kez kuşatmış ve Halep eşrafından İbn-ül Halebi'nin muhalefetiyle şehir Tutuş'a çok direnmişti. Sonra Halep, kapılarını Tutuş'un valisine açmak zorunda kalınca İbn-ül Halebi Tutuş'tan korkmuş ve Halep'in zaptına Melikşah'ı davet etmişti.”

“Bu davet üzerine Melikşah İsfahan'dan hareket etmiş ve emirlerinden Bozan'ı da yanına almıştı. Halep'in zaptına giden Melikşah, yolu üzerindeki Harran'ı Muhammed b. Şatır'dan almış, Bizanslılar'ın elinde bulunan Urfa'yı da bir süre kuşattıktan sonra fethetmiş (h. 479, miladi 1086) (49) ve Bozan'ı valiliğine tayin etmişti.”

“İşte milattan 4-5 bin yıl önce bir Türk yurdu olan Urfa, gerçek sahiplerine kavuşmuş ve 900 yıldan beri de kolları arasında sardığı Türk evlâdını (kısa aralıklarla) Türk hakimiyeti altında yaşatmıştır.”

“Urfa, esasen bir Türk vatani iken yabancı milletlerin istila dalgası önünde yüzyıllarca öteye beriye yuvarlandıktan sonra, onu Türklüğe iade eden Melikşah, cesur, alim, âdil ve tedbirli idi.”

“Birçok şehre kanallar açmış, köprüler yaptırmış, şehir ve kasabaları surlar ve kalelerle sağlamlaştırmıştı. Etrafında alimler ve edebiyatçılar bulunurdu. İlmi ve eğitimi korur ve hünerli olanları teşvik ederdi. Urfa'da kendi dönemine ait bir kitabesine rastlanmamıştır. Diyarbakır surları üzerinde 3 satırlık kabartma ve süslü küfi bir yazıyla nakışlı kitabesi öneminden dolayı aşağıya çıkarılmıştır.”

Urfa ile ilgisi olmadığından Arapça kitabeyi tercüme etmedik. Sadece kitabenin son satırında yapanın ismi olarak “Muhammed bin Selame el-Ruhavi” yani “Selame oğlu Urfalı Muhammed” geçmektedir.

“Bu kitabe de bize Türkün tarihi hayatı hakkında önemli bir fikir vermekte ve Urfa'dan da değerli mimarlar yetiştirdiğini göstermektedir.”

“Melikşah'ın vefatı üzerine kardeşi Tutuş saltanat davasıyla ayaklanmıştı.”

“Melikşah'ın oğulları henüz genç buldukları gibi aralarına ihtilaf ta düşmüş olduğundan Halep hakimi Aksungur'u (50) tedbiriyle Urfa ve Harran valisi Bozan, Tutuş adına hutbe okutmuştu. Sonra Melikşah'ın oğlu Rükneddin Berkıyaruk (51) tarafını susturan Aksungur, Bozan'ı da kendi tarafına almış ve Halep üzerinde yapılan şiddetli savaşta Aksungur'un ordusu bozulmuş, Bozan ile Aksungur Tutuş'un eline esir düşmüştü. Tutuş, her ikisini öldürdükten sonra Bozan'ın başını Urfa'ya göndermekle memleketi tehdit etmiş ve Urfa ile Harran'ı hakimiyeti altına almıştı (1094).”

“Tutuş, Melikşah'ın oğlu Berkıyaruk ile yaptığı savaşların birinde öldürülmüş olduğundan (1095), Suruç Artuklu hükümdarlarından Sökmen (52), Urfa'da Tutuş'un oğlu Rıdvan tarafından işgal edilmişti.”

“1097 tarihinde, Piyer Lermit'in konuşmalarıyla milyonlarca insan bir şehri (Kudüs) bir kiliseyi zaptetmek için Doğu'ya atılmışlardı. Ehl-i Salib (Haçlılar) denilen bu insanlar Küçük Asya'ya inmişler, Suriye kapılarını kendilerine açan yerlerin tümünü zapt etmişlerdi.”

“Tankred (53) Kuzey Suriye'yi istila ettiği sırada Baudouin (Budvan) Ğazi Ayıntab'ın (54) 30 kilometre kadar güneydoğusundaki Tell Beşir'i (55) ve Halep yakınında sağlam bir kalesi olan Ravendan nahyesini zaptetmişlerdi.”

“Bu sırada Selçuklu hükümdarlarının aralarındaki ihtilaflardan istifade eden Baudouin, ilerlemesine bir engel görmeyerek Fırat'ı geçmiş ve Urfa'yı işgal etmişti.”

“Urfa'nın işgali, Antakya ve Suriye'de Haçlılar'ın hareketini ve yönettiklerin yerlerin çöküşünü kolaylaştırmıştı.”

“Bundan dolayı, Arap fetihlerinden beri kaybettiği siyasi önemini tekrar elde etmiş ve Fırat'ın sol sahilindeki geçit yerleri, Suriye'ye Türk askerlerinin girebilmesini engelleyecek bir şekilde desteklenmişti.”

“Selçuklu hükümdarları birbirleriyle uğraşırken bile Haçlı istilasına kayıtsız kalmışlardı. 1100 yılında Sökmen (56) topladığı bir orduyla Haçlılar'a karşı savaşa girişmiş ve fakat yaptığı savaşta yenilerek memleketi olan Suruç'u kaybetmişti. 1111 yılında Melikşah'ın oğlu Sultan Muhammed, (57) birçok Türk emiriyle güçlü bir ordu hazırlamış ve Urfa'yı kuşatmıştı.”

“Haçlılar, Urfa'nın savunması için önemli bir kuvvetle Fırat'a kadar gelmiş, Türk kuvvetinin üstünlüğünü araştırıp Fırat'ı geçmeye cesaret edememişlerdi. Sultan Muhammed, Haçlı ordusunu bir çevirme hareketiyle kuşatabilmek fikriyle göstermelik bir geri çekilme hareketi yapmış ve Harran'a çekilmişti. Haçlılar, Sultan

Muhammed'in tahmin ettiği gibi onları izlememiş ve hemen Urfa'ya giderek şehri erzak ile doldurmuş, savunmacıları bir imdat kuvvetiyle takviyeden sonra zayıf ve yaşlıları da beraberine alarak Şam tarafına geçmiş ve artık güçlenen Urfa'nın fethi mümkün olmamıştı."

"1121 yılında Artuklular'dan İlgazi'nin oğlu Belek(58) bir orduyla Urfa'yı kuşatmış, bu sağlam şehrin istirdadından ümidini keserek kuşatmadan vazgeçmişti. Geri dönerken, Urfa prensi (doğrusu kontu) Joscelin, bir miktar kuvvetle kendisine baskın yapmak için yola çıktığını bir Türkmenden işitmiş ve bir bataklıkta Joscelin'in (59) kuvvetini beklemişti. Belek, saklandığı bataklıkta savaşa zorladığı Joscelin'in kuvvetini imhaya muvaffak olmuş ve Joscelin'i de esir almıştı."

"1123 yılında Belek, Haçlılara karşı Halep'i savunmak için Halep hakimi bulunan amcası oğlu Süleyman b. Abdülcabbar'a yardıma gitmişti. Aynı zamanda Haçlı ordularından birisi de Belek'in memleketini ani bir hücumla kuşatmış bulunuyordu. Bu haberi alan Belek, geriye dönmüş ve kuşatılan memleketini kurtarmış ise de, bu kuşatma dolayısıyla Joscelin de esaretten kurtulmuştu."

"Bu tarihlerden biraz sonraya kadar Baudouin ile Joscelin'in Urfa üzerinde oynadıkları rol kısa bir parlayıştan sonra sönmüş ve savaş sanatındaki mahareti, tedbirlerindeki isabetiyle az zaman içinde Musul'dan Şam'a kadar büyük bir ülkeyi hakimiyeti altına alan Atabekler Devleti'nin kurucusu İmâdeddin (60) Zengi'yi Haçlılar, Urfa'nın surları altında görmüşü (1144)."

"Coğrafik durumu itibariyle Haçlılar'ın zaptettiği yerlerin en önemlisi olan Urfa, bu Türk ulusunun ruhunda cazip meyiller uyandırmış, bu cazibeler Zengi'yi bütün kuvvetiyle Urfa üzerine sevk etmiş ve surları altına getirmişti."

"Urfa'nın zaptını tasarlayan Zengi, Joscelin'e kendisini Diyarbakır'ın fethiyle meşgul göstermiş ve Urfa'nın böyle ansızın kuşatılabileceğini hatırına bile getiremeyen Joscelin, Tell Beşir'e (61) gitmişti. Zengi, Urfa kontunun dönüşünden önce bu şehrin mukadderatını değiştirmek için büyük azimle kuşatmayı şiddetlendirmiş ve bütün varlıklarıyla savaşan Haçlılar'ın bütün gayretlerine rağmen burcun bir tarafını yıkarak memlekete girmişti."

"Zengi, askerinin bir kısmını şehirde bırakarak yeni zaferler ve muvaffakiyetler elde etmek için Suruc'a gitmiş ve Suruc'u zorla fethettikten sonra Birecik'i kuşatmış; burayı da fethetmek üzere iken Musul'daki naibinin öldürüldüğü haberini almış ve kuşatmayı bırakarak Musul'a dönmüştü."

"Haçlılar'ın kuşatmasının tekrarından, Zengi'nin büyüklük ve gücünden korkarak Mardin hakimi Necmeddin ile haberleşmeden şehri Necmeddin'e

teslim etmişlerdi."

"İslam alemine büyük bir dayanak olan Zengi, Fırat sahilinde bugün "Türk Mezarı"nın bulunduğu "Ca'ber Kalesi"ni kuşatmakta iken, kölelerinden biri tarafından öldürülmüştü."

"Zengi vakur, azimkâr, düşmana karşı şiddetli, kalbi zayıflara(62) güzel merhametle titrer, adaletli bir hükümdâr idi. Hıristiyan tarihçiler bile bu Türk büyüğünün faziletini, cesaretini, medeniyete verdiği önemi ve adaletini inkâr edememişlerdir."

"İmâdeddin Zengi'nin vefatından sonra, Joscelin bir gece baskınla Urfa'ya girmiş, şehrin muhafızlarını kılıçtan geçirmişti."

"Joscelin, Urfa'yı elinde tutabilmek için lazım olan bir kuvveti Suriye'deki Haçlı komutanlarından istemişti. Uzaktan kılıçları parlayan birçok askerinin gelmekte olduğunu gören Joscelin, beklemekte olduğu kuvvetin gönderildiğini sanmıştı. Fakat Joscelin bu tahmininde yanılmış, gördüğü askerlerin öcünü almak isteyen Zengi'nin oğlu Nureddin Mahmud'un ordusu olduğunu anlamıştı."

"Ümidinin söndüğünü gören Joscelin, arkadaşlarıyla geceleyin kaçmış ve şehri Nureddin'e terketmişti."

"Joscelin ordusunun kaçtığını anlayan Nureddin, onları takip etmiş ve şehrin yakınında kendilerine ulaşarak öldürülen Türk askerlerinin intikamlarını almıştı. Nureddin Mahmud'un vefatından sonra (1173) Elcezire'yi Seyfeddin Gazi b. Kutbeddin Mevdud işgal etmiş ve Urfa'yı Emir Fahreddin Mes'ud el-Za'ferani'ye vermişti."

"Bu sıralarda Mısır ve Suriye'de güçlü bir devlet kurmuş olan Selâhaddin Eyyubi, Şam'dan hareket etmiş; Birecik'te Fırat' geçerek Elcezire'ye girmişti. Yanında Harran hakimi Muzafferüddin Gökbörü de bulunuyordu."

"Selâhaddin, o civardaki emirlerle haberleştikten ve emirleri tarafına aldıktan sonra Urfa'yı kuşatmış ve şiddetli bir savaş meydana gelmişti."

"Selâhaddin'in birbirini izleyen saldırılarına, o zaman Urfa valiliğinde bulunan Emir Fahreddin Mes'ud el-Za'ferani dayanamayarak şehri Selâhaddin'e teslim etmiş; Selâhaddin de, şehrin kalesiyle Harran'ı Muzafferüddin Gökbörü'ye vermişti (1182)."(63)

"Selâhaddin 1191 yılında Harran ve Urfa'yı Muzafferüddin Gökbörü'den alarak kardeşi oğlu Takiyyeddin Ömer'e (64) vermişti."

"Takiyyeddin Ömer'in anılan tarihte vefatı üzerine, oğlu Melik Mansur'dan Selâhaddin şüpheye düşmüş; Harran, Urfa, Samsat ve daha bazı şehirlerini kardeşi Melik Adil'e vermişti."

"Selâhaddin'in Urfa'da Ulu Camii'nin doğu kısmında büyük bir medrese yaptırmış olduğu aşağıdaki

kitabeden anlaşılmaktadır. (Bismillahirrahmanirrahim. Emere bi'imareti hazihil medresetül mübareketi ilel Abdilfakir ila rahimehullahu ta'ala Ömer ibn-i Şahan ed-Dünya ibn-i Eyyub rahmetullahi ta'ala ve emere ve lehu el-Melik el-Mansur Nasrüddin Muhammed bin Ömer fi devleti Mevlana el-Melik (Sala)heddin Yusuf bin Eyyub 'ala sahib'ül 'imar veş-şan. 'Ala yedil fakir ila rahimehullahi huld.... sene seb'a ve semanine ve hamse mie)."

Osmanlıca metinde verilen Arapça kitabe, kısmen eksik ve hatalı olmakla birlikte bazı yerleri alınmamıştır.

"Kapının her iki tarafında "Mülk, bir ve kahhar olan Allah'ındır" manasına gelen Arapça "El-Mülkü lillah Vahidil Kahhar" yazısıyla boyunlarına zincir takılı birer aslan vardır."

"Selahaddin Eyyubi'nin kardeşi Melik Adil Seyfeddin Ebubekir ibn-i Eyyub'un, Urfa'nın Harran Kapısı'nda aşağıya çıkarılan kitabesi yazılıdır."

Kitabede bir farklılık olmadığı için Arapça metni vermedik.

"Melik Adil, kendi hayatında ve (1200) yılında Urfa'yı oğlu Melik Eşref Muzafferüddin Musa'ya vermiş, daha sonra Harran'ı da ilave etmişti."

"Melik Eşref 1206 yılında Mardin'i zaptetmiş ve 1212 yılında kardeşi Evhad Necmeddin'in vefatı üzerine Ahlat (65) ve Meyyafarikîn de (66) kendisine kalmış ve Elcezire'nin birçok yerini ele geçirerek Rakka'yı merkez yapmıştı."

"Urfa'da Halilürrahman Camii'nin meşhur dikdörtgen şeklindeki minaresinin batı ve kuzey taraflarında geçmişe ait kitabeler, minarenin "Melik Eşref Muzafferüddin Musa" zamanında yapıldığını gösterir."

"1228-1229 tarihinde Melik Eşref, Urfa'yı Melik Kâmil'e terketti. Melik Kâmil, 1229-1230'da doğu vilâyetlerindeki Harran, Resülayn ve Urfa emirlerini kararlaştırdıktan sonra Mısır'a gitti. 1234 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nden Alâeddin Keykubâd, (67) Melik Kâmil ile yaptığı bir savaşta Melik Kâmil'in ordusu bozulmuş, Harran ile Urfa Keykubâd'ın eline geçmişti. Bir yıl sonra yapılan ikinci bir savaşta Melik Kâmil kazanmış ve Harran ile Urfa'yı Keykubâd'ın elinden almıştı."

"Mısır, Suriye ve Elcezire'de Eyyubiler parlak devirlerini yaşarken, Celaleddin Harezmsah da (68) Cengiz ordusuyla çarpışa çarpışa Ahlat taraflarına gelmişti."

"1236'da Celaleddin'in öldürülmesinden sonra Harezmliler, Anadolu Selçuklularından Keykubad'ın hizmetine girmişlerdi. Keykubad'ın vefatıyla, yerine tahta geçen oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev, Berkeb Han'ı tutuklattığı için Harezmliler Keyhüsrev'in ülkesini terketmişlerdi."

"Bu sırada Fırat vilâyetinde babası Melik Kâmil adına

idare eden Salih Eyyub, Harezmlilere tevacüh göstermiş ve babasından aldığı izinden sonra kendilerini ülkesine kabul etmişti."

"Bir yıl sonra (1237) Musul hakimi Bedreddin Lü'lü tarafından Sincar'da kuşatılmış olan Salih Eyyub'a Harezmliler isyan etmiş, zor durumda kalan Salih Eyyub, Harran ile Urfa'yı Harezmlilere bırakmak zorunda kalmıştı."

"Harezmliler, Urfa ve Harran'da birleştikten sonra iktidarı ele geçirecek bir iki kez Haleb'e kadar akın yapmışlardı. 1240 yılında Humus hakimi Melik Mansur İbrahim b. Şirkuh, Harezmlilerle Urfa civarında yaptığı savaşı kazanarak Harran ile Urfa'yı Harezmlilerden almış ve Harezmliler tekrar Ani'ye çekilmişlerdi."

"Selahaddin Eyyubi'nin ölümünden sonra, ülkesi kardeşleri ve kardeşi oğulları arasında paylaşıldığından, bu hükûmet de çöksürmemişti."

"Ülkenin çoğu yeri, Selçuklularla atabeyleri arasında olduğu gibi Kölemenler'in (Memlûkler) eline geçmişti. Bunlardan sonra da Urfa, Emir Timur'un akınları altında bir süre titremişti. Timur ordularının çekilip gittiği zaman Akkoyunlular Türkistan'dan bu ülkelere göç etmiş bulunuyorlardı."

"Akkoyunlular güçlü bir devlet kurmuşlardı. Anadolu ve Mezopotamya'da oldukça güçlü idiler ve geniş ülkelere sahip idiler."

"Akkoyunlular'ın en etkili hükümdarlarından Uzun Hasan, Diyarbakır'da iktidar mevkiine geçmişti. Bu hükümdarın Urfa'da güzel ve büyük bir camii vardır ki, kendi adına nisbetle "Hasan Padişah" adıyla anılır."

"Şehrin bir tarafındaki kalenin şehre bakan yüzünde bir hükümdara ait bir satırdan ibaret bir kitabe mevcuttur. Kalenin bir kısmının inşası ile olan Arapça kitabede tarih olarak hicri 867 rakamı verilmiştir, bunun da karşılığı miladi 1462'dir."

"Urfa, Akkoyunlular'dan sonra İran etkisine girmişti. 1516 yılında Diyarbakır civarında İran ordusu komutanı Karahan'ın Osmanlı ordusu komutanı Hüsrev Paşa'ya yenilmesiyle, Urfa İran etkisinden kurtularak Osmanlı hükümdarlarından Yavuz Selim'in idaresine geçmişti."

"1839 yılında Urfa, Mısırlı İbrahim Paşa'nın Nizip Savaşı'ndaki galibiyetiyle Mısır Hidivi'nin eline geçmiş ve 5 yıl işgali altında bulunmuş ise de, sonunda yine Osmanlılar'a geri bırakılmıştır."

"1914 yılında başlayan 1.Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra "Mondros" Limanı'nda imzalanan feci mütarekeyi "Sevr Antlaşması" izlemiştir."

"Bu antlaşma, Urfa'yı 24 Mart 1919'da (69) İngilizler'in ve 30 Ekim 1919'da da Fransızların işgali altında bulunduruyordu."

"Türk tarihi, 1918 yılına kadar kaydettiği yenilgiler içinde bu kadar acı ve felaketli hiçbir yenilgi

yaşamamıştır. Urfa'nın açık ufuklarına, altın topraklarına gülmeyen istiklal güneşi, bir daha doğmamak üzere karanlıklara bürünüyor. 5000 yıllık Türk benliği, Türk varlığı şanlı tarihine veda ediyordu. Padişah ve hanedanı, ülkeyi boğan bu zulmetin dehşetini soğukkanlılıkla karşılıyor, 15 milyon Türk'ü boyunduruk altına alan lanetli antlaşmanın maddelerine boyun eğiyordu. Vatanın bu güzel parçasında, düşman süngülerinden tehdit ateşleri fışkırıyor, şımarık unsurların çılgınlıkları halkın ruhunu, izzet-i nefsinin parçalıyordu. Ezeli bir Türk yurdu olan Urfa, bu kötülük ve zulümlere tam 8 ay katlanmıştı."

"Doğduğu günden beri ruhunun böyle mutak bir esareti görmemiş olan Urfa halkı, o günde göğsü aşk ve imanla dolu olan bir Türk askerini görmek ve onu derin sevgilerle kucaklamak istiyordu. Bu heyecanlı istekler, bir hayal, ölmüş bir ümit gibi görünüyordu. Her taraf kan ve zulüm tufanları içinde çalkalanıyordu."

"Felâketler, kötülükler içinde çalkalanan ruhlar, hayatları kurtarmak! Bu ölüm ve elem (70) kasırgaları içinde hakimiyete, hürriyete kavuşmak! Bunu kimse hayal edemiyordu."

"Urfa; böyle facia ve kötü hareketlerin acıları içinde çırpırırken, Türk'ün zulmetlere bürünen güneşi yavaş yavaş ışıldıyor, duygulara hayat ve kuvvet veriyordu. Artık yenilginin ilk hamlesiyle sersemleyen beyinler, istikallerini düşünmeye başlamışlardı. Bu sırada yüce kurtarıcı tarafından vatanın kurtuluşuna en önemli meseleler hallolmaya, en muadil kararlar tatbik edilmeye başlamıştı."

"İç Anadolu'dan, kulağına istiklal şarkısı çalınan Urfa, hemen mücadeleye atılmış ve mücadelenin güçlü bir sahnesini oluşturmuştu."

"Urfa'nın ve Siverek'in kahraman halkı, başlarındaki büyük bir dehanın ilhamlarından sürekli feyiz ve kuvvet alıyordu. Urfa istiklalini kurtarmak için ilk ateşini açmış ve o günde memleketine karşı büyük bir aşkla bağlı olan ve yüce kurtarıcıdan ilham alan Ali Saib Bey gibi bir kahramanı da bulmuştu."

"Ali Saib Bey, şehrin tahliyesine dair ultiyatı vermiş ve 9 Şubat 1920 tarihinde Fransızlar'la mücadeleye başlamıştı. 9 Şubat 1920 tarihinde başlayan ve 11 Nisan 1920 tarihine tesadüf eden Cumartesi gününe kadar devam eden milli mücadele, Fransızlar'ın şehri terk etmesiyle sonuçlandı. Bugün Urfa, sonsuz başarıların müziğini sakın bir ruhla dinlemektedir."

ESKİ ESERLER

"Kaybolan toplumları tanıtan, iyi ifade eden, abide ve kitabelerdir. Urfa, dünyanın eski bir şehri olmak itibarıyla tarihi durumu çok yüksektir. Bu tarihi şehrin etrafında ve güneybatısında uzanan dik doğrultuda büyük küçük yüzlerce mağara vardır. Bu mağaralardan birçoğu bir ailenin barınmasına uygun bir şekilde

düzenlenmiş ve ayrılmıştır. Bazılarında özellikle yapılmış olan süsler ve iki daireyi birbirinden ayıran aralar vardır."

"Eski toplumların kendi evlerini süslemek ve ilkel zevklerini tatmin etmek için büyük gayretlerle çalışmış olduklarını bu mağaralar göstermektedir. Bu mağaraların sakinleri, ölümlerini defnetmek için civarın kayalıklarından istifade etmişler ve mezarlarını da evleri gibi süslemişlerdir. Bu mağaraların bir kısmında içlerinde yaşayan toplumların kitabelerine rastlanmaktadır."

KALE

"Şehri kuşatan surun güneybatısında bir dağın üzerindedir. Kalenin kuzeye bakan kısmının hemen ortasında sayısız parçalarla yapılmış Korintos (71) tarzındaki başlıklarıyla taçlı iki sütun vardır. Bu sütunlardan birisinin üzerinde bazı kelimeleri kırılmış, lâkin inşaları Edessa krallarının zamanına kadar usulünü araştırmaya uygun bir yazı görülüyor. Bu yazıda okunan Şalmet ismi Mihirdad'ın (72) kızı olan Abgar Ukama'nın da karısının adı idi."

"Sütunların kaideleri ile birlikte yükseklikleri 17.25 metredir. Sütunların çevresi 4.60 metredir. Yüzlerce yılın etkisi sütunların güzel başlıklarındaki süsü kısmen mahvetmiştir. Bu sütunların birinin üzerinde 9 satırdan oluşan bir kitabe vardır."

SÜTUNLAR

Fotoğrafi aşağıya çıkarılan kitabeyi Bay J.B.Chabot şu şekilde tercüme etmiştir:

(Osmanlıca metinde sayfa 80'de, kaledeki kitabenin fotoğrafı verilmesi gerekirken, 1882 yılında Kırk Mağara'da bir kaya mezarında bulunarak yayınlanan kitabenin fotoğrafı verilmiştir)

"Ben askeri komutan Bar.....'ın oğlu Aftuha. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli Veliht Prens Ma'nu kızı,'nun eşi, hanımefendim Kraliçe Şalmet için yaptım."

Osmanlıca metinde kitabenin içeriği eksik olarak şöyle verilmiştir:

"Ben Eftuhayım, Güneş'in oğluyum. Bu sütun ile üzerindeki heykeli Manu'nun kızı Melike Selma için yaptım."

Osmanlıca metinde verilen içerik incelendiğinde, birkaç eksik, yanlış ve fazla okuma göze çarpar. Kitabede Aftuha'nın babası olan "Bar....."ın ilk üç harften sonraki bölüm kırık olduğu için ismin tümü okunamamıştır. Bu eksik ismi Barşamaş, Barşelama ve Barşuma şeklinde okumak mümkündür. Bunu illa "Güneşin oğlu" anlamına gelen "Barşamaş" olarak okumakta ısrar etmek doğru değildir.

"Halk bu sütunlara mancınık der. İbrahim (A.S.)'ın bu sütunların olduğu yerden ateşe atılmış olduğuna inanır."

TEKTEK DAĞLARI

“Urfa'nın doğusunda, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru zincirleme devam eden, görünüşleri itibariyle bize kuru ve bitkiden yoksunmuş hissini veren Tektek silsilesi, 4-5 bin yıl öncesine ait koca bir medeniyetin kalıntılarıyla doludur.”

“Tektek içersinde 4-5 bin yıllık bir geçmişin yaşam sırlarını bize nakil ve hikâye eden Soğmatar (73) harabeleri ve mağaralarındaki kabartma heykel ve kitabeleri büyük bir medeniyeti yok olmuş hayatı hakkında esaslı bir fikir vermeye uygundur.”

“Tektek'in sağlam ve düzgün kaleleriyle Urfa'nın güneyden gelecek saldırılardan korunmuş olduğu anlaşılmaktadır.”

“Burada yaşayanlar en çok susuzluğa maruz kalmışlar ve bu ihtiyacı kayaları oymak suretiyle meydana getirdikleri sarnıçlarla teminat altına almışlardır. Sarnıçlar o kadar özenle yapılmışlardır ki, bu toplumun mimarlık sanatındaki gücünü bunlarla ölçmek mümkündür.”

“Kasr”(74) denilen Tektek içersindeki yer, kısmen kazıma, kısmen de inşa suretiyle kaya içinde oyulan sarnıçların içi bugüne kadar cilasını koruyan harçla sıvanmıştır. İçinde birçok oyuklar meydana getirilmiştir. Bu oyukların sonradan meydana getirilmiş olduğu tahmin edilebilir.”

“İnşa suretiyle yapılan sarnıçların duvarları taş olup üstü basit dikdörtgen uzun taşlarla kapalıdır.(75) Bu taşlar kaya içinde özel olarak kabartılan sütunlar üzerine bindirilmiştir.”

“Zamanın etkisi ve aşınma ile devrilmiş sütunlar tavanın çökmesini etkilememiştir. Bu da o çağ insanının mimarî usuldeki ustalıklarının güzel bir delilidir.”

“Tektek içinde “Şuayp Şehri” denilen harabede kıymetli eserlere rastlanmamıştır. Bu geniş harabede kazı yapılırsa insanlık tarihini aydınlatacak ve ona kıymetli sayfalar ekleyecek eser bulunacağı kesindir.”

“Tektek silsilesinde “Han el-Ba'rur”, Şuayp Şehri harabelerinin 10 kilometre kadar güneybatısında büyük bir handır. Bazı bölümleri harap bir durumda ise de diğer bölümleri kullanılabilir bir durumdadır.”

ULU CAMİİ MİNARESİ

“Urfa şehrinin ortasında (76) Ulu Camii avlusunun bir köşesinde yükselen minare sekizgen şekilli bir kaide üzerine inşa edilmiştir. Sekizgenin kenarları 3 metre 12.5 santimetredir. Yüksekliği de eşkenar sekizgenin kenarları toplamına eşittir. Abide yüksekliğinin sekizgen kenarları, bakış açısından önemli olan bir mimarî hesaptır. Abidenin mimarî öneminden başka tarihi bir geçmişi de vardır.”

DİPNOTLAR

- (1) Çeviri metinde “Udina”
- (2) Çeviri metinde “Osronen”
- (3) Çeviri metinde “Konstanis”
- (4) Çeviri metinde “Osronen”
- (5) Çeviri metinde “Eruh”
- (6) Çeviri metinde “Evüşun”
- (7) Çeviri metinde “Arz”ın
- (8) Osmanlıca metinde “yaklaşık 116”
- (9) Osmanlıca metinde “yaklaşık 926”
- (10) Osmanlıca metinde “yaklaşık 32”
- (11) Çeviri metinde “Selikos”
- (12) Çeviri metinde “Tereyan”
- (13) Osmanlıca metinde “Kıptileri”
- (14) Doğrusu M.Ö. 132-M.S. 244 olacak
- (15) Osmanlıca metinde Fransızca okunuşa göre verilmiştir: “Denys”
- (16) Çeviri metinde “Kibar'gu”
- (17) Çeviri metinde “Ferdaşt”
- (18) Çeviri metinde “Ebgar Sumafa”
- (19) Osmanlıca metinde “Silul”
- (20) Çeviri metinde “Ebgar Evkana”
- (21) Osmanlıca metinde “İlu-kabanaspāt”
- (22) Çeviri metinde “Ebgar Savur”
- (23) Osmanlıca metinde Fransızca okunuşa göre “Mösyö Şabo” olarak verilmiştir.
- (24) Çeviri metinde “Suvmu”
- (25) Çeviri metinde “Abdit”
- (26) Çeviri metinde “Şelmut”
- (27) Çeviri metinde “murayığa”
- (28) Çeviri metinde “Sua”
- (29) Çeviri metinde “bir”
- (30) Çeviri metinde “üstüne”
- (31) Çeviri metinde “Mösyö Ferançkoment”. Doğru okunuşu Fransuva Kumon'dur.
- (32) Çeviri metinde “Osroien”
- (33) Çeviri metinde “Ogama”
- (34) Doğrusu hicri 18. yıl olacak. Yani miladi 639.
- (35) Osmanlıca metinde “el-Tabi'allah”
- (36) Çeviri metinde “atrak-ebi”
- (37) Çeviri metinde “hitabe”
- (38) Çeviri metinde “Ben Nemir”
- (39) Çeviri metinde “Atir”
- (40) Çeviri metinde “Zenk”
- (41) Osmanlıca metinde “Armanus”
- (42) Osmanlıca ve çeviri metinde “Armanus”
- (43) Çeviri metinde “kan gölü”
- (44) Osmanlıca metinde “İbn-i Vessâb el-Müniri”; çeviri metinde “İbni u Sabelmüniri”
- (45) Çeviri metinde “Bin-u sabe”
- (46) Çeviri metinde “nahlesine”
- (47) Doğrusu “Doğu Anadolu'yu” olacak.
- (48) Çeviri metinde “Tetiş”
- (49) Çeviri metinde hicri tarih, yanlışlıkla 429 verilmiştir.
- (50) Osmanlıca metinde “Aksunkur”
- (51) Çeviri metinde “Bir Kiyaruk”
- (52) Çeviri metinde “Sekman”
- (53) Çeviri metinde “Tahkared”
- (54) Çeviri metinde “Ayntab”
- (55) Osmanlıca metinde “Tebşar=Tebaşir”; çeviri metinde ise “Şar=Tebaşir”
- (56) Çeviri metinde “Sekman”
- (57) Çeviri metinde “Mahmud”
- (58) Çeviri metinde “Belk”
- (59) Çeviri metinde “Justin”
- (60) Çeviri metinde “İmameddin”
- (61) Osmanlıca metinde “Tebşar”
- (62) Çeviri metinde “zaifleri”
- (63) Osmanlıca metinde 1191.
- (64) Osmanlıca ve çeviri metinde “Nakiyeddin Amr”
- (65) Çeviri metinde “Ahmet”
- (66) Osmanlıca ve çeviri metinde “Mebafarkin”
- (67) Osmanlıca metinde sehven “Keykiyadin Keyhüsrev”, çeviri metinde “Keykiyaseddin Keyhüsrev”
- (68) Osmanlıca metinde “Hürzemşah”
- (69) Osmanlıca metinde “7 Mart 1919”
- (70) Çeviri metinde “elim”
- (71) Çeviri metinde “Kornitos”
- (72) Çeviri metinde “Mihridad”
- (73) Osmanlıca ve çeviri metinde “Somatri”
- (74) Doğrusu Kasr-ül Benat
- (75) Çeviri metinde “kaplıdır”
- (76) Çeviri metinde “üstünde”

REFERANSLAR

- Anonim, 'Salnâme' maddesi, Meydan Larousse Ansiklopedisi, cilt 10.
- Anonim, Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İktisadî, Tarihî, Mülki Malumat-ı Cami' Salnâme, 1927 (Tıpkı Basım), Osmanlıcadan çeviri: Kemal Kapaklı, ŞURKAV Yay. Ankara 1998.
- Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Eski ve Yeni Harflerle, 12. baskı, Ankara 1995.
- Pakalın, M.Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1956.
- Segal, J.Benzion, Edessa 'The Blessed City', Oxford 1970.
- Sevim, Ali-Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür, TTKYay. Ankara 1995
- Sevim, Ali-Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi (Fetih-Selçuklu ve Beylikler Dönemi), TTKYay. Ankara 1989.
- Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Türk Kültürünü Araşt. Enst. Yay., Ankara 1965
- , 1971-84. Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasi Tarih. Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318), İstanbul.
- , 1980. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Saltuklular, Mengüçükler, Sökmenliler, Dılmaçoğulları ve Artukoğullarının Siyasi Tarih ve Medeniyetleri, İstanbul.

URFALI BESTEKÂRLAR

İBRAHİM ÖZKAN

ABDULLAH BALAK

Halk Kültürü Araştırmacısı
Söz Yazarı-Bestekâr

1948 yılında Urfa'da doğan İbrahim Özkan ilkokul, ortaokul ve liseyi Urfa'da bitirdikten sonra Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun olarak yüksek tahsilini tamamladı.

Baba mesleği olan çiftçiliği tercih ederek Urfa'da yaşamını sürdürmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

İbrahim Özkan; Urfa eşrafından "Hacı Hüseyin Ağalar"dan (Akyüz), rahmetli Mustafa Ağa'nın oğludur. Babası Mustafa Ağa da musikiye vakıf olup çok iyi hoyrat okurdu. Gittiği müzik toplantılarına oğlu İbrahim'i de götürür, onu teşvik ederdi. Bu sebeple İbrahim Özkan çok küçük yaşlarda müzikle tanışmış, müzik yaşamının içerisine girmiş oldu.

Enstrüman olarak ilk önce bağlama çalmayı öğrendi. Bilahare Ud'a geçti. İğneci Ahmet (Ahmet Durak) kendisine makamları öğretti. Kadri Şençalar, Udi Hrant, Ömer Kaya (cümbüş) ve Ferit El-Atraş'ın plaklarını dinleyerek kendi tarzını geliştirdi.

Gençlik yıllarında lisede yapılan etkinliklere uduyla ve sesiyle iştirak etti. O dönemde hayatta olan ustalardan Tenekeci Mahmut Güzelgöz, Halil Uzungöl (Halil Hafız),

Ahmet Uzungöl, Eskici Dede Osman, Çadircı Şükrü Hafız, Cülhe Mahmut Hafız, Cevher Hoca (Polat), Kurrik Mehmet Gençkol ile çeşitli musiki meclislerinde bulunup onlardan istifade etti.

1969 yılında Urfa Lisesi'nde son sınıf öğrencisi iken ben de aynı lisede matematik öğretmeniydim. Kendilerinin matematik ve müzik derslerine giriyordum. İbrahim'i keşfetmiştim o sıralar Tenekeci Mahmut Güzelgöz için yapılan jübile gecesinde uduyla yaptığı taksim ile insanları kendisine hayran bıraktı ve o anda henüz lise üçüncü sınıf öğrencisiydi. Bozeyin Oğlu Ahmet Uzungöl ve Kazancı Bedih ile beraber yapılan, Urfa'da "Diplomalı Bant" olarak anılan bantta yaptığı Rast'tan Kacıgar'a geçiş taksimi günümüzde bile hala övülmekte olup örnek olmuştur.

İstanbul'da Üniversite imtihanlarına hazırlanırken amcası Sunusi Akyüz (müzisyen, udi, bestekâr) vasıtasıyla Kadri Şençalar'la Tepebaşı Gazinosunda tanıştı. Kadri Şençalar kendisini dinledi ve takdir etti. İbrahim, kendi tarzına yakın çaldığı için çok hoşuna gitti ve Şençalar kendi mızrabını İbrahim'e hediye etti.

Abdullah BALAK ve İbrahim ÖZKAN

Ankara'da yüksekokulda okurken çalışmalarına aralıksız devam etti. Ankara'da bulunan müzisyenler derneğinde müdürlük yaparak çeşitli etkinliklere katıldı. Udi Selahattin Altınbaş'la yakın arkadaşlık kurdu ve takdirlerini kazandı. Mehmet Erkmen ve Ahmet Ayhan'ın Klasik Türk Müziği korolarında çalıştı.

Urfa'ya döndükten sonra makam geleneği içerisinde yapılan birçok bant kaydına gerek udu gerekse sesiyle iştirak etti. Yıllarca katıldığı musiki meşikleri neticesinde; Urfa makam geleneğinden edindiği bilgileri, klasik Türk müziği korolarındaki çalışmaları ve yakın çevresindeki geleneksel müzikten edindiği deneyimlerini birleştirerek bir tarz geliştirdi. Bu tarz çok rağbet gördü ve beğenildi.

Urfa'da yeni yetişen nesiller kendisini ve tarzını örnek aldılar. Kardeşi Mehmet Mercan Özkan, Mehmet Bitmez ve niceleri kendisini örnek aldılar.

Hoyrat okumada, sazı kadar sesi ile de ün yaptı. Diplomalı banttaki "yaram sızlar" hoyratı ve Ahmet Uzungöl ile yapılan hicaz banttaki "İsfahan hoyratı", Cevher Hoca ile yapılan banttaki "Irak hoyrat" ve niceleri...

İbrahim Özkan, çok tiz ve lezzetli bir sese sahiptir. Bu yüzden hoyratları çok lezzetlidir.

Bu gelişmeler neticesinde, doğal olarak beste yapmaya başladı. Son günlerde Hüseyin Turan tarafından okunan "Kınıfır Bedrenk Olur" isimli bestesi, müzik dünyasında çok beğenildi.

Kınıfır bedrenk olur (hicaz), mahramam düştü suya (uşşak), bülbül sesin neden (nevruz), çal çoban çal beni kandır (uşşak) güzel eserlerinden birkaçıdır.

İbrahim Özkan'a, sağlıklı uzun ömürler diliyor ve nice nice eserlere imza atmasını bekliyoruz.

M.Mercan ÖZKAN, Abdullah BALAK, İbrahim ÖZKAN, Halil BALIKÇIOĞLU ve Hasan HAYIRLI (Eylül 2008)

KINIFIR BEDRENG OLUR

Söz - Müzik
İbrahim ÖZKAN
(1972)

Ya ru za k ta gö züm pör mez pü lüm a man u za dı
ra me lim yet me-----2 has re fi ni ge lek im a ma n
söz le rim gö -----k gö -----k Gö-----
k di lim dön me-----2 ki ni fir bed ren
gö lur aş ka dü sen den gö lur is te rem baş ı ya
ge le ah bi ge le vah bi pe le gö re sen ne re---n
gö lu-----r

Yar uzakta gözüm görmez (gülüm aman)
Uzadıram elim yetmez
Hasretini çektim ama
Sözlerim çok (çok çok) dilim dönmez

Kan gelir her gözyaşımından (gülüm aman)
Ne çektim cahil başımdan
Tutacak dalım kalmadı
Ağlaram can (can can) ataşından

Kinifir bedreng olur
Aşka düşen deng olur
İsterem başıya gele
(Ah bi gele vah bi gele)
Göresen ne reng olur

Kinifir bedreng olur
Aşka düşen deng olur
İsterem başıya gele
(Ah bi gele vah bi gele)
Göresen ne reng olur

ŞANLIURFA'DA HAMAM GELENEĞİ

R. Şeref USLUSOY
Emekli Müzik Öğretmeni

Şanlıurfa'da hamama gitmenin veya hamamda özel günler ve adetler vesilesiyle toplanmanın kendine özgü bir takım kuralları vardır.

Her biri birer tarih abidesi olan Şanlıurfa'daki "Tarihi Osmanlı Hamamları"nın başlıcaları; Veli Beg, Şaban, Cincıklı, Vezir, Serçe, Sultan, Eski Arasa ve 1940'lı yıllarda yıkılan Danakovan hamamı ile 1960lı yıllarda yıkılan, şimdi yerinde Yıldız Meydanı olan Yıldız hamamlarıdır.

Hamamlar gece ve sabahtan öğlene kadar erkeklere, öğleden sonra ise bayanlara hizmet verir. Hamamlarda görevli erkek yıkayıcılara "dellek", kadın yıkayıcılara ise "keyme" adı verilir. Keymeler, aynı zamanda zengin ailelerin düğün davetlerini duyurma görevini de yaparlardı. Düğüne davet edilen aile bu kişiye mutlaka bahşiş verirdi. Hamamlarda kadın görevlilerden birde "natır" vardır. Natırlar hamama gelen hali vakti iyi ailelerin hamam gereçleri ve eşyalarını evden hamama taşımakla görevlidirler.

Tarihi hamamların giriş bölümünde ortada fiskiyeli bir havuz bulunur. Onun çevresinde ise "taht" tabiri ettiğimiz ahşap sedirler vardır. Kadınlar getirdikleri halıları bu tahtlara yayarak soyunma giyinme olayını gerçekleştirirler. Bazı zengin ailelerin tahtları daima onlar için hazır tutulur. Eğer bu aile geldiğinde taht doluysa derhal boşaltılarak kendilerine tahsis edilir. Bunun dışında soyunma odaları da mevcuttur. Ancak tahtlar bu odacıklara tercih edilir.

Yıkınma bölümü ise üç kısımdır. "Ara kapı" veya "orta kapı", "asıl yıkınma bölümü" ve bu bölümdeki "hücreler" yıkınma bölümünde bulunur. Bütün hamamlarda ortada göbektaşı ve hazne bulunur. Şanlıurfa'da kurnalara "curun" denir. Curunlar da dışarıdaki tahtlar gibi bazı ailelere özeldir. Önceden tahsis edilmiş aile gelince mutlaka curunun etrafı boşaltılır.

Kadınlar; "kıza bakma hamamı", "doğdu hamamı", "bayram hamamı", "gelin hamamı" gibi vesilelerle toplu olarak hamama giderler. Böyle günlerde hamamda çöğköfte yapılması unutulmaz. Hedik ve çeşitli mevsim meyveleri ile tuzsuz leblebiyi öğütterek, şeker katıp yemek için götürdükleri çok görülür.

"Kıza bakma hamamı" çok ilginçtir. Beğenilen ve istenmesi amaçlanan kızın ailesi onları tanıyan başka bir aile tarafından hamama davet edilir. Oğlan evi de orda

bulunur. İstenmesi amaçlanan kızı, oğlan evinin ailesi yıkınma esnasında bir kusur olup olmadığını fark ettirmeden incelerler.

"Doğdu hamamı", çocuğu olan kadını, kırkı çıktıktan sonra yakını olan birkaç ailenin birlikte hamama götürmeleridir.

"Bayram hamamı", hem kadınlarda hem erkeklerde bayramdan önce herkesin gittiği hamamdır.

"Gelin hamamı" gelinle birlikte, tüm aile yakınlarından kadınların davet edildiği hamama gitme âdetidir. Düğünden iki hafta sonra yakın dost ve akraba kadınlar, "gelin hamamına" davet edilir. Kirvenin karısı mutlaka gelin hamamında bulunur. Hamamda gelin için zeytin dalları ve mum ile süslenmiş olan tahtın üstüne halılar, minderler serilir. Gelin, çeyiz olarak getirdiği hamam takımlarını bir bohça içerisinde yanında getirir. Gelin yıkınıp kendisi için hazırlanan yerde oturur. O gün hamama başka müşteri alınmaz. Hamama çağrılan misafirlere, damat tarafından yaptırılan kebab ve tatlı ikram edilir. Ayrıca "damat evi" tarafından evde "hedik" hazırlanarak hamamda ikram edilir. Bütün masraflar oğlan evi tarafından karşılanır. Hamamdaki "natır" ve "kayme" gibi görevlilere bolca bahşiş verilir. Gelin hamamında, yeme içmenin dışında şarkılar, türküler söylenir ve çeşitli eğlenceler yapılır. Gelinin kutlayan misafirler, hamamdan ayrılırlar. Gelin hamamı günümüzde nadiren yapılmaktadır.

Kadınlar hamama giderken çok küçük erkek çocuklarını da birlikte götürürler. Fakat 6-7 yaşlarına gelen çocuğu annesi hamama götürdüğü zaman hemen Keymeler, "babasını da getirseydi" diye alaylı bir şekilde büyük erkek çocuğunun bir daha getirilmemesi gerektiğini belirtirler. Bu yaştan sonra erkek çocukları babalarıyla birlikte hamama gitmeye başlarlar.

Erkeklerin ise "Güvegi (damat) Hamamı" ve "Bayram Hamamı" gibi toplu gittikleri günler vardır.

Güvegi hamamında, damat evlendiği gecenin sabahı erkenden samimi olduğu arkadaşları tarafından evden alınarak hamama götürülür. Yıkandıktan sonra damadın arkadaşlarından biri misafirleri kahvaltıya davet eder. Kahvaltıdan sonra damat tekrar evine bırakılır.

Hamama gitme geleneği azalmış olmasına rağmen günümüzde yaşatılmaktadır.

AB ile ŞURKAV'ın

“Şanlıurfa Geleneksel Yöre Kilim Desen ve Çeşitlerinin Tespiti, Araştırılması ve Üretim Şekliyle Değerlendirilmesi Projesi”

Başarılı Bir Şekilde Tamamlandı

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından AB GAP Bölgesi Kültürel Mirası Geliştirme Hibe Programına sunulan “Şanlıurfa Geleneksel Yöre Kilimlerinin Desen ve Çeşitlerinin Tespiti ve Üretim Şekliyle Değerlendirilmesi Projesi” 2005 yılında hibe almaya hak kazanmıştır.

PROJENİN AMACI

Geleneksel Türk el sanatlarının önemli unsurlarından olan kilim dokuma sanatı Şanlıurfa yöresindeki köylerde yüzyıllardan bu yana sürdürülmektedir. Ancak son yıllarda makine türü halı ve kilimlerin yaygınlaşması bu ata sanatının önemini kaybetmesine neden olmuş, daha çok köylü kadınlarımız tarafından sürdürülen bu el sanatı unutulma noktasına gelmiştir.

Özellikle yöre kadınlarının uğraşı alanına giren kilim dokuma sanatının ortadan kalkmasıyla bu işi yapan kadınlarımız işsiz kalmakta, yöreye gelen yerli ve yabancı turistler yöreye özgü bu ürünleri bulmakta zorluk çekmektedir. Ev kadınları aile bütçesine katkı sağlayamadığı için bu işi yapan ailelerde ekonomik sıkıntı artmaktadır. Yöreye özgü el sanatları satan esnaflar yöre kültürünü yansıtan kilimleri bulmakta zorluk çekmektedir. Yöreye gelen turistlerin el sanatları üretim merkezlerini görme istekleri turizm acenteleri tarafından karşılanamamaktadır.

Türk kültür ve turizmüne ulusal ve uluslararası düzeyde katkıda bulunmak, ayrıca dar gelirli aile hanımlarının ve genç kızlarımızın boş zamanlarının el emeği ürününe dönüştürülerek aile ve toplum ekonomisine katkı sağlamaktır.

PROJENİN ANA FAALİYETLERİ

18 Ay süren proje uygulamasına 15.09.2005 tarihinde 217.139,00 € (AB'nin katkısı: 195.392 EUR; ŞURKAV'ın

katkısı: 21.710 EUR) bütçe ile başlanmıştır.

Proje Çalışanları: 1 Koordinatör, 1 Koordinatör Yardımcısı, 1 Atölye Şefi, 3 Usta Öğretici, 1 Yardımcı Personel, 1 Araştırmacı, 1 Muhasebe, 1 Bilgisayar Operatörü, 2 Pazarlama Uzmanından oluşmuştur.

1) Kilimleri Araştırma ve Tespit Çalışmaları

“Geleneksel Yöre Kilimlerinin Desen ve Çeşitlerinin Tespiti, Araştırılması Ve Üretim Şekli İle Değerlendirilmesi Projesi”nin yürütülmesinde, Yok olmaya yüz tutmuş yöreye ait geleneksel kilimlerin desen ve türlerinin tespiti için proje araştırmacısı ve sanat tarihçisi Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr. A.Cihat Kürkçüoğlu'nun Ocak-Haziran 2006 tarihleri arasında 6 aylık süre içerisinde Şanlıurfa'nın 10 İlçesine bağlı 30 köyde yapmış olduğu araştırmada; Suruç, Halfeti, Birecik, Hilvan, Siverek ve Viranşehir ilçelerinde dokunmuş kilim ve kilim desenli halı örnekleri tespit edilerek fotoğraflanmıştır. Ayrıca, tespiti yapılan ürünlerin dokunduğu köyün adı ve dokuyan kişinin kimliği araştırılmaya çalışılarak bu bilgiler kayıt altına alınmıştır.

Yapılan araştırmada, Suruç'un Aligör beldesinde 50-60 yıl öncesinde dokunan ve 50 yıldan beri terkedilmiş bulunan ünlü “Aligör Halıları”na ulaşılmış, örnekleri azalmış olan kilim desenli bu halıların tespiti yapılarak fotoğrafları çekilmiştir.

Yine bu araştırmada Halfeti ve Birecik çevresinde dokunan ve “Zincirli” adı verilen kilim desenli halıların nadir örnekleri kayıt altına alınmıştır.

Araştırmada, daha çok Siverek'in Karacadağ ve Karakeçi yöresinde dokunan kilim modellerinin tüm ilçelerimize yayıldığı tespit edilmiştir.

İlçelerimizden Harran ve Akçakale'de kilim örneklerine rastlanılmamış, Bozova ve Ceylanpınar'da görülen örneklerin Siverek ve Viranşehir'de tespitleri yapılan örneklerle aynı özellikte olmaları nedeniyle kayıtlarının yapılmasına gerek duyulmamıştır.

Araştırmada motif bakımından birbirinden farklı örneklerin tespitinin yapılmasına özen gösterilmiştir.

Yapılan tespitlerin ilçelere göre dağılımı şöyledir:

1- Suruç ilçesi Çengelli, Ziyaret, Aligör ve Külünçe köylerinde 8 adet kilim desenli halı ve kilim tespiti yapılmış, bunlara ait 68 adet fotoğraf çekilmiştir.

2- Birecik İlçesi Ayran ve Bağlarbaşı köylerinde 5 ürünün tespiti yapılmış ve bunlara ait 8 fotoğraf çekilmiştir.

3- Halfeti İlçesi Şeyh Bekir, Kalkan ve Saylakaya köylerinde üç ürünün tespiti yapılmış ve bunlara ait 22 fotoğraf çekilmiştir.

4- Hilvan ilçesi Yedikuyu ve Kırbaşı köylerinde 5 ürünün tespiti yapılmış ve bunlara ait 17 fotoğraf çekilmiştir.

5- Viranşehir İlçesi Yüceler ve Tavuk köylerinde 8 ürünün tespiti yapılmış, bunlara ait 36 fotoğraf çekilmiştir.

6- Siverek İlçesi Karabahçe Köyü, Karacadağ Yaylası ve Karakeçi bölgesinde 7 ürünün tespiti yapılmış, bunlara ait 26 fotoğraf çekilmiştir.

7- Bozova ve Ceylanpınar ilçelerinde yapılan araştırmada ise tespit edilen ürünlerin Siverek ve Bozova köylerindeki ürünlerle aynı özellikte oldukları görüldüğünden bunların tespitleri yapılmamıştır.

8- Harran ve Akçakale ilçelerinde kilim örneklerine rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak; 6 ilçede 36 kilim ve kilim desenli halı örneği tespit edilmiş ve bunlara ait toplam 177 adet genel ve motif detayı fotoğrafı çekilmiştir.

2) Kilimlerin Üretim Şekliyle Değerlendirilmesi

Şanlıurfa ilçelerinde proje araştırmacısı tarafından yapılan alan araştırması sonucunda tespit edilerek fotoğrafları çekilen eski kilimler üzerindeki motifler, proje desinatörü tarafından yeniden kompoze edilmiştir. Bilgisayar ortamına aktarılan bu desenler hazırlanan kompozisyonlar atölyede dokunan yeni kilimlere yansıtılmıştır.

Tespit edilen motifleri içeren yeni ürünler, usta öğreticiler gözetiminde atölyedeki tezgâhlarda kursiyer hanımlar tarafından büyük bir sabır ve titizlikleilmek ilmek dokunarak kültürümüze kazandırılmıştır.

3 usta öğretici ve 1 atölye şefi nezaretinde 3 dönem 30'ar kadından toplam 90 işsiz yöre kadınına kilim dokuması öğretilmiştir.

Usta eğiticiler gözetiminde dokunan kilimler proje sonunda satış aşamasına getirilmiştir.

Yöredeki turizm acenteleri bilgilendirilerek ürünleri satın almaları önerilmiştir.

Hazırlanan broşür vasıtasıyla da ürünlerin tanıtımı yapılarak pazarlanması sağlanmıştır.

Proje 30.11.2007 tarihinde sona ermiştir. 01.12.2007 tarihinden beri ŞURKAV imkânlarıyla halı dokuma faaliyeti olarak devam etmektedir.

PROJEDEN SAĞLANAN FAYDA

Projenin uygulanması ile yöre kültürünü yansıtan kilim desen ve türleri yapılan araştırmalar neticesinde belgelenecek yok olmaktan kurtulmuştur.

Şanlıurfa Valisi Yusuf YAVAŞCAN kursiyerlere belge verirken

Belgelenen kilimler yeniden üretilerek yaygın hale gelmiştir. Bunları üreten yöre genç kızları ve kadınlarının sayısı artarak bu sanatın kaybolma riski ortadan kalkmıştır.

Üç dönem halinde açılan kurs ile işsiz olan 90 ev kadını ve genç kızın aile bütçelerine katkıda bulunmuş ve ailelerinin ekonomik düzeylerinde olumlu gelişmeler gözlenmiştir..

Kilim dokumasını öğrenen bu genç kadın ve kızlarımız kurs sonunda birer usta öğretici seviyesine gelmişlerdir.

Kursiyerlerimizde bu sanatı kendi evlerindeki tezgâhlarda uygulama ve ürünlerini pazarlama bilinci oluşturulmuştur. Böylece geleneksel kilim dokuma sanatının eğitimi ve üretimi yoluyla yerel kalkınmaya, Şanlıurfa'nın kültür ve turizm hayatına önemli katkılar sağlanmıştır.

Kaybolmakta olan Geleneksel Türk El Sanatları'nın önemli unsurlarından olan Şanlıurfa yöresi kilim dokuma sanatı yeniden canlandırılmıştır.

Dokunan ürünler atölye içerisinde bulunan teşhir salonunda satışa sunulmuştur.

Vali Yardımcısı Yıldray MALGAÇ kursiyerlere belge verirken

Narlı Ev İç Mimari Uygulamalar Projesi

AB ve ŞURKAV işbirliği ile "Narlı Ev İç Mimari Uygulamalar Projesi"ne 26.04.2006 tarihinde 111.000 00 € (Euro) bütçe ile başlanmıştır.

Şanlıurfa il genelinde turizm belgeli konaklama tesislerinin yatak sayıları yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ilimize gelen yerli yabancı turistler günü birlik olarak gelmekte tarihi ve kültürel zenginliklerimizin tümünü görmeden ilimizden ayrılmaktadırlar.

Bu proje ile Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) mülkiyetine ait geleneksel Urfa Evi'nin (Narlı Ev) restorasyonu yöreye özgü taş işçiliği ile yapılarak, ili ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin büyük eksiklik duyduğu konaklama ihtiyaçlarını karşılayacak "Butik Hotel"e dönüştürülmüş ve il bünyesinde istihdamın artırılması amaçlanmıştır.

Yöre kültürünü yansıtan yöreye özgü taş doku ile yapılmış "Urfa Evleri"ni yaşatmak ve turizme kazandırma adına bir Urfa evinin restorasyonu gerçekleştirilerek konaklama işlevliği verilmiştir.

Proje 01.08.2006 tarihinde tamamlanmıştır.

"ŞANLIURFA HALK KÜLTÜRÜ KONULU BİLGİ YARIŞMASI" ile Türkiye'de bir ilk gerçekleştirildi

Son yıllarda ülkemizdeki "kültür turizmi" faaliyetlerindeki artış ülke ekonomisine büyük bir katkı sağlarken, özelde turistik beldelerde yaşayan halkın da hem ekonomik hem de kültürel bakımdan gelişmesine olanak sağlamıştır. Şanlıurfa'nın dünyanın en eski yerleşim birimlerinden birisi olması, ona turistik açıdan büyük bir önem kazandırmaktadır, fakat bu önemine rağmen turizm faaliyetlerinde arzu edilen gelişme sağlanamamaktadır. Bunun en önemli sebebi şehrin kültürel varlıklarının yeterince tanınmaması ve tanıtılmamasıdır.

Halk kültürünün genç kuşaklar tarafından daha iyi bilinmesi amacıyla; Şanlıurfa Valiliği öncülüğünde, Şanlıurfa ili Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı

(ŞURKAV) ve Şanlıurfa Milli Eğitim Müdürlüğü işbirliği ile 25-30 Nisan 2008 tarihleri arasında ilköğretim okulları 2. kademeler arası "ŞANLIURFA HALK KÜLTÜRÜ KONULU BİLGİ YARIŞMASI" düzenlendi.

ŞURKAV Genel Sekreteri Şükrü ÜZÜMCÜ'nün projelendirdiği ilköğretim 2. kademe öğrencileri arasında gerçekleştirilen "Şanlıurfa Halk Kültürü Konulu Bilgi Yarışması"yla öğrencilerin, ezbere dayanan bilgi edinmeleri yerine; şehrin turistik, tarihi ve kültürel, zenginliklerinin farkına varacakları araştırmalara sevk edilmesi amaçlanmıştır. Yarışma sürecinde binlerce öğrencinin yaşadıkları şehre ilgileri artmış ve daha önce bu konuda yapılmış araştırmalar ve yayınlardan faydalanmaları sağlanmıştır.

Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası ile Şanlıurfa'daki dershanelerden Özel Pratik Çözüm, Özel Büyük Başkent, Özel Şanlıurfa Final, Özel Şanlıurfa Gelişim, Özel Doğu Eksen, Özel Güneydoğu Uğur, Özel Genç İlke, Özel Seçkin Atılım, Özel İlk Boğaziçi, Özel Yenişehir ilköğretim ve Genç Kulvar dershaneleri yarışmaya sponsor olarak katkıda bulunmuşlardır.

YARIŞMANIN KOMİSYON ÜYELERİ

Yarışmanın Danışma Kurulu; Vali Yardımcısı Salih GELGEÇ, Araştırmacı Yazar A. Naci İPEK, Araştırmacı Bestekar Abdullah BALAK, Tic. Ve San. Odası Gen.

Yarışmacılar

Sekreteri Hasan Fehmi HAYIRLI, Sanat Tarihçisi Yrd.Doç.Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU, Şair ve Yazar M. Hulusi ÖCAL, Halk Kültürü Araştırmacısı Öğr.Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU'ndan oluşturuldu.

Yarışmanın Düzenleme Kurulu; ŞURKAV Genel Sekreteri Şükrü ÜZÜMCÜ, Endüstri Meslek Lisesi Teknikeri İ. Hakkı SÜZER, Mithat Paşa İlköğretim Okulu Müdürü M. Emin KOÇDEMİR, İsmet Paşa İlköğretim Okulu Müdür Yardımcısı İzzettin ÖNCÜ, Yenişehir İlköğretim Okulu Öğretmeni Halil KOÇAKOĞLU, Yenişehir İlköğretim Okulu Öğretmeni Esen TAN'dan oluşturuldu.

KATILIM VE DERECE ALAN OKULLAR

25 Nisan 2008 tarihinde başlayan "Şanlıurfa Halk Kültürü Konulu Bilgi Yarışması"na merkeze bağlı 71 ilköğretim okulu katıldı. Tatlı, espirili, zorlu ve aynı zamanda eğitici geçen ön elemelerden sonra, yarı finale kalan 17 ilköğretim okulu arasında yapılan elemelerde A. Hamdi Akseki İ.Ö.O, Turan İ.Ö.O, Nazif Sabber Bayraktar İ.Ö.O, Halide Nusret Zorlutuna İ.Ö.O finalde yarışmaya hak kazandılar.

Vali Yardımcısı Salih GELGEÇ ödül verirken

30 Nisan 2008 Çarşamba günü saat 20.00'de yapılan final gecesinde, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Müzik bölümünün hazırladığı konserin ardından, bu yarışmanın hazırlanması için aylarca çalışan Danışma Kurulu ve Yürütme Kurulu üyeleri ile ödüllere katkıda bulunan dershanelere teşekkür belgeleri verildi.

Bilgi yarışması finalinde;

Nazif Sabber Bayraktar İ.Ö.O birinci, Turan İ.Ö.O ikinci, Halide Nusret Zorlutuna İ.Ö.O üçüncü, A. Hamdi Akseki İ.Ö.O ise dördüncü oldular.

ÖDÜLLER

Dereceye giren okul idarecilerine Vali Yardımcısı ŞURKAV II. Başkanı Salih Gelgeç tarafından ödülleri verildi, öğrencilerin ödülleri ise Vali Yardımcısı Yıldırım Malgaç tarafından verildi.

Yarışmada birinci olan Nazif Sabber Bayraktar İ.Ö.O'na; 1 adet bilgisayar, kitap seti, katılım belgesi ve birincilik plaketi; 3 öğrenciye 1'er bilgisayar, 1'er yıllık ücretsiz dersane, kitap seti ve birincilik plaketi verildi.

Yarışmada ikinci olan Turan İ.Ö.O'na; 1 adet bilgisayar, kitap seti, katılım belgesi ve ikincilik plaketi; 3 öğrenciye 1'er MP3 Flash Player, 1'er yıllık ücretsiz dersane, kitap seti ve ikincilik plaketi verildi.

Yarışmada üçüncü olan Halide Nusret Zorlutuna İ.Ö.O'na 1 adet bilgisayar, kitap seti, katılım belgesi ve üçüncülük plaketi; 3 öğrenciye 1'er kol saati, 1'er yıllık ücretsiz dersane, kitap seti ve üçüncülük plaketi verildi.

Yarışmada dördüncü olan A. Hamdi Akseki İ.Ö.O'na 1 adet bilgisayar, kitap seti, katılım belgesi ve mansiyon ödülü; 3 öğrenciye 1'er kalem seti, 1'er yıllık ücretsiz dersane, kitap seti ve mansiyon ödülü verildi.

Ayrıca finale kalan öğrenciler, idareciler ve komisyon üyelerine Halfeti, Birecik ve Gaziantep güzergâhında kültür gezisi düzenlendi.

Vali Yardımcısı Yıldırım MALGAÇ öğrencilere ödülleri verirken

BALIKLIĞÖL ŞİİR AKŞAMLARI

"Euliyalar Şehrinden, Enbiyalar Şehrine"

Şanlıurfa Valiliği öncülüğünde Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) ve Türkiye Yazarlar Birliği Şanlıurfa Şubesi işbirliği ile 21 Haziran 2008 Cumartesi günü saat 20.30'da Balıklıgöl Anfi Tiyatro'da "Balıklıgöl Şiir Akşamları" Programı düzenlendi.

Türkiye Yazarlar Birliği, kimlik bunalımının had safhaya vardığı küreselleşen dünyada kendi kimliğini korumaya ve sağlama almaya çalışan aydınların ve özellikle de gençlerin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran etkinlikler düzenleyerek, kültür hayatımızın zenginleşmesine ve sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamayı sürdürmektedir.

Bu amaçla 30. yılını kutladığımız TYB'nin bu yıl içerisinde gerçekleştirdiği Edirne'den Ardahan'a başlattığı "Kültür Kervanı" etkinlikleri sadece kuzey vilayetlerini kapsamıştı. Etkinliklerinin son halkası niteliğinde olan "Konya'dan Urfa'ya Şiir Köprüsü" de bu halkayı tamamlar nitelikte olmuştur.

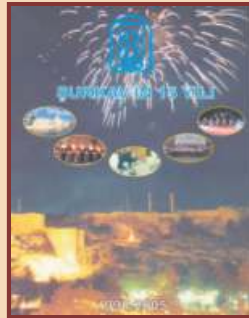
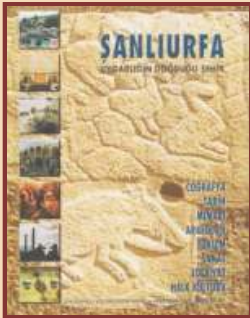
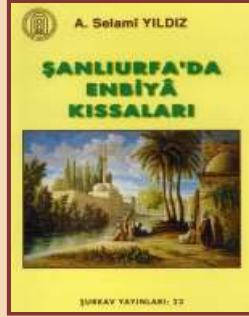
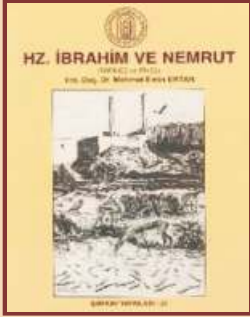
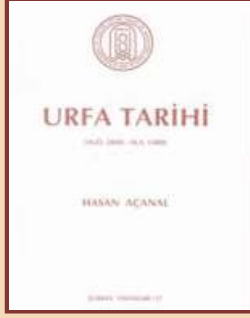
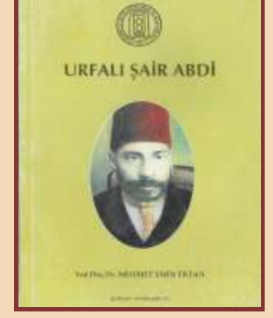
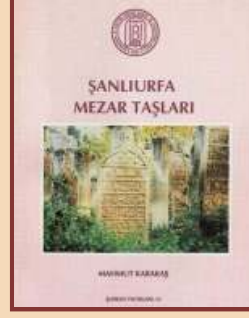
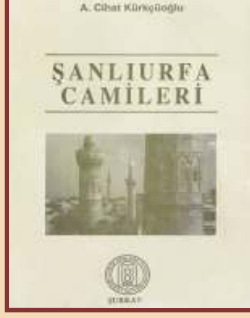
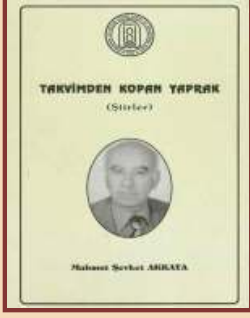
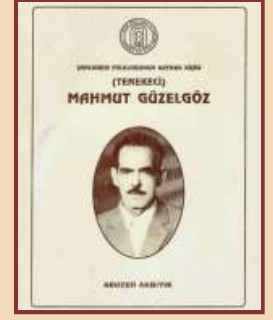
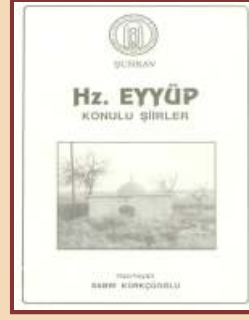
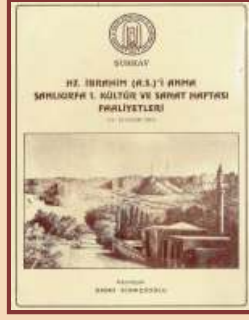
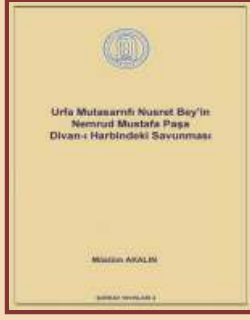
Türkiye Yazarlar Birliği Konya Şubesi Başkanı Ahmet Köseoğlu beraberinde 30 kişilik Konya Yazarlar Birliği üyesi ile Urfa'ya geldiler. Heyet, Urfa'da Şanlıurfa Valiliği ve Yazarlar Birliği Urfa Şubesinin misafiri oldu.

21 Haziran Cumartesi günü saat: 20.30'da Balıklıgöl Amfi Tiyatroda, Şanlıurfa Valiliği, ŞURKAV ve Türkiye Yazarlar Birliğinin öncülüğünde yapılan şiir akşamında şu şairler şiirlerini okudu.

İbrahim Demirci (TYB Konya Şubesi)
Prof. Dr. Mikail Bayram (TYB Konya Şubesi)
M. Ali Köseoğlu (TYB Konya Şubesi)
M. Akif Kuruçay (TYB Konya Şubesi)
Ahmet Efe (TYB Konya Şubesi)
Necdet Karasevda (TYB Şanlıurfa Şubesi)
Hasan Akçay (Karadeniz Yazarlar Birliği)
Mehmet Sarmış (TYB Şanlıurfa Şubesi)
Eyyüp Azlal (TYB Şanlıurfa Şubesi)
Ali Sözer (TYB Şanlıurfa Şubesi)
Mehmet Kurtoğlu (TYB Şanlıurfa Şubesi)
Mahmut Öztürk (TYB Şanlıurfa Şubesi)
M. Faruk Habiboğlu (TYB Şanlıurfa Şubesi)
A.Rezzak Elçi (TYB Şanlıurfa Şubesi)
Ahmet Aka (Konya Yazarlar Birliği)
Yrd.Doç. Levent Bilgi (Harran Üniv.)
Yrd.Doç. Mustafa Sar (Harran Üniv.)

Konya Mevlana diyarından Urfa Hz. İbrahim peygamber diyarına uzanan bu kültür kervanı, ikinci gün ise Urfa'da tarihi ve inanç turizmi açısından önemli olan Göbeklitepe, Harran ve Eyyüb Nebi beldesini gezdiler.

ŞURKAV YAYINLARI

ŞANLIURFA VALİLİĞİ'NCE

RESTORE EDİLEN

KÜRKÇÜZADE MAHMUT NEDİM EFENDİ KONAĞI'NDA

KURTULUŞ MÜZESİ ÇALIŞMALARI DEVAM EDİYOR

**Kurtuluş Savaşı Yıllarına Ait Silah, Kıyafet, Mektup
Telgraf, Hatırat ve benzeri malzemeler
müzedede sergilenmek üzere toplanmaktadır.**

Ellerinde bu malzemelerden bulunan hemşerilerimiz
ŞURKAV idare merkezine teslim edebilirler

ADRES: ŞURKAV Hasan Padişah Cami Karşısı 1252. Sk. No:10 ŞANLIURFA TLF: 0.414.215 65 27